

GÖTEBORGS UNIVERSITET

HANDELSHÖGSKOLAN

Lämplig förälder vid assisterad befruktning med
donerade könsceller och vid adoption
- en analys utifrån principen om barnets bästa

Jennifer Andersson Wackfelt

Juridiska institutionen
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet
HRO800 H20 Examensarbete, 30 högskolepoäng

Handledare: Torbjörn Odlöw
Examinator: Kristoffer Schollin

Innehållsförteckning

Sammanfattning	6
Förord	8
Förkortningar	9
1. Inledning	10
1.1 Introduktion	10
1.2 Syfte, metod och material	10
1.2.1 Rättsdogmatisk metod.....	10
1.2.2 Annat material.....	12
1.2.3 Intervjuer.....	13
1.2.4 Jämförelse och analys	15
1.2.5 Begrepp.....	15
1.2.6 Upplägget.....	15
1.3 Teoretiskt perspektiv.....	16
1.3.1 Barnets bästa	16
2. Lämplighet vid assisterad befruktning med donerade könsceller	22
2.1 Barnets blivande förälder/föräldrar	22
2.1.1 Assisterad befruktning	22
2.2 Barnets bästa vid assisterad befruktning	25
2.2.1 Genetikens betydelse	25
2.2.2 En eller två föräldrar	27
2.2.3 Samtycke till föräldraskap	28
2.2.4 Hur tillgodoses barnets bästa?.....	29
2.3 Lämplig förälder	29
2.3.1 Lämplighet vid olika typer föräldraskap	30
2.3.2 Åldersgräns	31
2.3.3 Barnets rätt att få vetskap om sitt genetiska ursprung.....	32
2.3.4 Barnets rätt att ta del av information om donatorn.....	33
2.4 Lämplighetsprövningen enligt Socialstyrelsen	34
2.4.1 Registeruppgifter.....	34
2.4.2 Ålder	35
2.4.3 Hälsotillstånd och funktionsnedsättningar	35
2.4.4 Levnadsförhållanden.....	36
2.4.5 Relationer.....	36
2.4.6 Socialt nätverk	37

2.4.7	Inställning till att berätta för barnet om hens genetiska ursprung	38
2.5	Exempel på lämplighetsbedömningar i praktiken	38
2.5.1	Bakgrund.....	38
2.5.2	Registeruppgifter.....	39
2.5.3	Ålder	40
2.5.4	Hälsotillstånd	40
2.5.5	Levnadsförhållanden.....	41
2.5.6	Relationer.....	42
2.5.7	Socialt nätverk	43
2.5.8	Inställning kring att berätta för barnet om behandlingen	43
2.5.9	Andra faktorer.....	44
3.	Lämplighet vid adoption.....	45
3.1	Barnets blivande föräldrar.....	45
3.1.1	Samkönade par.....	45
3.1.2	Sambor	47
3.2	Barnets bästa vid adoption	48
3.2.1	Samtycke till adoption	48
3.2.2	Nationella adoptioner.....	49
3.2.3	Internationella adoptioner	50
3.3	Lämplig förälder vid adoption	51
3.3.1	Lämplighet vid olika typer av föräldraskap	51
3.3.2	Lämplighetsbedömningen i FB	51
3.3.3	Medgivandeprövning	53
3.3.4	Åldersgräns	56
3.3.5	Barnets rätt att få vetskap om sitt ursprung.....	57
3.4	Handbok internationella adoptioner	58
3.4.1	Utgångspunkter	58
3.4.2	Barnets behov	59
3.4.3	Föräldraförmåga.....	60
3.4.4	Viktiga omständigheter utöver föräldraförmågan	63
3.5	Handbok nationell adoption.....	65
3.5.1	Utgångspunkter	65
3.5.2	Barnets behov	65
3.5.3	Föräldraförmågan.....	65
3.5.4	Viktiga omständigheter utöver föräldraförmågan	66

3.6 Exempel på lämplighetsbedömningar i praktiken	66
3.6.1 Bakgrund.....	66
3.6.2 Föräldraförmågan.....	67
3.6.3 Viktiga omständigheter utöver föräldraförmågan	71
4. Jämförelse	74
4.1 Lagstiftningen	74
4.2 Registeravgifter	75
4.3 Ålder	75
4.4 Hälsotillstånd	77
4.5 Personliga egenskaper.....	77
4.6 Levnadsförhållanden.....	78
4.7 Stabil relation.....	78
4.8 Socialt nätverk	79
4.9 Kunskap och insikt.....	80
4.10 Särskild prövning vid samkönat par och ensamstående.....	80
4.11 Övrigt.....	81
5. Förenligheten med barnets bästa.....	84
5.1 Utgångspunkter.....	84
5.2 Lagstiftningen	84
5.3 Olika faktorer	85
5.3.1 Levnadsförhållanden.....	86
5.3.2 Socialt nätverk	87
5.3.3 Kunskap och insikt.....	87
5.3.4 Personliga egenskaper.....	88
5.3.5 Ålder	88
5.3.6 Aldern på barnet.....	88
5.3.7 Inställning att berätta.....	89
5.3.8 Andra omständigheter	89
5.4 Rätten att få vetskap om ursprunget.....	90
5.5 Familjekonstellationer.....	91
5.6 Synen på barn som objekt/subjekt	92
5.7 Samtycke till föräldraskap och genetikens betydelse.....	93
5.8 Barnets bästa som utomrättslig standard.....	94
6. Slutsats	95
6.1 Lämpliga föräldrar vid assisterad befruktning och vid adoption.....	95

6.1.1 Assisterad befruktning med donerade könsceller.....	95
6.1.2 Adoption	96
6.1.3 Sammanfattning	97
6.2 Jämförelse mellan de olika bedömningarna	98
6.3 Förenlighet med barnets bästa.....	99
Källförteckning	102

Sammanfattning

I uppsatsen undersöks lämplighetsbedömningarna som görs vid assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption utifrån vad som anses vara en lämplig förälder. Undersökningen utgår från principen om barnets bästa. Lämplighetsbedömningarna studeras inte enbart utifrån principen om barnets bästa, utan jämförs även med varandra.

Undersökningen består dels av en teoretisk studie där lagtext, förarbeten, rättspraxis, doktrin, allmänna råd och handböcker studeras, dels av en empirisk studie. Den empiriska studien utgörs av fyra intervjuer, med två intervjupersoner som arbetar med lämplighetsbedömningar vid assisterad befruktning och två som arbetar med bedömningarna vid adoption. Dels används en rättsdogmatisk metod, dels en kvalitativ intervjumetod. Det görs även en jämförelse mellan de olika bedömningarna och en analys utifrån förenligheten med barnets bästa. Eftersom det är fråga om kvalitativ intervjumetod, är syftet att exemplifiera verkligheten inte att dra några generella slutsatser kring den praktiska verkligheten.

En mängd olika faktorer studeras för att bedöma lämpligheten av en sökande, även om det enbart är i lagtexten gällande internationell adoption som det uttryckligen anges vad som särskilt ska beaktas. Dock anger både förarbetena, handböckerna och intervjuerna många samma faktorer som ska/bör beaktas inom de olika verksamheterna. Eftersom bedömningarna utgörs av prövningar utifrån det enskilda fallet finns det inte *ett* svar på hur en lämplig sökande är. Bilden framkommer dock att idealet av en lämplig person är helt frisk både fysiskt och psykiskt, inte för gammal, men heller inte för ung och inte har eller haft några direkta svårigheter, varken mentalt eller materiellt. Men som också har stabila levnadsförhållande, är stabil och trygg i sig själv och i en eventuell relation. Den sökande ska också ha ett socialt nätverk som kan stötta och vara till hjälp. Den sökande ska också uttrycka att hen kommer berätta för barnet om barnets ursprung.

Det som framkommer vid både förarbetena, handböckerna och intervjuerna är att lämplighetsbedömningen vid internationell adoption är mycket mer omfattande än vid assisterad befruktning. Både handböckerna och intervjuerna visar att medgivandeprövningen rent tidsmässigt är längre i form av antalet besök, men också att fler faktorer tas upp. Vid internationell adoption måste dessutom den sökande genomföra en obligatorisk föräldrautbildning. Således krävs det mer av en sökande om hen skaffar barn genom en internationell adoption än om hen gör det genom assisterad befruktning med donerade könsceller.

Vid lagändringarna som skett gällande assisterad befruktning och adoption har barnets bästa mer eller mindre framkommit och argumenterats utifrån. Faktorerna som tas upp både vid förarbeten, handböckerna och intervjuerna syftar till att försöka utreda om den sökande kommer kunna tillgodose barnets behov. Det framkommer också att dessa är utarbetade utifrån forskning kring vad barn behöver och vad som utgör riskfaktorer. Fakta fastställs också genom att studera andra uppgifter som kan bekräfta eller dementera det den sökande angivit.

Som gjorts gällande rätten för barnet att få reda på sitt ursprung krävs det lagreglering kring olika faktorer som lagstiftaren anser *ska* beaktas. Även om det krävs en flexibilitet i lagstiftningen så att det enskilda fallet kan beaktas, kan viktiga delar lämnas oaktade då det inte finns en lagreglering. Faktorerna gör att hänsyn tas till barnets bästa, vissa faktorer bör också vara av stort intresse för att göra bedömningen av lämplighet. För att kunna säkerställa att olika faktorer beaktas och således att hänsyn helt och hållet tas till barnets bästa krävs kanske en lagreglering.

Lagstiftningen gällande assisterad befruktning med donerade könsceller och adoption kan anses vara mer i enlighet med barnets bästa än reglerna för fastställande av föräldraskap. Chansen för barnet att få en förälder som kan tillgodose barnets behov borde öka om en lämplighetsbedömning görs innan barnet kommer till sin familj eller nya familj. Det sociala föräldraskapet har visat sig vara viktigare för barn än det genetiska och vid assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption fastställs föräldraskapet inte utifrån genetik utan utifrån lämplighet. Men det finns även en rätt att få vetskap om sitt ursprung som inte finns för alla barn.

Förord

Jag vill först och främst tacka alla ni fyra personer som ställde på att bli intervjuade, ert bidrag var för mig och för uppsatsen väldigt värdefullt. Jag vill också tacka min man som under hela utbildningen har stöttat mig, särskilt under det senaste året sedan vår dotter kom. Utan dig hade jag inte kunnat fortsätta plugga och vara föräldraledig parallellt. Tack också till familj och vänner som stöttat och hjälpt till. Slutligen också tack till min handledare Torbjörn.

Göteborg december 2021

Jennifer Andersson Wackfelt

Förkortningar

Art.	Artikel
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
f.	Och följande sida
ff.	Och följande sidor
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
IVF	In vitro-fertilisering
JT	Juridisk Tidskrift
Kap.	Kapitel
LIA	Lag (1997:192) om internationell adoptionsförmedling
LGI	Lag (2006:351) om genetisk integritet m.m.
MFoF	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Regeringens proposition
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SOSFS	Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
St.	Stycket
SvJT	Svensk Juristtidning

1. Inledning

1.1 Introduktion

Det finns ett uttryck som säger att ”man väljer inte sina föräldrar”, men vid assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption är så faktiskt fallet. Dock är det inte barnet själv som gör det utan samhället. När samhället ska hjälpa en person att få barn då det föreligger ett genetiskt samband med någon eller några utomstående görs en lämplighetsbedömning. Denna bedömning ska säkerställa att barnet, fött eller ännu inte fött, kommer att växa upp med en förälder eller föräldrar som är lämpade.

Rekvisitet *lämpligt* är vagt och mångtydigt. Det går inte att enbart läsa lagtexten för att förstå vad som åsyftas, vilket både kan vara till fördel och till nackdel. Öppna rekvisit kan bättre utvecklas i takt med samhället och kanske också utan att invänta lagändringar. Det finns således en styrka i den flexibiliteten som öppna rekvisit för med sig. Dock kan det också bidra till att förutsebarheten blir mindre och att tillämpningen kan se olika ut beroende på vilken aktör som bedömer lämpligheten. Detta utgör ett klassiskt problem inom många delar av juridiken. Men just därför är det viktigt att kunna synliggöra, granska och analysera dessa typer av rekvisit och dess tillämpning.

I och med att Förenta nationernas konvention om barns rättigheter (barnkonventionen) utgör svensk lag skall det enligt art. 3.1 vid åtgärder som rör barn i första hand beaktas vad som är barnets bästa. Enligt art. 4 ska staterna vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder för att rättigheterna i konventionen ska förverkligas. Således är principen om barnets bästa en viktig del vid lagstiftning och tillämpningen gällande barn. Samhället måste utgå från barnets perspektiv då bedömningen gällande lämplighet görs. I de flesta fall när dessa lämplighetsbedömningar görs är dock utgångspunkten föräldern och ett eventuellt barn kommer först senare in i bilden. Bedömningarna kan därmed ofta inte utgå ifrån ett specifikt barn utan får ha utgångspunkten vad som är barns bästa i allmänhet.

Barn är extra skyddsvärda eftersom de måste underställa sig olika situationer och vuxnas vilja. Därför är det viktigt att hela tiden påminnas om att barn har egna rättigheter och att de aldrig får utgöra ”objekt” i vuxnas liv. Barn behöver trygga familjeförhållanden och när samhället kan, redan innan ett barn kommer till ett hem, försöka förebygga stabilitet och trygghet är det viktigt att så sker på ett ändamålsenligt sätt.

1.2 Syfte, metod och material

1.2.1 Rättsdogmatisk metod

Syftet med undersökningen är att analysera lämplighetsbedömningarna som görs då samhället hjälper en person/personer att bli förälder/föräldrar vid assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption av barn som den sökande inte sedan tidigare har någon nära relation

med. Syftet är att studera den psykosociala delen av lämplighetsbedömningen vid assisterad befruktning. Jag kommer således inte att undersöka den medicinska delen av lämplighetsbedömningen vid assisterad befruktning. Detta eftersom jag saknar den medicinska kunskapen som behövs för att kunna sammanställa och använda mig av resultatet. Min förhoppning är att undersökningen ska bidra till att ge en ingående och samlad bild över lämplighetsbedömningarna vid assisterad befruktning med donerade av könsceller och vid adoption. Samt att försöka utröna hur en lämplig förälder ska vara enligt de olika prövningarna.

För att analysera lämplighetsbedömningarna kommer jag delvis att använda mig av en rättsdogmatisk metod. Syftet med den rättsdogmatiska metoden kan sägas vara att använda en rättsregel för att rekonstruera en lösning på ett rättsligt problem.¹ Snarare än att ”finna” gällande rätt görs en konstruktion av vad gällande rätt är.² I denna undersökning innebär det att rättsreglerna som stipulerar gällande lämplighet vid assisterad befruktning och vid adoption används för att svara på frågan vad som rättsligt sett anses vara en lämplig förälder. Eftersom rätten förändras blir lösningen på vad som anses vara en lämplig förälder inte densamma som kanske för bara några år sedan. Det finns heller inte ett rätt svar på frågan som går att ”hitta”. Resultatet är snarare en skiss och sammansättning över vad som kan anses vara en lämplig förälder. För att undersöka lämpligheten tas utgångspunkten i lagstiftningen, rättspraxis, förarbeten och doktrin, vilket betecknas som rättskällor. Beroende på vilket område den juridiska frågan rör sig inom behövs andra rättskällor än enbart lagtext användas i olika grad.³ Begreppet *barnets bästa* är exempelvis ett begrepp där andra rättskällor än enbart lagtext behövs användas för att kunna utröna principens innebörd. Rekviritet *lämplig* som återfinns både i lag (2006:351) om genetisk integritet m.m. (LGI), föräldrabalk (1949:381) (FB) och socialtjänstlag (2001:453) (SoL) är också ett begrepp som har en viss innebörd som inte helt uttrycks i lagtexten.

Den rättsdogmatiska analysen i undersökningen handlar om att undersöka olika rättskällor så att resultatet ska kunna antas spegla innehållet i gällande rätt.⁴ Således kommer jag att undersöka lämplighetsbedömningarna i LGI, FB och SoL, regeringens propositioner (prop.), statens offentliga utredningar (SOU), rättspraxis och doktrin. Både vid adoption och vid assisterad befruktning görs frågan gällande lämplighet utifrån en helhetsbedömning i det enskilda fallet.⁵ Därmed finns det heller inte, åtminstone inte vad jag kunnat hitta, särskilt mycket prejudikat. De prejudikat som jag har hittat handlar mest om ålder på den sökande. Lagtexten uttrycker inte särskilt utförligt, eller inte alls, vad som anses vara en lämplig förälder, därmed har förarbeten och doktrin fått utgöra viktiga rättskällor i undersökningen. Dessa rättskällor används således i stor utsträckning eftersom det är dessa som finns att tillgå. Men då rättskällorna integrerar med varandra ökar också deras demokratiska legitimitet.⁶ Användande av förarbeten legitimeras även genom att domstolarna använder sig av förarbeten i stor

¹ Kleineman, s. 21.

² Sandgren, s. 44.

³ Kleineman, s. 21 f. .

⁴ Kleineman, s. 26.

⁵ SOU 2016:11, s. 332; Prop. 2017/18:121, s. 27.

⁶ Kleineman, s. 27.

utsträckning även om de inte är bindande för dem så som lagtext.⁷ Således hoppas jag att användandet av de olika rättskällorna kan ge en riktig och heltäckande bild av en beskrivning av gällande rätt på de områden jag beskriver.

I undersökningen använder jag mig av ett antal olika propositioner och SOU:er. Då jag använder mig av propositioner och SOU:er som härrör sig till den senaste lagändringen diskuterar jag utifrån presensens. Om det i stället är propositioner eller SOU:er som ligger till grund för tidigare lagändringar använder jag i stället tempus som betecknar dåtid. Detta gör jag för att förtydliga vad som är tidigare förarbeten och vad som är de senaste. Dock behöver det inte innebära att det som tas upp i tidigare förarbeten inte är aktuellt längre. Mycket återupprepas gång på gång och tycks vara lika aktuellt i dag som för flera år sedan. Jag försöker dock att återupprepa mycket av det som är relevant genom hänvisning från de senaste förarbetena. Men framför allt syns det genom att det som har ändras visas genom de olika lagändringarna som tas upp och mycket av det som därmed inte uttryckligen har tagit bort eller redigerats är fortfarande den gällande meningen i förarbetena.

1.2.2 Annat material

För att vidga synen på lämplighetsbedömningarna har jag inte enbart använt mig av de traditionella rättskällorna. För att kunna se hur lämplighetsbedömningarna tolkas och görs inom sjukvården och kommunerna har jag även använt mig av Socialstyrelsens allmänna råd och framför allt olika handböcker. Dessa ger en utförlig vägledning till de personer som ska genomföra prövningen och ger en mer detaljerad bild av vad som kan anses vara en lämplig förälder, än vad exempelvis förarbetena gör. Även om inte dessa typer av källor kan räknas till dem traditionella rättskällorna utgör de onekligen en stor del av den praktiserande rättsliga vardagen. Lämplighetsbedömningar, som jag har förstått det, blir sällan föremål för domstolsprövning och till största delen görs dessa enbart utifrån de allmänna råden och olika handböckerna. Det är alltså dessa källor som till stor del används för att tolka och beskriva gällande rätt. Det uppmanas även i prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler* att Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) ska se över sin handbok med anledning av den föreslagna lagstiftningen.⁸ Därmed kan detta material bidra till att vidga synen på lämplighetsbedömningarna och se vad *lämplighet* innebär i praktiken. I undersökningen bidrar detta material också till att få en ökad förkunskap till intervjuerna eftersom de personer som arbetar med att genomföra lämplighetsprövningarna har många gånger detta material som utgångspunkt.

Vid assisterad befruktning är det Socialstyrelsen som har bemyndigats att meddela föreskrifter gällande lämplighetsprövningen. De har även tagit fram allmänna råd och en handbok för att fastställa rutiner för hur prövningen ska gå till. Men gällande internationella adoptioner har MFoF fått föreskriftsrätt från och med den 15 oktober 2021.⁹ Dessa har således inte ingått i

⁷ Lindskog, Nordiska juristmötet 2011, s. 806.

⁸ Prop. 2017/18:121, s. 76.

⁹ Regeringskansliet, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd ges rätt att utfärda föreskrifter om internationella adoptioner*, 2021-09-10.

undersökningen. Då jag hade lite svårt att orientera mig och förstå vilka allmänna råd och handböcker som var de senaste mejlade jag MFoF för att få klarhet. Jag fick till svar att Socialstyrelsen endast var kunskapsmyndighet när det gäller nationella adoptioner och att MFoF numera ansvar för internationella adoptioner. De sa också att det i dagsläget sker ett arbete med både en handbok och de allmänna råden. Den handbok som fanns tillgänglig under denna undersökning är den som gav ut år 2014 av Socialstyrelsen. De allmänna råden som fanns är de som trädde i kraft 1 juli 2017. Men båda dessa handlingar är således inte reviderade sedan lagändringen 2018, vilket, som jag fick till svar i mejlet från MFoF, ”behöver tas i beaktning av läsaren”. Gällande nationella adoptioner är handboken från år 2020 och således uppdaterad sedan senaste lagändringen.

Jag har valt att ha med både de allmänna råden och handboken för internationell adoption trots att de inte är reviderade sedan lagändringen 2018. Dels eftersom det är dessa som finns att tillgång (både för mig och för personerna som genomför provningarna), dels eftersom själva bedömningen av lämplighet förmodligen inte har ändrats så mycket. I och med lagändringen 2018 skulle barns rätt till information och rätten för barnen att komma till tals i processen tydliggöras. Det infördes en rätt för barn att få vetskap från sina föräldrar att hen blivit adopterad.¹⁰ Dock har det även tidigare lagts vikt vid föräldrarnas inställning till att berätta för barnet om ursprunget.¹¹ Men således finns inte själva rättighet med i det tidigare materialet, vilket bör beaktas av läsaren vid återgivningen av lämplighetsbedömningen gällande denna del och att denna del förmodligen utgör en ännu viktigare del efter 2018. Efter lagändringen fick även sambor möjlighet att adoptera. Även åldersgränsen på 25 år sänktes till 18 år och åldern utgör enbart en av flera omständigheter att ta hänsyn till vid bedömningen.¹² Därmed har jag utelämnat mycket av denna del och enbart tagit med det som jag tror (genom läsning av förarbeten) fortfarande kan anses gällande. Bestämmelserna gällande domstolens handläggning vid adoption och ordningen för att genomföra adoptionsutredningarna ändrades också 2018.¹³ Vilket jag inte anser har fått någon relevans för just de olika faktorerna som tas upp i lämplighetsprovningarna och således förmodligen inte påverkat de allmänna råden och handboken gällande de aspekter som tas upp i undersökningen.

1.2.3 Intervjuer

Rättsdogmatikens svaghet kan sägas vara att den enbart intresserar sig för normerna och inte för hur normerna tillämpas. Metoden kan därmed behöva tillföras konstruktiv kritik genom omvärldsiakttagelser i form av empiriska studier. För att fullt ut kunna uppnå syftet med undersökningen kommer jag inte enbart använda mig av en teoretisk studie utan även en empirisk. Men omvärldsiakttagelser kan också ge en felaktig bild av att utgöra en beskrivning av gällande rätt.¹⁴ Syftet med den empiriska studien är att vetenskapligt exemplifiera

¹⁰ Prop. 2017/18:121, s. 1.

¹¹ Socialstyrelsen (2014), s. 68.

¹² Prop. 2017/18:121, s. 1; s. 41.

¹³ Prop. 2017/18:121, s. 1; s. 41.

¹⁴ Kleineman, s. 24.

verkligheten, inte att visa på hur verkligheten ser ut generellt eller antyda att den utgör en del av att beskriva gällande rätt.

Jag kommer att använda mig av en kvalitativ intervjumetod. Med den kvalitativa metoden är syftet att förstå och inte att klarlägga det som undersöks. Målet är att beskriva exempel på lämplighet, inte att kunna förutsäga hur bedömningarna kommer att se ut.¹⁵ Kvalitativa metoder bygger på teorier om mänsklig erfarenhet och tolkning. Empiriska data tolkas i ljuset av det teoretiska perspektivet.¹⁶ I denna undersökning innebär det att det empiriska materialet kommer, liksom övrigt material, att ses utifrån principen om barnets bästa. Kvantitativ forskning bygger på att miljön som studeras är objektiv. Numeriska data samlas in och variabler observeras. Kvalitativ forskning utgår i stället från att den sociala miljön konstrueras av individer genom meningar och tolkningar och verkliga omgivningar studeras. Kvalitativa metoder kan således svara på frågor som varför eller hur.¹⁷ Lämplighetsbedömningarna utgörs inte av numeriska data utan konstrueras genom meningar och tolkningar av personerna som genomför dessa. För att kunna studera hur dessa går till och kunna exemplifiera vad som är en lämplig förälder krävs frågor som varför och hur. Därmed har jag valt att använda mig av en kvalitativ intervjumetod.

Genom intervjuer kommer jag analysera konkreta exempel på faktorer som ligger till grund för lämplighetsbedömningar. Intervjuerna är informantintervjuer. Det innebär att det inte är personerna själva och deras upplevelser som är undersökningsobjektet utan det är den information som intervjupersonerna ger som är det som undersöks, nämligen vilka faktorer som tas hänsyn till vid lämplighetsbedömningar.¹⁸

Intervjuerna syftar, som jag nämnt, till att exemplifiera verkligheten. Dock är det svårt att vid en intervju kunna ge en rättvis bild över hur hela prövningen går till. De faktorer som tas upp vid intervjuerna är både sådant som intervjupersonerna själva berättat om och saker jag specifikt har frågat om. Därmed bör läsaren ha i åtanke att intervjuerna inte ger någon generell bild över hur prövningarna går till i praktiken, men inte heller en exakt bild över hur de enskilda intervjupersonerna gör sina prövningar.

Intervjuerna är semistrukturerade, vilket innebär att jag gjorde en intervju i taget och hade ett fåtal öppna frågor som utgångspunkt och fick under intervjun arbeta med följdfrågor. Detta gav intervjupersonerna en större möjlighet att påverka samtalet och ta upp de saker som hen tyckte var relevant. För att undvika att intervjuerna skulle handla om att hinna få svar på ett visst antal frågor hade jag begränsat frågorna till ett fåtal för att i stället kunna ta del av det som sägs under själva intervjun.¹⁹

¹⁵ Malterud, s. 40.

¹⁶ Malterud, s. 31.

¹⁷ UR Samtiden, *Vad är kvalitativa forskningsmetoder?*, 2015.

¹⁸ Princis, Vahlne Westerhäll, FT 2013, s. 390.

¹⁹ Alvehus, s. 87.

Jag har intervjuat fyra olika personer, varav två håller på med lämplighetsprövningar vid assisterad befruktning med donerade könsceller och två med lämplighetsprövningar vid adoption. Alla intervjuerna har gjorts digitalt eller via telefon och varat mellan 60–90 minuter. Jag har inte haft något särskilt urval för att få fram intervjupersoner, utan har hört av mig till ett stort antal olika kliniker/sjukhus och kommuner. Jag skickade ut olika förfrågningar till dess att jag fick två från de olika perspektiven som ville ställa upp.

Intervjuperson 1 är legitimerad psykolog och arbetar på en privat klinik med assisterad befruktning. Intervjuperson 2 är legitimerad psykoterapeut och arbetar på två olika privata kliniker med assisterad befruktning. Intervjuperson 3 jobbar för en kommun med både medgivandeutredningar och adoptionsyttranden på uppdrag av domstolen. Intervjuperson 4 arbetar också på en kommun och gör både medgivandeutredningar och adoptionsyttranden. Alla intervjupersonerna arbetar i olika delar av Sverige.

1.2.4 Jämförelse och analys

För att kunna analysera de olika lämplighetsbedömningarna kommer jag också att ställa dessa mot varandra. Målet med denna delundersökning är att se om och i sådana fall i vilka avseenden de olika bedömningarna skiljer sig åt. Jag jämför lagstiftningen, de olika handböckerna och det som framkommer vid intervjuerna. Men jag gör också en mer övergripande jämförelse gällande helheten kring de båda områdena.

Syftet med analysen är att analysera de olika lämplighetsbedömningarna utifrån barnkonventionens princip om barnets bästa. Målet är således att se om bedömningarna kan anses förenliga med nämnda princip. Jag kommer både analysera specifika faktorer och bedömningarna i stort utifrån förenligheten med principen om barnets bästa.

1.2.5 Begrepp

Jag använder mig i uppsatsen av begreppen genetisk, biologisk och social förälder. Med genetisk förälder menas att barnet och föräldern har ett genetiskt samband med varandra. Biologiskt föräldraskap innebär att föräldern har fött barnet, det behöver nödvändigtvis inte sammanfalla med ett genetiskt föräldraskap men kan gör det. Socialt föräldraskap kan vara kombinerat med både genetiskt och biologiskt föräldraskap, men behöver inte vara det. Det sociala föräldraskapet tillfaller den som tar hand om barnet eller avser att ta hand om barnet, det grundar sig på en vilja. Begreppet rättslig förälder används också och innebär den som rättsligt sett anses vara barnets förälder.²⁰

1.2.6 Upplägget

Jag har valt att dela upp arbetet så att jag först tar upp lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. Detta material tar upp lämplighetsbedömningarna utifrån ett teoretiskt perspektiv. Sedan

²⁰ Ryrstedt, SvJT 2003, s. 554.

närmar jag mig bedömningarna lite mer praktiskt då jag tar upp dessa utifrån de allmänna råden, handböckerna och slutligen intervjuerna. Poängen är således att gå från *lämplighet* på ett mer abstrakt plan till att göra det mer konkret.

1.3 Teoretiskt perspektiv

Det är principen om barnets bästa som är utgångspunkten och således det teoretiska perspektiv jag använder mig av i undersökningen. Även om det är i analysen som jag uttryckligen undersöker barnets bästa vid assisterad befruktning vid donation av könsceller och vid adoption genomsyrar principen även de andra delarna av undersökningen.

1.3.1 Barnets bästa

Begreppet barnets bästa är ett vidsträckt begrepp som kan säga allt och ingenting. Fördelarna med att använda sig av detta begrepp är att det kan anpassas utifrån den enskilda situationen. Baksidan blir i sin tur att det är svårt att förutse vad som anses vara förenligt med barnets bästa och således svårt att få en enhetlig tillämpning mellan olika aktörer.

Vid assisterad befruktning och vid adoption är barnen snarare objekt än subjekt. Fokus ligger mer på den vuxne eller de vuxna som vill ha barn än på det blivande barnet. Lagstiftningen både gällande assisterad befruktning och vid adoption utgår ifrån den vuxnes vilja att få barn och inte barnets, fött eller ofött, behov av att få en förälder. Men ändå är principen om barnets bästa centralt vid både assisterad befruktning och vid adoption.

Denna undersökning anlägger ett perspektiv utifrån ett mer allmänt synsätt på barnets bästa. Jag har inte studerat forskningen gällande barn och assisterad befruktning eller barn och adoption. Forskning inom dessa områden finns med i undersökningen så som den refereras till i SOU:er och propositioner, men då jag själv inte studerat någon forskning kan jag inte anlägga ett mer specifikt perspektiv av barnets bästa inom dessa områden. Jag har heller inte studerat några enskilda fall vid varken assisterad befruktning eller vid adoption och har därmed inte ett perspektiv av barnets bästa vid några enskilda situationer. Jag undersöker således assisterad befruktning och adoption utifrån det allmänna begreppet barnets bästa som kommer till uttryck i bland annat barnkonventionen. Eftersom barnets bästa inte är ett entydigt begrepp följer nedan en förklaring kring hur barnets bästa ska förstås och således den utgångspunkt denna undersökning har.

Bakgrund

I och med att barnkonventionen ratificerades och trädde i kraft år 1990 finns det en juridisk bindande överenskommelse som innebär att barn har sina egna rättigheter.²¹ Konventionen innebär således ett fullständigt erkännande av att barn är rättighetsbärare.²² Konventionen

²¹ SOU 2016:19, s. 87.

²² SOU 2016:19, s. 91.

poängterar också den viktiga roll som föräldrar och familjen har i barnets liv och utveckling för att barnets rättigheter ska kunna tillgodoses.²³

Barnets bästa syftar till att säkerställa ett fullständigt åtnjutande av alla rättigheterna i konventionen och barnets helhetsutveckling.²⁴

Barnkonventionen utgår ifrån ett barnperspektiv där både det enskilda barnet och barn som kollektivt ska stå i centrum vid beslut och åtgärder som rör barnet eller barnen. Barnperspektivet bygger på respekt för barnets egna behov, intressen och åsikter.²⁵ Barnets behov ska fastställas med hjälp av beprövad erfarenhet och barnets intresse så som barnet själv uttrycker det.²⁶

Prövningen av barnets bästa ska vidtas vid myndighetsbeslut som rör ett enskilt barn, men också vid exempelvis nämndbeslut, stadsplanering, planer för att bygga sjukhus och när myndigheter tar fram forskrifter, allmänna råd, icke-juridiskt bindande stödmaterial och linkande.²⁷

Art. 3.1 i barnkonventionen anger att ”vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa”.

Principen om barnets bästa består av tre delar. Den utgör en materiell rättighet som innebär att när olika intressen vägs mot varandra ska barnets bästa sättas främst och att principen alltid ska tillämpas vid beslut som rör enskilda barn, en grupp identifierade barn, oidentifierade barn eller barn i allmänhet. Principen utgör en reell skyldighet, den är således direkt tillämplig och kan åberopas i domstol.²⁸

Principen är också en tolkningsprincip. Det innebär att om en regel är öppen för mer än en tolkning ska den tolkningen ges företräde som bäst tillgodoser barnets bästa.²⁹ En rättsregel ger ett särskilt handlingsalternativ, medan en rättsprincip utgör en riktlinje. Alltså kan barnets bästa som rättsprincip göra att principen får en bredare tillämpning än om det behandlas som enbart en rättsregel. Principen kan uppfattas som en lagreglerad riktlinje vid skönmässiga bedömningar och öppnar alltså upp för beslutsfattarens egna synpunkter. Men principen kan också ses som en värdeprincip och utgöra en del av rättsordningens etiska bas.³⁰ Barnets bästa används dock inte enbart som ett skönmässigt koncept i rättspraxis. I stället används ofta presumtioner gällande vad som är bra för barn. Presumtionerna utgår ifrån barnets bästa så som det utläses från lagtext och andra rättskällor.³¹

²³ SOU 2016:19, s. 92.

²⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 4.

²⁵ SOU 2016:19, s. 92.

²⁶ Singer (2019), s. 39.

²⁷ Barnombudsmannen (2020), s. 3.

²⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 5.

²⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 5.

³⁰ Schiratzki, s. 37.

³¹ Schiratzki, s. 40.

Barnets bästa ska också vara ett tillvägagångssätt. En utvärdering av positiva eller negativa konsekvenser ska göras vid en beslutsprocess när ett beslut påverkar ett enskilt barn, identifierade barn i en grupp eller barn i allmänhet. Vid bedömningen och fastställandet av barnets bästa krävs det ett rättssäkert förfarande. Beslutsmotiveringen måste visa uttryckligen hur hänsyn har tagits till principen. Således måste det framgå vad som ansetts vara barnets bästa, vilka kriterier det grundats på och hur barnets intressen vägts mot andra intressen, detta oavsett som det rör sig om övergripande policyfrågor eller enskilda fall.³²

Art. 3.1 innebär tre olika typer av skyldigheter för konventionsstaterna. Den innebär en skyldighet att garantera att barnets bästa integreras och konsekvent tillämpas vid alla åtgärder som företas av offentliga institutioner. Det gäller särskilt genomförandeåtgärder och administrativa eller rättsliga förfaranden som påverkar barn direkt eller indirekt.³³

Artikel 3 innebär också en skyldighet att garantera att det visas att barnets bästa satts i främsta rummet vid rättsliga och administrativa beslut, policyer och lagstiftning som rör barn. Det innebär också en skyldighet att beskriva hur barnets bästa har prövats och bedömts samt vilken vikt som principen har fått vid beslutet.³⁴

Slutligen innebär artikeln också en skyldighet att säkerställa att principen vid beslut och åtgärder inom den privata sektorn har bedömts och satts i främsta rummet. Det gäller aktörer som levererar tjänster och andra privata organ eller institutioner som fattar beslut som rör eller påverkar ett enskilt barn.³⁵

Bedömningen

Begreppet barnets bästa är inte ett entydigt begrepp och innebörden måste avgöras från fall till fall. Innebörden måste därmed justeras och definieras utifrån det enskilda barnets eller de berörda barnens specifika situation, med hänsyn tagen till personliga sammanhang, situationer och behov.³⁶ Principen ska ses som ett värdeöppet rättsfaktum i tillämpningen.³⁷

För att avgöra vad som är i enlighet med barnets bästa behövs det göras en bedömning av risk- och skyddsfaktorer i barnets omgivning. Bedömningen ska göras utifrån barnets faktiska behov av skydd och stöd. Därmed får inte bedömningen begränsas utifrån ekonomiska ramar eller möjliga insatser på förhand.³⁸ Försiktighetsprincipen skall även vara med i bedömningen och den innebär att eventuell framtida risk, skada och andra konsekvenser som beslutet kan få skall bedömas.³⁹

³² Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 5.

³³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 6.

³⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 6.

³⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 6.

³⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 10.

³⁷ Schiratzki, s. 40.

³⁸ UNICEF Sverige (2019), s. 15.

³⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 17.

Barnets bästa ska tolkas med utgångspunkt från både ett objektiva perspektiv och ett subjektivt perspektiv. Det objektiva perspektivet betyder att bedömningen ska grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet och det subjektiva innebär att det enskilda barnet ska få ge uttryck för vad hen anses vara sitt bästa.⁴⁰

Då beslut rör barn som ett kollektiv som exempelvis när lagar stiftas måste barnets bästa bedömas och fastställas med utgångspunkt i omständigheterna som finns för den gruppen av barn det rör sig om och för barn i allmänhet.⁴¹

Utrymmet som finns för att argumentera för det specifika barnets bästa varierar mellan olika rättsfrågor. Ibland anses det att själva lagen är förenlig med barnets bästa. I andra fall beror det på att en avvägning redan har gjorts i lagstiftningen mellan andra nödvändiga intressen. En annan förklaring kan vara att det offentliga på många områden tillgodoser barnets grundläggande behov.⁴²

För att avgöra vad som utgör barnets bästa i ett enskilt fall ska utgångspunkt tas i de speciella omständigheter som föreligger för ett enskilt barn, grupp eller barn i allmänhet. Detta utgörs exempelvis av individuella egenskaper som ålder, kön, mognad och erfarenheter.⁴³

Vid bedömningen av barnets bästa ska en generell bedömning av alla relevanta faktorer göras. Vikten av olika faktorer beror på övriga faktorer. Det enskilda fallet avgör vilka faktorer som är relevanta, innehållet i faktorerna och dessas betydelse i den övergripande bedömningen.⁴⁴ Det som bör vara vägledande för vilken hänsyn som ska tas då faktorer vägs mot varandra är barnets ålder och mognad. Med mognad förstås både fysisk, emotionell, kognitiv och social utveckling.⁴⁵ Barnets förmågor kommer att utvecklas vilket måste tas hänsyn till vid bedömningen. Helst bör inte definitiva och oåterkalleliga beslut fattas. I stället bör det hellre vidtas åtgärder som kan ändras eller anpassas i takt med barnets utveckling.⁴⁶

De barnkonsekvensanalyser som ska göras innebär att bedöma vilka konsekvenser ett beslut kan få för det enskilda barnet. Men också att på en generell nivå vid en policy, lag eller andra åtgärder analysera konsekvenser för barn och deras rättigheter.⁴⁷

Barnets bästa kan även diskuteras utifrån en rättslig och en utomrättslig standard. Den utomrättsliga standarden innebär barnets bästa i utvidgad bemärkelse. Det innebär all kärlek, omsorg och omvårdnad som ett barn behöver. Det innebär således en högre levnadsstandard för barnet. Detta kan inte framkallas genom en juridisk process. Den rättsliga standarden innebär barnets bästa i inskränkt bemärkelse. Tillämpningen begränsas då till rättens mandat. Barnet

⁴⁰ Schiratzki, J., Barnrättens grunder, s. 42.

⁴¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 10.

⁴² Schiratzki, s. 42.

⁴³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 13.

⁴⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 18.

⁴⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 19.

⁴⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 19.

⁴⁷ SOU 2016:19, s. 105.

ska skyddas och domstolen kan inte ålägga någon att älska ett barn. Samhället kan enbart försöka ge enskilda bästa möjliga förutsättningarna för att tillgodose barns behov.⁴⁸

Inom svensk barnrätt eftersträvas det att även påverka barnets bästa som utomrättslig standard. Detta sker genom normerande lagstiftning. Denna lagstiftning saknar eller har endast en svag koppling till tillämpningen. Exempel på detta är 6 kap. 1 § FB som stipulerar att föräldrar ska ge sina barn en god fostran.⁴⁹

En vuxen personens subjektiva bedömning av barnets bästa rättfärdigar inte tillvägagångssätt som får till följd att barnets alla rättigheter enligt konventionen inte respekteras.⁵⁰

Faktorer

Barnrättskommittén uppställer vissa faktorer som de anser skall tas hänsyn till vid bedömningen av barnets bästa. En av dessa faktorer är barnets egna åsikter. Även om barnet är mycket litet eller befinner sig i en utsatt situation ska hen ges möjligheten att uttrycka sina åsikter. Inte heller vikten av barnets åsikter minskar vid fastställande av vad som utgör barnets bästa.⁵¹

Hänsyn ska också tas till barnets identitet och mångfald måste tas med i bedömningen. Barn har en rätt att behålla sin identitet enligt art. 8 i barnkonventionen och denna rättighet måste tas i beaktande vid bedömningen av barnets bästa. Vid exempelvis adoptioner är det önskvärt att barnet får kontinuitet i fråga om religiös och kulturell identitet. Hänsyn bör således tas till barns tillgång till sitt ursprungsland, kultur och möjlighet att få information om sin genetiska familj, i enlighet med rättsliga bestämmelser i det aktuella landet.⁵²

En annan faktor är bevarandet av familjemiljö och upprätthållande av relationer. Familjen utgör ett grundläggande element i samhället. Det är vanligtvis där barns utveckling och välfärd sker.⁵³ Barns rätt till ett familjeliv skyddas även uttryckligen i art. 16 barnkonventionen.

Kommittén uttrycker också att de anser att det i allmänhet är barnets bästa med ett gemensamt ansvar från båda föräldrarna.⁵⁴

Omsorg om barnets och barnets skydd och säkerhet ska också tas hänsyn till. Omsorg och skydd ska förstås i på ett utvidgat sätt. Syftet är inte att begränsa bedömningen till att exempelvis skydda barnet från skada. Begreppen ska ses i relation till målet att säkerställa barns välfärd och utveckling. Med välfärd menas materiella, fysiska, utbildningsmässiga, emotionella behov och deras behov av ömhet och trygghet.⁵⁵

⁴⁸ Schiratzki, s. 43 f. .

⁴⁹ Schiratzki, s. 43.

⁵⁰ SOU 2016:19, s. 106.

⁵¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 14.

⁵² Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 14.

⁵³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 15.

⁵⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 16.

⁵⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 16 f. .

Med säkerhet avses barns rätt till skydd mot våld både fysiskt och psykiskt, skada eller övergrepp, sexuella trakasserier, gruppträck, mobbning, förnedrande behandling m.m. Men också skydd från sexuell, ekonomisk och annan exploatering, droger, arbete och väpnade konflikter m.m.⁵⁶

En annan faktor vid bedömningen av barnets bästa är utsatta situationer. Hänsyn ska tas till olika sorter och grader av utsatthet för varje enskilt barn.⁵⁷

Två andra faktorer utgörs av barns rätt till hälsa och utbildning.⁵⁸

Skyddsmekanismer och garantier

Då barnets bästa ska bedömas bör också vissa särskilda skyddsmekanismer och garantier uppmärksammas, exempelvis barnets rätt att uttrycka sin åsikt. Information bör insamlas från barnet och barnet bör upplysas om processen.⁵⁹

En annan skyddsmekanism är att fastställa fakta. Information och fakta ska samlas in från välutbildade yrkespersoner. Det kan även behöva göras intervjuer med personer som står barnet nära.⁶⁰

Också tidsuppfattningen utgörs av en skyddsmekanism. Utdragna beslutsprocesser får ogynnsamma följder för barn som utvecklas.⁶¹

Barn är ingen homogen grupp. Alla barn har sina egna egenskaper och behov som på ett bra sätt bara kan bedömas av yrkespersoner med särskild expertis rörande barn och deras utveckling. Därmed utgör kvalificerade yrkespersoner en skyddsmekanism.⁶²

Andra skyddsmekanismer och garantier utgörs av rättsligt ombud, rättslig analys, mekanismer för att ompröva beslut och konsekvensbedömning för barns rättigheter.⁶³

⁵⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 17.

⁵⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 17.

⁵⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 17 f. .

⁵⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 19.

⁶⁰ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 20.

⁶¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 20.

⁶² Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 20.

⁶³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 20 f. .

2. Lämplighet vid assisterad befruktning med donerade könsceller

2.1 Barnets blivande förälder/föräldrar

2.1.1 Assisterad befruktning

När sjukvården hjälper en person eller personer att skaffa barn kan det ske genom assisterad befruktning. Assisterad befruktning innebär att ägg och spermier eller enbart spermier hanteras utanför kroppen. Då ägg och spermier sammanförs på laboratoriet kallas behandlingen *in vitro*-fertilisering (IVF) eller provrörsbefruktning.⁶⁴ I LGI benämns denna metod som *befruktning utanför kroppen* och regleras i lagens sjunde kapitel. Då enbart spermier hanteras på laboratoriet (för att sedan förs in i livmodern) kallas behandlingen för *insemination*.⁶⁵ Reglerna för insemination återfinns i LGI sjätte kap.

Vid valet av behandling finns flera alternativ beroende på vad som passar personen eller personerna bäst. Då det är ett par där den ena ger upphov till ägg och den andre till spermier kan behandlingen vara antingen insemination eller befruktning utanför kroppen. Det är först då behandlingen innebär att könsceller doneras som en lämplighetsbedömning blir aktuell enligt 6 kap. 3 § 1 st. och 7 kap. 5 § 1 st. LGI. Sedan lagändringen 2019 är det möjligt att både ägg och spermier doneras samtidigt, vilket innebär att barnet inte har något genetiskt samband med sin förälder eller sina föräldrar.⁶⁶

Donation av både ägg och spermier kan ske genom antingen embryodonation eller dubbeldonation. En embryodonation innebär att ett par eller en ensamstående livmoderbärande som genomgått en IVF-behandling donerar ett befruktat ägg. Detta innebär således att det blivande barnet kan både ha genetiska föräldrar och helsyskon i en annan familj. Vid en dubbeldonation används ägg och spermier från olika donatorer som inte har någon relation. Det blivande barnet kan då ha genetiska föräldrar i olika familjer och genetiska halvsyskon.⁶⁷

Nedan följer en tillbakablick kring regleringen för insemination och befruktning utanför kroppen, vilket har reglerats i lag (1984:1140) om insemination (lag om insemination) och lag (1988:711) om befruktning utanför kroppen (lag om befruktning utanför kroppen). Dock upphörde dessa båda lagar år 2006 och i stället regleras assisterad befruktning i LGI. Jag kommer att ta upp, för den här undersökningen, relevanta lagändringar. Oförändrade rekvisit tas inte upp på nytt vid varje lagändring. Därmed kommer jag exempelvis inte återupprepa kravet på att paret ska vara gifta eller sambor.

Insemination

⁶⁴ Socialstyrelsen (2003), s. 11.

⁶⁵ Socialstyrelsen (2003), s. 11.

⁶⁶ Prop. 2017/18:155, s. 26.

⁶⁷ Socialstyrelsen, *Assisterad befruktning och embryodonation och dubbeldonation*, 2020-03-12.

Insemination har sedan år 1985 varit reglerat i lag i Sverige.⁶⁸ Metoden förekom i Sverige redan innan och omfattades då av reglerna som gällde i allmänhet för medicinska behandlingar.⁶⁹

Enligt 2 § lag om insemination fick insemination ske om kvinnan var gift eller sambo med en man och mannen hade lämnat sitt samtycke. Enligt 3 § lag om insemination skulle läkaren göra en lämplighetsprövning utifrån parets medicinska, psykiska och sociala förhållanden. Behandlingen fick inte göras om det inte kunde antas att barnet skulle växa upp under goda förhållanden. Lämplighetsprövningen skulle göras vid donation av spermier. Enligt 4 § hade barnet rätt att ta del av uppgifter om donatorn då barnet uppnått tillräcklig mognad. Socialnämnden ålades ett ansvar att bistå barnet att få fram uppgifterna.

Befruktning utanför kroppen

Inte heller befruktning utanför kroppen var reglerat i lag i Sverige. Detta skedde först år 1988.⁷⁰ I prop. 1987/88:160 om befruktning utanför kroppen (prop. 1987/88:160) lämnades förslag på en rättslig reglering av metoden. Behandlingen skulle dock enbart ske med parets egna könsceller.⁷¹

Donerade ägg eller spermier

År 2003 ändrades lag om befruktning utanför kroppen så att det vid denna typ av behandling blev tillåtet att använda antingen ägg eller spermier från en annan person än dem sökande.⁷²

Samkönade föräldrar

I prop. 2004/05:137 *Assisterad befruktning och föräldraskap* (prop. 2004/05:137) utreddes möjligheten för samkönade par att få tillgång till assisterad befruktning, vilket sedermera skedde.⁷³ Cirka hälften av de remissinstanser som tog ställning i frågan avstyrkte förslaget. Bland annat anförde Socialstyrelsen och Svenska läkarsällskapet att det saknades forskning gällande barn som tillkommit genom assisterad befruktning. Eftersom det skulle kunna innebära en belastning för ett barn att växa upp med samkönade föräldrar borde inte samhället aktivt bidra till det. Hovrätten över Skåne och Blekinge menade att det var oklart hur man skulle kunna ta hänsyn till barnet perspektiv vid insemination. Till skillnad från vid adoption fanns det inte redan ett barn. Vid adoption var lagstiftaren tvungna att utforma regler för att så långt som möjligt se till barnens intresse.⁷⁴ Det framhölls att det krävdes reflektion och eftertanke då samhället bidrog till att ett barn blev till. Behandlingar för att skapa ett liv kunde komma att bli en för långtgående strävan att genom teknik ”kompensera livets ofullkomligheter”.⁷⁵

⁶⁸ Prop. 1987/88:160, s. 4.

⁶⁹ Prop. 1984/85:2, s. 7.

⁷⁰ Prop. 1987/88:160, s. 7.

⁷¹ Prop. 1987/88:160, s. 6 f. .

⁷² Prop. 2004/05:137, s. 36.

⁷³ Prop. 2004/05:137, s. 36.

⁷⁴ Prop. 2004/05:137, s. 37 f. .

⁷⁵ Prop. 2004/05:137, s. 38 f. .

Dock ansågs det prop. 2004/05:137, mot bakgrund av den forskning som fanns gällande familjer där barnet var adopterat och föräldrarna var samkönade, att ingenting tydde på att samkönade par inte skulle kunna ge barn en bra uppväxt och tillgodose barn behov av omsorg och omvårdnad.⁷⁶

En fördel med att göra det tillåtet för samkönade par att få tillgång till assisterad befruktning ansågs vara att paren skulle välja att göra detta i Sverige där möjligheten fanns för barnet att få information om sitt genetiska ursprung. Många par gjorde insemination i andra länder där donatorn ofta var anonym.⁷⁷

Reglerna för samkönade par skulle vara samma regler som gällde för olikkönade. Det uttalades också att det var angeläget att forskning och utvärdering gjordes för att följa hur de psykologiska och sociala förhållanden såg ut för de barn som tillkommit genom behandlingen.⁷⁸

Ensamstående förälder

År 2016 ändrades reglerna för assisterad befruktning så att även ensamstående livmodebärare utan vare sig sambo eller make/maka fick tillgång till behandlingen.⁷⁹ I prop. 2014/15:127 *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor* (prop. 2014/15:127) anges vikten av att lagstiftningen kring vägarna till föräldraskap utvecklades i takt med samhället i övrigt. Dock skulle det alltid ske med barnets bästa i fokus.⁸⁰

Även här diskuterades fördelen med att ensamstående vänder sig till den svenska vården för behandling i stället för utomland, eftersom barnet då hade rätt till information om sitt ursprung.⁸¹

Enbart donerade könsceller

I prop. 2017/18:155 *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap* (prop. 2017/18:155) utreddes frågan gällande behandling med enbart donerade könsceller,⁸² vilket ledde fram till nuvarande reglering. Även i denna proposition poängteras vikten av att lagstiftningen utvecklas i takt med samhället vad gäller reglerna kring assisterad befruktning. Dock skall detta ske med barnets bästa i centrum.⁸³

Även i prop. 2017/18:155 lyfts argumentet gällande att ett legaliserande skulle leda till att barnens rätt att få reda på sitt ursprung stärks eftersom fler kommer välja att använda sig av den

⁷⁶ Prop. 2004/05:137, s. 39.

⁷⁷ Prop. 2004/05:137.

⁷⁸ Prop. 2004/05:137, s. 40.

⁷⁹ Prop. 2017/18:55, s. 23.

⁸⁰ Prop. 2014/15:127, s. 11.

⁸¹ Prop. 2014/15:127, s. 24.

⁸² Prop. 2017/18:155, s. 23.

⁸³ Prop. 2017/18:155, s. 25.

svenska vården i stället för vård utomlands. Då möjligheterna till assisterad befruktning ökar kommer det födas fler barn, vilket anses innebära fördelar för samhället.⁸⁴

2.2 Barnets bästa vid assisterad befruktning

Redan inför första lagregleringen av insemination anfördes det i prop. 1984/85:2 *om artificiella inseminationer* (prop. 1984/85:2) att barnets bästa skulle tillgodoses så långt som möjligt.⁸⁵ Samma sak anfördes i prop. 1987/88:160, vid regleringen av befruktning utanför kroppen. Eftersom samhället medverkade till att ett barn blev till var samhället tvunget att se till att barnet fick växa upp under så goda förhållanden som möjligt.⁸⁶ Vilket också påpekas i prop. 1984/85.⁸⁷ Enskildas intresse av att få barn fick aldrig tillgodoses på bekostnad av det blivande barnets bästa.⁸⁸ Också i prop. 2017/18:155 anges att barnet ska ha förutsättningarna att växa upp under goda förhållanden. Detta har samhället ett särskilt ansvar för eftersom samhället är med och ser till att barnet blir till.⁸⁹

Enligt art. 6 i barnkonventionen har varje barn rätt till liv och utveckling. Rätten till liv innebär inte enbart förbud mot dödsstraff utan även att det krävs aktiva åtgärder av konventionsstaterna. Exempelvis krävs åtgärder för att minska spädbarns- och barnadödligheten, vilket även uttrycks i art. 24 i barnkonventionen. Men en annan del av rätten till liv är rätten att födas frisk. Ett led i att förverkliga denna rätt är mödrahälsovården som bland annat har till syfte att identifiera förhållanden som kan innebära en ökad risk för komplikationer. Låg eller hög ålder, sjukdomar eller missbruk hos kvinnan kan innebära risker. Det ansågs i 2001/02:89 *Behandling av ofrivillig barnlöshet* (prop. 2001/02:89) att det är viktigt att uppmärksamma barns rätt till liv och utveckling när man bedömde olika metoder för assisterad befruktning.⁹⁰

2.2.1 Genetikens betydelse

Då frågan gällande befruktning utanför kroppen utreddes i SOU 1985:5 *Barn genom befruktning utanför kroppen m.m.* (SOU 1985:5), fann utredningen att det inte från barnets synvinkel fanns några skäl att ifrågasätta behandlingen. Anledningen var att det skedde inom ett parförhållande och barnets blivande föräldrar var hans genetiska föräldrar.⁹¹ Ett tillåtande av äggdonation ansågs inte önskvärt eftersom det hade karaktär av att vara en teknisk konstruktion som kunde skada människosynen.⁹² I prop. 1987/88:160 anfördes samma linje. En behandling med donerade ägg skulle kunna innebära psykologiska konsekvenser för den blivande modern, men också därigenom för barnet, eftersom behandlingen skulle innebära, som

⁸⁴ Prop. 2017/18:155, s. 65.

⁸⁵ Prop. 1984/85:2, s. 8.

⁸⁶ Prop. 1987/88:160, s. 8.

⁸⁷ Prop. 1984/85:2, s. 11.

⁸⁸ Prop. 1987/88:160, s. 8.

⁸⁹ Prop. 2017/18:155, s. 27.

⁹⁰ Prop. 2001/02:89, s. 21.

⁹¹ SOU 1985:5, s. 39.

⁹² SOU 1985:5, s. 48.

det anförs i prop. 1987/88:160, ”en så allvarlig avvikelse från den naturliga processen”.⁹³ Inte heller befruktning utanför kroppen kombinerat med spermadonation ansågs i SOU 1985:5 borde tillåtas. Detta trots att det inte borde, utifrån barnets synvinkel, innebära så stor skillnad jämfört med givarinsemination eftersom modern blev barnets biologiska mor. Metoden ansågs dock enligt utredningen, liksom givarinsemination, innebära ett avsteg från den naturliga livsprocessen. Avsteget blev ännu större vid en kombination av befruktning utanför kroppen och spermadonation eftersom det förutsatte att varken kvinnan eller mannen kunde få barn på ett naturligt sätt.⁹⁴

I samband med att donation av antingen ägg eller spermier sanktionerades diskuterades frågan att tillåta donation av *både* spermier och ägg samtidigt i prop. 2001/02:89. Dock ansågs det kunna leda till att ägg och spermier sågs som objekt som utan begränsningar kunde skapa en människa. Återigen anfördes argumentet att det hade då kunnat bidra till att en teknifierad människosyn förstärktes.⁹⁵

Forskningen kring hur det går för barn som tillkommit med enbart donerade könsceller är mycket begränsad. De slutsatser som har dragit är dock att familjerna tycks fungera bra. Barnen mår lika bra som i IVF-familjerna, men bättre än barnen i adoptivfamiljer. Därmed verkar den obefintliga genetiska kopplingen till föräldrarna inte leda till några negativa konsekvenser.⁹⁶ En del föräldrar verkar dock vara ovilliga att berätta för barnet om hans ursprung och var defensiva kring frågor gällande familjen från omgivningen. Föräldrarna verkade vara mer känslomässigt överengagerade i sitt barn. Men resultaten höll sig inom normala variationer.⁹⁷ En kombination av dessa aspekter kan dock inte uteslutas innebära negativa konsekvenser för barnet senare i livet. Barnen mår generellt sett lika bra som barn som inte tillkommit med enbart donerade könsceller, i alla fall de barn som fått reda på sitt ursprung tidigt i livet. Men när barnen fick reda på ursprunget först senare i livet verkade de må sämre än personer som inte tillkommit med behandlingen. Många av dessa verkar dessutom ha haft en sämre uppväxt.⁹⁸

Det anförs i SOU 2016:11 *Olika vägar till föräldraskap* (SOU 2016:11) att det finns många luckor i kunskapsunderlaget eftersom studierna kring barn med enbart donerade könsceller är ett fåtal. Vilket kan innebära att lagstiftaren inte borde tillåta behandling. Försiktighetsprincipen och barnets bästa kan utgöra argument för att ett tillåtande inte borde genomföras.⁹⁹ Utredningen kom dock fram till att kunskapsluckorna minskar när forskning beaktas gällande adoption och andra behandlingar med donerade könsceller. Det finns stora likheter mellan dessa olika vägar till föräldraskap.¹⁰⁰ Forskningen visar att det sociala föräldraskapet är viktigare än

⁹³ Prop. 1987/88:160, s. 12.

⁹⁴ SOU 1985:5, s. 48 f. .

⁹⁵ Prop. 2001/02: 89 s. 52.

⁹⁶ SOU 2016:11, s. 257.

⁹⁷ SOU 2016:11, s. 299.

⁹⁸ SOU 2016:11, s. 300.

⁹⁹ SOU 2016:11, s. 307.

¹⁰⁰ SOU 2016:11, s. 313.

det genetiska.¹⁰¹ Utredningen landade i att tillåtandet av behandling med enbart donerade könsceller skulle få flera positiva konsekvenser för barnen som tillkommit genom behandlingarna.¹⁰²

Enligt art. 8 i europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (europakonventionen) har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv. Denna rätt innebär som huvudregel en rätt för familjemedlemmar att leva tillsammans. Europadomstolen har uttalat att då det finns ett familjeband mellan en vuxen och ett barn ska staterna agera så att detta band kan utvecklas. Dock inryms inte alltid förhållandet mellan ett barn och hans genetiska fader i rätten till familjeliv. Då bandet är svagt anses det falla utanför art. 8 i vissa rättsfall. Exempelvis i målet *J.R.M. mot Nederländerna* hade en person donerat spermier till ett samkönat par. Här ansågs inte den genetiska fadern stå i familjerelation med barnet trots att den genetiska fadern hade haft viss kontakt med barnet under barnets första levnadstid.¹⁰³ Således har även Europadomstolen funnit att den genetiska kopplingen inte behöver vara avgörande vid rätten till familjeliv.

2.2.2 En eller två föräldrar

I SOU 1983:42 *Barn genom insemination* (SOU 1983:42) ansågs att enbart gifta eller sambor skulle få tillgång till givarinsemination. Metoden ansågs vara en hjälp när en man och en kvinna på grund av ofruktsamhet eller ärftlig sjukdom inte kunde få barn på naturligt sätt.¹⁰⁴ Både barnpsykologer och barnpsykiater ansåg det viktigt för ett barns utveckling att ha både en mamma och en pappa. För att barnet skulle få möjlighet att utvecklas gynnsamt och utifrån perspektivet om barnets bästa ansågs således att behandlingen var till för par bestående av en man och en kvinna. Till skillnad från vid adoption (ensamstående fick adoptera) fanns det redan ett barn som behövde tas hand om. Här utgick lagstiftningen från barnets behov och inte dem sökandes.¹⁰⁵ I prop. 1984/84:2 anfördes samma linje och det ansågs att enbart sambor eller gifta kvinnor och män skulle få tillgång till behandlingen.¹⁰⁶ Eftersom det inte fanns någon forskning gällande barnen som fötts genom insemination ansågs det att metoden bara skulle få användas då barnet fick växa upp med föräldrar av båda könen. Det ansågs därför berättigat att begränsa användandet av insemination till de fall ”då det av olika skäl brister i de naturliga förutsättningarna att nå ett havandeskap”.¹⁰⁷

Det ansågs således tidigare viktigt att det blivande barnet skulle ha två föräldrar.¹⁰⁸ Att barnet fick två föräldrar bidrog till att ge barnet trygghet utifrån ekonomiska, sociala och rättsliga hänseenden. Det innebar även en extra garanti om den ena föräldern skulle avlida eller om

¹⁰¹ SOU 2016:11, s. 314.

¹⁰² SOU 2016:11, s. 641.

¹⁰³ SOU 2014:29, s. 69.

¹⁰⁴ SOU 1983:42, s. 68.

¹⁰⁵ SOU 1983:42, s. 70 f. .

¹⁰⁶ Prop. 1984/85:2, s. 10.

¹⁰⁷ Prop. 1984/85:2, s. 10.

¹⁰⁸ Prop. 2004/05:137, s. 39.

föräldrarna skulle separera.¹⁰⁹ Även om forskningen var begränsad var det dock inget som tydde på att barnet som tillkommit med assisterad befruktning av en ensamstående fick sämre uppväxtvillkor än barn som hade två föräldrar.¹¹⁰ Samhället, genom socialnämnden, har dock fortfarande en skyldighet att fastställa ett faderskap. Förutom i de fall då en ensamstående har genomgått en behandling, på en behörig vårdinrättning, med donerade könsceller och barnet har rätt till information om donatorn. Inte heller då någon blivit ofrivillig förälder kan hen avstå från sitt föräldraskap.¹¹¹

2.2.3 Samtycke till föräldraskap

I SOU 1983:42 ansågs det att ett samtycke skulle vara avgörande för att mannen, oavsett om det var en makes- eller givardonation, skulle bli fastställd som förälder.¹¹² Innan lagregleringen fanns risken att barnet blev utan fader både rättsligt och socialt. Detta eftersom den sociale fadern rättsligt inte kunde anses som fader om paret inte var gifta. Den sociale fadern kunde också genom en rättsligprocess berövas faderskapet och donatorn var oftast okänd och kunde därmed inte fastställas.¹¹³ Därmed ansågs det att behandlingen skulle föregås av ett samtycke från kvinnans make eller sambo.¹¹⁴ Även i prop. 1984/85:2 ansågs det viktigt att mannen hade lämnat sitt godkännande.¹¹⁵ Samma sak anfördes i SOU 1985:5 vid befruktning utanför kroppen, ett samtycke från mannen skulle även här vara avgörande.¹¹⁶

De barn som föddes genom insemination skulle även få samma rättsliga ställning som barn som inte tillkommit genom insemination och därmed ansågs det viktigt att reglerna om faderskap ändrades så att barnen skyddades. Det ansågs inte vara till barnets fördel att en donator som inte avsåg att bli förälder skulle påtvingas ett faderskap. Dock stängdes inte möjligheten för donatorn att bli bekräftad som far. Om denne ville och inte någon annan man hade samtyckt till inseminationen, kunde donatorn bli far genom faderskapsbekräftelse.¹¹⁷

När samkönade par fick tillgång till insemination och befruktning utanför kroppen blev reglerna gällande att fastställas som förälder samma som det var för olikkönade. Alltså innebar samtycket att partnern eller sambon fastställdes som förälder till barnet.¹¹⁸ Det ansågs viktigare, utifrån barnets intresse, att fastställa den rättsliga föräldern med utgångspunkt i det sociala föräldraskapet än de genetiska förhållandena.¹¹⁹

¹⁰⁹ Prop. 2004/05:137, s. 42.

¹¹⁰ Prop. 2014/15:127, s. 12.

¹¹¹ Singer, JT 2009/10, s.424.

¹¹² SOU 1983:42, s. 129.

¹¹³ SOU 1983:42, s. 57.

¹¹⁴ SOU 1983:42, s. 103 f. .

¹¹⁵ Prop. 1984/85:2 s. 11.

¹¹⁶ SOU 1985:5, s. 9.

¹¹⁷ Prop. 1984/85:2, s. 14.

¹¹⁸ Prop. 2004/05:137, s. 43.

¹¹⁹ Prop. 2004/05:137, s. 42.

2.2.4 Hur tillgodoses barnets bästa?

Lise Kanckos har i sin avhandling *Barnets bästa i politikens främsta rum : Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning* bland annat studerat hur barnets bästa vid assisterad befruktning diskuterats i Finlands riksdag. Hon fann att barnets bästa främst diskuterades i relation till familjenormer. Det handlade således om vem som skulle kunna få bli förälder genom assisterad befruktning och vad för regler som borde gälla vid fastställande av faderskap. Begreppet användes ofta för den moraliska argumentationen, då syftet var både att skydda barnet och att garantera barnet rättigheter. Barnet utgjorde således både ett rättsobjekt och ett rättssubjekt.¹²⁰ Vid assisterad befruktning är barnet inte fött ännu, vilket gör att definitionen av barnets bästa försvåras. Foster är ofta oskyddade på det juridiska planet och därmed fokuseras det på dem blivande föräldrarnas rättigheter i debatten.¹²¹

Det skulle kunna hävdas att det utifrån barnets bästa alltid är bättre att födas än att inte göra det.¹²² Detta stämmer överens med det Kanckos i sin avhandling tar med som citat från en före detta finländska riksdagsledamoten Minna Sirnö ”För att fritt låna av min vän, ledamot Virtanen: Själv skulle jag hellre vara faderlös och existera än att ha en fader och inte existera”.¹²³ Anna Singer menar dock i sin artikel *Barns rätt till två föräldrar – en överspelad grundregel*, att risken för att ett barn kommer till skada ökar vid ett beslut att skapa ett barn än om man låter bli att göra det. Skulle så inte vara fallet innebär det att man anser att det är ett negativt värde att inte existera, men det vet man inget om. Det går därmed inte att säga att det skulle vara bättre att födas än att inte göra det.¹²⁴

Barnets intresse av att växa upp under goda förhållanden skyddas ytterst, menar Singer, genom exempelvis skollag (2010:800), lagar för hälso- och sjukvården, SoL och lag (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga. Dessa gäller alla barn, oavsett på vilket sätt de kom till världen. Intresset gällande barns uppväxtförhållande skyddas väldigt lite genom reglerna om fastställande av föräldraskap. Reglernas syfte är att det ska fastställas föräldraskap på ett eller annat vis och till en eller två personer. Men också att barnet ska ha rätt att få reda på sitt genetiska ursprung.¹²⁵

2.3 Lämplig förälder

Redan från början då insemination blev reglerat i lag skulle en lämplighetsbedömning göras. Enligt 3 § 2 st. lag (1984:1140) om insemination (upphävd) skulle en läkare pröva om behandlingen var lämplig utifrån makarnas eller de samboendes medicinska, psykologiska och sociala förhållanden. Någon form av utredning där de sökandes lämplighet att vårda och fostra det blivande barnet var därför nödvändig.¹²⁶ Även i dag grundar sig prövningen på medicinska,

¹²⁰ Kanckos, s. 213.

¹²¹ Kanckos, s. 216.

¹²² Singer, JT 2009/10, s.419.

¹²³ Kanckos, s. 220.

¹²⁴ Singer, JT 2009/10, s.419.

¹²⁵ Singer, JT 2009/10, s.420 f. .

¹²⁶ Prop. 1984/85:2, s. 11.

psykologiska och sociala omständigheter. Men i prop. 2014/15:127 uttrycktes i stället att utgångspunkten var möjligheten och förmågan för personen/personerna att fungera som förälder/föräldrar under barnets uppväxt.¹²⁷

I SOU 1983:42 ansågs att insemination inte skulle få bedrivas om inte det blivande barnets intresse kunde tillgodoses på ett ändamålsenligt sätt och barnet kunde antas växa upp under goda förhållanden.¹²⁸ Utgångspunkten vid lämplighetsbedömningen skulle vara barnets bästa.¹²⁹ Lämplighetsutredningens syfte skulle, enligt utredningen, vara att se om paret uppfyllde de krav som skulle ställas. Bland annat skulle paret ha ett stabilt och moget förhållande. De skulle ha bearbetat sina känslor inför behandlingen och dess konsekvenser. Inseminationen fick inte användas av kvinnan som en hämnd på mannen för att han inte gett henne ett barn. Mannen skulle i sin tur ha accepterat sin sterilitet. Även motivet för att vilja ha barn skulle övervägas.¹³⁰

I SOU 2016:11 anges att vid lämplighetsprövningen och bedömningen gällande den sökandes förmåga att vara föräldrar under barnets uppväxt ska hänsyn tas till åldern, hälsotillstånd, eventuella funktionsnedsättningar hos den sökande, parets inbördes relationer, levnadsförhållanden och inställningen att berätta för barnet om hens ursprung.¹³¹ Utredningar som läkaren företar gällande psykologiska och sociala förhållanden ska alltid anpassas till omständigheterna i det enskilda fallet.¹³²

2.3.1 Lämplighet vid olika typer föräldraskap

Makesinsemination ansågs närmast kunna liknas med naturlig befruktning eftersom det rättsligt, etiskt och socialt inte utgjorde någon större skillnad jämfört med om barnet inte tillkommit genom behandlingen.¹³³ Barnets bästa ansågs vara tillgodosett då det gällde makesinsemination.¹³⁴ Därför skulle de sökande ha samma utgångsläge som alla andra blivande föräldrar och således ansågs inte någon utredning gällande psykosociala förhållanden behöva företas.¹³⁵ Vid givarinsemination ansågs det däremot behövas en lämplighetsutredning.¹³⁶

Det ansågs inte heller vara behövligt med en psykosocialutredning vid befruktning utanför kroppen vid lagregleringen år 1988 eftersom det då inte var några donerade könsceller. Dock ansågs det viktigt att paret kunde få hjälp av någon med psykoterapeutisk kunskap, eftersom det var många frågor att ta ställning till innan man bestämde sig för att genomföra

¹²⁷ Prop. 2014/15:127, s. 14.

¹²⁸ SOU 1983:42, s. 57 f. .

¹²⁹ SOU 1983:42, s. 87 f. .

¹³⁰ SOU 1983:4242, s. 88.

¹³¹ SOU 2016:11, s. 106.

¹³² SOU 2016:11, s. 332.

¹³³ SOU 1983:42, s. 56.

¹³⁴ SOU 1983:42, s. 86.

¹³⁵ SOU 1983:42, s. 86.

¹³⁶ SOU 1983:42, s. 87 f. .

behandlingen.¹³⁷ Men vid donerade könsceller skulle den eller de sökande genomgå en särskild lämplighetsprövning eftersom samhället bidrog till barnets tillkomst.¹³⁸

I prop. 2004/05:137 anfördes att Socialstyrelsen skulle se över sina föreskrifter och allmänna råd och anpassa dessa gällande bland annat lämplighetsprövningen till situationer där samkönade par ville bli föräldrar genom assisterad befruktning.¹³⁹

Prövningen vid en ensamstående livmoderbärare skulle, liksom då prövningen görs gällande par, innebära en helhetsbedömning i det enskilda fallet. Men då det var fråga om en ensamstående sökande skulle prövningen avse hens förmåga att som ensam förälder tillgodose barnets behov. Därför kunde större vikt fästas vid den sökandes hälsa och sociala nätverk. Ett socialt nätverk var viktigt eftersom det kunde ge föräldern stöttning och innebar en ökad social och ekonomisk trygghet för barnet. Den bedömning som skulle göras vid en ensamstående sökande medgav att större vikt fästes vid vissa faktorer. Dock innebar den inga andra bedömningsgrunder än den bedömning som gjordes då det var två personer.¹⁴⁰

Vid lämplighetsprövningen vid en behandling med enbart donerade könsceller bör särskild vikt fästas vid den eller de sökandes förmåga att hantera att det inte kommer finnas något genetiskt samband till barnet. Men även förmågan att hantera att det, då det förekommit en embryodonation, kan finnas genetiska föräldrar och helsyskon i en annan familj.¹⁴¹

2.3.2 Åldersgräns

En faktor vid lämplighetsbedömningen var om de båda makarna eller samborna var tillräckligt mogna för att bli föräldrar. I SOU 1983:42 föreslogs att en åldersgräns på 25 år skulle sättas efter mönster av adoptionslagstiftningen. Utredningen menade att åldersgränsen på 25 år skapade bättre förutsättningar för att förhållandet var stabilt och varaktigt, beslutet att vilja ha barn var då också nogga övervägt och för att kunna handskas med problem som kunde uppkomma på grund av förevarande situation.¹⁴² Men någon absolut åldersgräns stipulerades inte. Detta eftersom omständigheterna någon gång kunde medge en lägre åldersgräns, enligt prop. 1984/85:2.¹⁴³ Vanligtvis skulle dock samma åldersgränser användas som vid adoption. Vilket innebar att den sökande inte generellt sett borde vara yngre än 25 år och inte äldre än 40–45 år.¹⁴⁴

I prop. 2001/02:89 angavs att åldersbedömning skulle göras utifrån barnets intresse och att vägledning kunde göras genom en jämförelse med bedömningen som görs vid adoption av små

¹³⁷ SOU 1985:5, s. 42 f. .

¹³⁸ Prop. 2014/15:127, s. 14.

¹³⁹ Prop. 2004/05:137, s. 40.

¹⁴⁰ Prop. 2014/15:127, s. 15.

¹⁴¹ Prop. 2017/18:155, s. 28.

¹⁴² SOU 1983:42, s. 88.

¹⁴³ Prop. 1984/85:2, s. 12.

¹⁴⁴ Prop. 1984/85:2, s. 24.

barn, vilket gällde båda personerna i ett par.¹⁴⁵ Men det ansågs viktigt att befruktning utanför kroppen inte gavs till livmoderbärare i en ålder då fertiliteten normalt avtar.¹⁴⁶

2.3.3 Barnets rätt att få vetskap om sitt genetiska ursprung

I prop. 1984/85:2 ansågs att de sökande borde ha en öppen och ärlig attityd mot barnet gällande inseminationen. Föräldrarna borde så tidigt möjligt, när det var lämpligt, berätta för barnet om behandlingen. Detta var dock inget som ansågs vara lämpligt att lagstifta om. I stället skulle detta förverkligas genom att vid rådgivningen och den psykosociala utredningen få dem sökande att förstå vikten av öppenhet. Det ansågs även viktigt att denna information kom från föräldrarna när barnet var tillräckligt mogen för det.¹⁴⁷ I prop. 2001/02:89 påpekades att det från samhällets sida var särskilt angeläget att skydda barnets intresse. Det låg i ett barns intresse att kunna få veta sanningen om sitt genetiska ursprung vid assisterad befruktning. Skulle rätten till det inte finnas skulle det innebära en kränkning av barns rätt till personlig integritet.¹⁴⁸ Den sökandes inställning till öppenheten skulle vara en del av lämplighetsbedömningen.¹⁴⁹

Barn har en rätt att, så långt det är möjligt, få reda på vilka deras föräldrar är och denna rättighet ska förverkligas genom konventionsstaternas nationella lagstiftning, enligt art. 7 i barnkonventionen. I Sverige kan en donator inte vara anonym och därmed kan barn som är födda genom insemination eller befruktning utanför kroppen få reda på vem eller vilka som är hens genetiska förälder. I Danmark kan däremot en donator vara anonym. FN-kommittén för barnrättigheter har noterat att detta kan stå i strid med barnkonventionens bestämmelse gällande rätten att få reda på sitt ursprung.¹⁵⁰

Utifrån barnets perspektiv var det viktigt att hen fick informationen vid rätt tidpunkt. Forskning visade att då det gällde adoptivbarn, vilket kunde jämföras med barn tillkomna genom donation, var viktigt för deras utveckling att de fick reda på adoptionen och att det var föräldrarna själva som berättade om det. Sveriges Psykologförbund ansåg det viktigt eftersom det var viktigt för barn att det rådde en öppenhet och ärlighet mellan barn och föräldrarna. En familj tenderade att ta skada av att väsentliga frågor grundar sig på hemligheter och halvsanningar. Oftast var det inte sanningen i sig som utgjorde det svåra utan det tenderade vara att ha blivit undanhållen sanningen. Sveket barnet kände från sina föräldrar borde vara detsamma oavsett om hemlighållandet gällde adoption eller donationen, menade Psykologförbundet.¹⁵¹

Forskningen visar också att barn som får information om sitt ursprung tidigt generellt sett reagerade neutral eller inte alls. De barn som vuxit upp med ensamstående mammor eller samkönade föräldrar är överrepresenterade bland barn som fick reda på sitt ursprung tidigt. Barn som fick reda på donationen senare i livet känner sig ofta lurade och svikna av sina

¹⁴⁵ Prop. 2001/02:89, s. 39.

¹⁴⁶ Prop. 2001/02:89, s. 61.

¹⁴⁷ Prop. 1984/85:2, s. 15.

¹⁴⁸ Prop. 2001/02:89, s. 23.

¹⁴⁹ Prop. 2001/02:89, s. 48.

¹⁵⁰ Prop. 2001/02:89, s. 20 f. .

¹⁵¹ Prop. 2001/02:89, s. 46 f. .

föräldrar. Att undvika att lämna information till barnet tycks medföra negativa konsekvenser för både barnet och föräldrarna. De flesta barnen verkar också vilja att föräldrarna tidigt berättar om deras tillkomst. Många barn som fått reda på sitt ursprung verkar också vara intresserade att ta reda på information kring sitt genetiska ursprung, detta verkar särskilt gälla för barn som växer upp med en ensamstående. De vill också kunna hämta information om donatorn och eventuella genetiska syskon.¹⁵²

Vid en studie från år 2000 var det enbart runt 10 % av föräldrarna till barn som tillkommit genom donation som hade berättat för barnet om hens ursprung. 40 % hade för avsikt att i framtiden berätta. Resterande föräldrar hade antingen inte funderat på frågan, var tveksamma eller inte alls tänkt berätta.¹⁵³ Att föräldrar inte berättade för barnet om donationen, ansåg Sveriges Psykologförbund, berodde främst på att de själva inte har bearbetat sin sorg över att inte kunna få barn.¹⁵⁴

I samband med att det blev tillåtet med enbart donerade könsceller, infördes också en regel i FB gällande att barn har en lagstadgad rätt till information om sitt ursprung. Denna rätt tillkommer, enligt 1 kap. 15 § FB, barn som tillkommit genom assisterad befruktning med delvis eller enbart donerade könsceller. Det påpekas i prop. 2017/18:155 att regleringen kring att i lagtext uttrycka barnets rätt inte innebär någon värdering av det genetiska föräldrskapet i förhållande till det sociala och rättsliga.¹⁵⁵

Rätten för barnen att få denna information har tidigare i stort sett helt berott på föräldrarnas vilja att berätta om ursprunget. Föräldrarnas vilja att berätta har tidigare många gånger varit helt avgörande då behandlingen skett utomlands.¹⁵⁶ Nu är rättigheten för barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller i stället reglerad i lag.

2.3.4 Barnets rätt att ta del av information om donatorn

Barnet ansågs ha rätt att ta del av information gällande donatorn. Om barnet inte visste, men misstänkte att hen blivit till genom insemination skulle socialnämnden hjälpa barnet att ta reda på om så var fallet och information om donatorn, enligt 4 § lag om insemination. Denna rätt poängteras även i prop. 2017/18:155.¹⁵⁷ Men barnet behövde i dessa fall vara tillräckligt mogen för att inte ta skada av informationen. Vilket ansågs generellt sett inträffa då barnet var i övre tonåren.¹⁵⁸ Den information som barnet fick ta del av var sådan som antecknats på sjukhuset. Främst avses donatorns identitet, men även uppgifter gällande hens egenskaper kunde lämnas ut till barnet. Sådana uppgifter utgjordes exempelvis av kroppsbyggnad, hårfärg och yrke.¹⁵⁹

¹⁵² SOU 2016:11, s. 249 f. .

¹⁵³ Prop. 2001/02:89, s. 47.

¹⁵⁴ Prop. 2001/02:89, s. 46.

¹⁵⁵ Prop. 2017/18:155, s. 37.

¹⁵⁶ Prop. 2017/18:155, s. 37.

¹⁵⁷ Prop. 2017/18:155, s. 36.

¹⁵⁸ Prop. 1984/85:2 s. 16.

¹⁵⁹ Prop. 1984/85:2 s. 27.

2.4 Lämplighetsprövningen enligt Socialstyrelsen

Socialstyrelsen anger i sina föreskrifter att det ska fastställas rutiner för hur lämplighetsprövningen ska gå till. Dessa rutiner skall även dokumenteras.¹⁶⁰ I de allmänna råden framkommer närmare specifikationer kring hur lämplighetsbedömningen ska gå till. Där anges att hänsyn ska tas till parets eller den ensamståendes *ålder, hälsotillstånd och eventuella funktionsnedsättningar, levnadsförhållanden, inställningen till att berätta för barnet om hens genetiska ursprung och inbördes relationer* eller *den ensamståendes sociala nätverk*.¹⁶¹

Som ett komplement till de allmänna råden har Socialstyrelsen även tagit fram ett nationellt kunskapsstöd i syfte att vägleda hälso- och sjukvården vid lämplighetsprövningen. Kunskapsstödet har sin utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.¹⁶² Stödet bygger på forskning om föräldraskap, skyddsfaktorer och riskfaktorer för att ett barn fara illa, detta med utgångspunkten i barnperspektivet.¹⁶³ Syftet med psykosociala bedömningen är att sätta barnets bästa främst.¹⁶⁴ Det skall i den blivande familjen finnas förutsättningar för att barnet ska få en god och trygg uppväxt. Några utgångspunkter för detta är en positiv inställning till barn och föräldraskap. Men även lyhördhet, omsorgstagande och förmågan att sätta barnets behov först och sina egna i andra hand. Att göra bedömningarna gällande en persons föräldraförmåga är svårt. Socialstyrelsen har i stället identifierat kända riskfaktorer och utifrån dessa kan en bedömning göras om någon riskfaktor eller flera utgör risk för att barnet inte kommer att växa upp under goda levnadsförhållanden.¹⁶⁵

Prövningen görs utifrån en helhetsbedömning av omständigheter i det enskilda fallet. Det är överlag enbart de riskfaktorer som påverkar föräldraförmågan och barnets uppväxtmiljö som utgör faktorer i bedömningen. Det kan finnas skyddsfaktorer som kan minska risken för påverkan av en mindre allvarlig riskfaktor. Om exempelvis den ena sökande har en funktionsnedsättning som påverkar föräldraförmågan kan en skyddsfaktor vara att det finns en till sökande. Bedömningen handlar inte enbart om att identifiera risk- och skyddsfaktorer, utan även att bedöma om det finns de positiva förutsättningarna som behövs för ett bra föräldraskap.¹⁶⁶

Nedan kommer jag var för sig att ta upp olika omständigheter som Socialstyrelsen anser ska ingå i lämplighetsbedömningen.

2.4.1 Registeruppgifter

¹⁶⁰ SOSFS 2009:32 4 kap. 11 §.

¹⁶¹ SOSFS 2009:32 4 kap. 11 § Allmänna råd.

¹⁶² Socialstyrelsen (2016), s. 3.

¹⁶³ Socialstyrelsen (2016), s. 7.

¹⁶⁴ Socialstyrelsen (2016), s. 9.

¹⁶⁵ Socialstyrelsen (2016), s. 10.

¹⁶⁶ Socialstyrelsen (2016), s. 13.

Att hämta uppgifter från olika register och andra vårdinstanser är en viktig del eftersom det i dessa kan finnas information kring några allvarliga riskfaktorer på att ett barn kan komma att fara illa. Det kan vara information om tidigare våldsbrott, övergrepp eller tidigare allvarliga brister i föräldraskap. Vill den sökande inte samtycka eller själv begära ut information kan detta vara en omständighet i sig att ha med i bedömningen. Det kan exempelvis innebära att det inte finns tillräckligt med underlag för att ett beslut gällande lämplighetsprövningen i den psykosociala bedömningen kan äga rum.¹⁶⁷

2.4.2 Ålder

Den sökande ska som utgångspunkt kunna ha förmågan att fungera som förälder under barnets hela uppväxttid, minst i 18 år. Men i praktiken också upp i ung vuxen ålder. En högre ålder ökar risken för att orken och krafterna inte räcker till, men också risken för allvarliga sjukdomar. Detta kan innebära att möjligheterna till ett bra föräldraskap påverkas negativt. Risken ökar också för att barnet förlorar sin förälder innan hen hunnit bli vuxen. Forskningen har visat att andel av de som fått psykisk vård är större bland de som mist en förälder under uppväxten jämfört med de som inte har förlorat någon förälder. Hög ålder utgör således en riskfaktor som ska tas med i beaktande vid bedömningen. Dock anses det inte utifrån forskningen gå att sätta några specifika åldersgränser.¹⁶⁸

2.4.3 Hälsotillstånd och funktionsnedsättningar

Forskningen har visat att riskerna för barn som växer upp med föräldrar som lider av missbruk eller beroende, allvarlig fysisk eller psykisk sjukdom eller omfattande funktionsnedsättning är många. Det kan utgöra risk för bristande omsorg om barnet, barnet påverkas i sin utveckling, får svårigheter med skolarbetet, barnet tar för stort ansvar i familjen eller utvecklar egen ohälsa, psykosociala problem och missbruk.¹⁶⁹

Missbruk eller beroende är allvarliga riskfaktorer.¹⁷⁰ Riskbruk av alkohol ska också bedömas. Ett riskbruk kan leda till att drickandet fortsätter under graviditeten och därmed kan skada fostret. Det kan också leda till hälsorisker, missbruk och beroende och påverkar föräldraförmågan negativt.¹⁷¹

Bristande lyhördhet för barnets behov och negativ påverkan på föräldraförmågan kan grunda sig i en allvarlig personlighetsstörning, återkommande depressioner, ångest, tvångssyndrom, psykosomatiska symtom och självdestruktivt beteende. Psykisk sårbarhet och instabilitet utgör också riskfaktorer. Dessa faktorer kan påverka samspelet med barnet och förhindra trygg anknytning. Erfarenheterna från kriser, förluster och trauman är en del av utredningen.¹⁷²

¹⁶⁷ Socialstyrelsen (2016), s. 12.

¹⁶⁸ Socialstyrelsen (2016), s. 16 f. .

¹⁶⁹ Socialstyrelsen (2016), s. 17.

¹⁷⁰ Socialstyrelsen (2016), s. 17.

¹⁷¹ Socialstyrelsen (2016), s. 18.

¹⁷² Socialstyrelsen (2016), s. 17.

Då det föreligger något sjukdomstillstånd eller funktionsnedsättning skall det utifrån barnets perspektiv ses till konsekvenserna för barnets vardag, orken och föräldraförmågan både för tillfälligt och på längre sikt. Dessa aspekter utgör riskfaktorer om det påverkar anknytningen, stabilitet, kontinuitet, närhet, omsorg, säkerhet och stimulans. Återkommande eller långa sjukskrivningar kan innebära att tillståndet påverkar föräldraförmågan.¹⁷³

Medicinering eller behandling kan göra att sjukdomen inte innebär någon negativ påverkan på föräldraförmågan, vilket ska väga in i bedömningen. Hjälpsatser och hjälpmedel som kompenserar för en funktionsnedsättning skall också vara en faktor vid bedömningen. Dock måste barnet kunna få en nära och kontinuerlig fysisk och psykisk kontakt. En förälder måste också kunna tillfredsställa barnets behov av omvårdnad och säkerhet.¹⁷⁴

2.4.4 Levnadsförhållanden

Eventuella tidigare brister i föräldraförmågan är en faktor som ska tas med i bedömningen. En uppenbar risk för att barnet kommer fara illa är om barn till personen tidigare har varit försummade och/eller omhändertagits av samhället.¹⁷⁵

En annan faktor är om det föreligger brister i försörjningsförmågan. Barn som växer upp i familjer med återkommande eller långvariga ekonomiska svårigheter riskerar ha svårt att uppnå kunskapsmålen i skolan. Då en person är arbetslös och chanserna till att komma ut på arbetsmarknaden är små riskerar hen att drabbas av psykosociala problem. Ekonomin och levnadstandarden påverkas och det kan göra att anknytningen till samhället blir svagt. Långvarig fattigdom kan således skapa problem i föräldraskapet. Situationen förvärras givetvis om det är en ensamstående förälder och hen kan ha svårt att ge barnet nödvändig omsorg och trygghet.¹⁷⁶

Bristande bostadsförhållanden utgörs också av en riskfaktor. Extrem trångboddhet, hot om vräkning och hemlöshet utgör exempel på bristande bostadsförhållanden.¹⁷⁷

Kriminalitet kan leda till att barnet utsätts för omsorgsbrist, våld, övergrepp eller bevittnar våld i hemmet. Våldsbrott, övergrepp, brott som tyder på impulsivitet, bristande omdöme, empati eller respekt för integritet och annan allvarlig kriminalitet utgör uppenbara riskfaktorer.¹⁷⁸

2.4.5 Relationer

¹⁷³ Socialstyrelsen (2016), s. 18.

¹⁷⁴ Socialstyrelsen (2016), s.18.

¹⁷⁵ Socialstyrelsen (2016), s. 18.

¹⁷⁶ Socialstyrelsen (2016), s. 18 f. .

¹⁷⁷ Socialstyrelsen (2016), s. 19.

¹⁷⁸ Socialstyrelsen (2016), s. 19.

Allvarliga riskfaktorer för ett bra föräldraskap är våld, kontroll, integritetskränkningar och andra svåra problem i nära relationer. Föreligger det missbruk eller beroende, allvarlig psykiska problem eller personlighetsstörningar, allvarliga konflikter och en positiv attityd till barnaga finns det risk för att det föreligger eller kan uppkomma våld i nära relationer. Föreligger det våld i relationen utsätts också barnet för en ökad risk att själv direkt utsättas för våld och bevittna våld.¹⁷⁹

Inte enbart den personen som utövar våldet i en nära relation har en bristande föräldraförmåga, utan även den som blir utsatt för våld i sin relation kan ha det. Föräldern kan ha svårt att skydda barnet och att utsättas för våld innebär ofta hög stress. Då ökar risken för att föräldern i sin tur använder fysiskt eller psykiskt våld mot barn.¹⁸⁰

För att en ensamstående ska få ta emot donerade könsceller krävs det att hen är just ensamstående. Det innebär att personen inte får vara gift, registrerad partner eller sambo. Att det finns riskfaktorer hos en partner kan utgöra en orsak till att en person söker behandlingen som ensamstående i stället för som ett par. En annan orsak kan vara att det finns konflikter i förhållandet. Därmed är det viktigt att personen är ensamstående, annars ska ytterligare en person vara föremål för prövningen.¹⁸¹

En varaktig och stabil relation utgör en förutsättning för att behandlingen ska få äga rum.¹⁸² Önskan om att genomgå behandlingen måste vara genomtänkt. Det anses inte vara genomtänkt om ett par inte är samstämmiga eller om inte båda aktivt har beslutat att de vill genomgå behandlingen. Personen eller personerna måste kunna hantera avsaknaden av genetisk koppling till barnet. En ensamstående måste vara beredd att svara barnet på hans frågor kring varför hen bara har en förälder. Att ha bearbetat och tänkt igenom konsekvenserna av behandlingen är viktigt för att senare kunna berätta för barnet om hens ursprung.¹⁸³

Beslutet att skaffa barn ska inte ses som en lösning på svårigheter som personen har. Det får exempelvis inte ses som en lösning i relationen eller vara en del av ett olöst identitetsproblem.¹⁸⁴

2.4.6 Socialt nätverk

Ett fungerande socialt nätverk utgör en viktig beståndsdel i livssituationen för både par och ensamstående.¹⁸⁵

Avsaknad av eller ett icke-fungerande socialt nätverk innebär en ökad risk för bristande omsorg och utvecklande av psykosociala problem för barnet. Det innebär också ökad risk för att

¹⁷⁹ Socialstyrelsen (2016), s. 19.

¹⁸⁰ Socialstyrelsen (2016), s. 19.

¹⁸¹ Socialstyrelsen (2016), s. 19 f. .

¹⁸² Socialstyrelsen (2016), s. 20.

¹⁸³ Socialstyrelsen (2016), s. 20.

¹⁸⁴ Socialstyrelsen (2016), s. 20 f. .

¹⁸⁵ Socialstyrelsen (2016), s. 21.

föräldern lider eller kan drabbas av psykisk ohälsa och påverkar barnets förmåga att socialisera.¹⁸⁶

Det är av ännu större vikt att en ensamstående har ett fungerande socialt nätverk. Detta eftersom det bör finnas personer som kan ge barnet livssammanhang utöver familjen och som kan ge föräldern stöd i föräldrarollen med exempelvis omsorg och delat ansvar.¹⁸⁷

2.4.7 Inställning till att berätta för barnet om hens genetiska ursprung

Forskning har visat på vikten av att barn får information från föräldern eller föräldrarna om sitt ursprung. För att barn ska tillgodoses denna rätt krävs att föräldrarna faktiskt berättar om tillkomstsättet. Därmed utgör deras inställning i denna fråga en viktig del av bedömningen. Om den sökande är tveksamma, negativt inställda till att berätta, vill dölja donationen eller saknar förståelse för barnets perspektiv utgör det uppenbara riskfaktorer för att barnets rätt till information inte kommer tillgodoses.¹⁸⁸

2.5 Exempel på lämplighetsbedömningar i praktiken

2.5.1 Bakgrund

Intervjuperson 1 arbetar på en privat klinik med assisterad befruktning. Kliniken är en vårdvalsaktör, därmed har de sökande som söker sig till kliniken själva men får vården landstingsfinansierad och personer som söker vård hos kliniken privat och finansierar hela behandlingen själva.¹⁸⁹

Intervjuperson 1 berättar att det generellt sett är ett eller två besök, men att det inte finns någon övre gräns på antal besök. Därmed kan det bli fler samtal. Hen träffar oftast dem sökande var för sig om det är ett par, men inte alltid. Själva beslutet om lämplighet fattas sedan tillsammans med läkare, sjuksköterska och embryolog.¹⁹⁰

Både tillgången till ägg och tillgången till spermier är dålig. Är det ett olikkönat par och det är spermier som fungerar sämre behövs sällan spermiedonation eftersom det ofta går att få fram fungerande spermier. Därmed är det främst ensamstående och samkönade par som genomgår behandlingen.¹⁹¹

¹⁸⁶ Socialstyrelsen (2016), s. 21.

¹⁸⁷ Socialstyrelsen (2016), s. 21.

¹⁸⁸ Socialstyrelsen (2016), s. 22 f. .

¹⁸⁹ Intervjuperson 1.

¹⁹⁰ Intervjuperson 1.

¹⁹¹ Intervjuperson 1.

Träffarna med den sökande är både ett samtal och en intervju. Intervjuperson 1 har vissa frågor hen vill få svar på och försöker styra samtalet så att hen får reda på det hen vill. Hen går igenom faktorer som är baserade på Socialstyrelsens kunskapsstöd.¹⁹²

Ibland vet inte den sökande varför det görs en lämplighetsbedömning och det är därför viktigt att föra ett samtal kring att bedömningarna görs utifrån barnets synvinkel. Hen kollar på både skyddande faktorer och eventuella riskfaktorer. Men samtalet utgör också en möjlighet för den sökande att diskutera frågor som hen har och att prata om farhågor och förhoppningar. Samtalet mynnar förhoppningsvis ut i att den sökande känner sig stärkt i föräldraskapet.¹⁹³

Intervjuperson 2 arbetar på två olika privata kliniker med assisterad befruktning. I den regionen som intervjuperson 2 arbetar har landstinget valt att göra lämplighetsbedömningarna själv då personer söker vård inom den offentliga vården. Det innebär att det främst är sökande som har sökt sig till klinikerna privat. Det kan även komma personer som på grund av vårdgarantin söker sig utomlands för behandling, men då måste utredningen göras i Sverige för att den sökande sedan ska kunna få ersättning från Försäkringskassan.¹⁹⁴

Hen träffar den sökande oftast en eller två gånger och samtalet varar generellt i ungefär 90 minuter. Är det ett par som är sökande träffar hen generellt sett dem ihop och träffar personerna enskilt om det finns ett behov av det. Det är också enbart den sökande som hen träffar och inte några andra referenspersoner.¹⁹⁵

Det är många olika faktorer som hen tittar på. Övergripande under hela prövningen finns barnperspektivet. Vilket kan vara svårt att behålla eftersom hen enbart träffar personer som kanske lider och har längtat väldigt länge. Men intervjuperson 2 försöker hela tiden att se det utifrån barnets perspektiv och inte de längtande personernas.¹⁹⁶ Det hen studerar är både känslomässiga och praktiska aspekter och vad det finns för förmågor att ta emot ett barn.¹⁹⁷

2.5.2 Registeruppgifter

En del av prövningen är inhämtande av intyg från olika register. Från Skatteverket kollar intervjuperson 1 om det finns några registrerade barn, men även att paret är skrivna på samma adress eller att den ensamstående är den enda som är skrivna på sin adress. Från Kronofogdemyndigheten tittar hen efter anmärkningar.¹⁹⁸

¹⁹² Intervjuperson 1.

¹⁹³ Intervjuperson 1.

¹⁹⁴ Intervjuperson 2.

¹⁹⁵ Intervjuperson 2.

¹⁹⁶ Intervjuperson 2.

¹⁹⁷ Intervjuperson 2.

¹⁹⁸ Intervjuperson 1.

Från Polismyndigheten är det hela brottsregistret som är av intresse. Bedömningen görs utifrån en helhetssyn eftersom riskfaktorer kan kombineras med skyddsfaktorer. Men väldigt allvarliga brott kan inte vägas upp av skyddsfaktorer.¹⁹⁹

Om den sökande inte skulle samtycka till att registeruppgifter får begäras ut skulle det troligtvis innebära att personen inte anses lämplig eftersom det då kan vara svårt att utreda lämpligheten utifrån de aspekter som framkommer i registren.²⁰⁰

2.5.3 Ålder

Många ensamstående som kommer och vill genomföra behandlingen är runt 40 år. För att få behandlingen landstingsfinansierad ska den sökande vara under 40 år. Men privata kliniker bestämmer sina egna åldersgränser. För intervjuperson 1 kommer en person som har ”fel” ålder inte så långt att hens psykosociala lämplighetsbedömning har påbörjats, så hen kommer inte exakt ihåg vilken åldersgräns som gäller. I ett par gäller åldersgränsen den som bär barnet men partners ålder bör vara rimlig för att kunna förväntas fungera som förälder under barnets hela uppväxt. De samkönade paren som kommer är oftast yngre och intervjuperson 1 har inte träffat par där ålderskillnaden är särskilt stor.²⁰¹

Intervjuperson 2 berättar att det inte finns någon yngre åldersgräns, bortsett från myndighetsåldern, för att genomföra behandlingen utan att det är en bedömningsfråga. Dock finns det en övre åldersgräns på 46 år på den som ska bära barnet. Detta gäller inte för den andra sökande i ett par utan i stället diskuteras och bedöms riskerna som finns vid stigande ålder för sjukdomar och annat.²⁰²

2.5.4 Hälsotillstånd

En annan faktor som studeras är hälsotillståndet. Med samtycke från den sökande kollar intervjuperson 1 i sjukjournaler. Hen kollar om den sökande har någon pågående vård, både vad gäller det fysiska och det psykiska och hur det sett ut tidigare. Finns det någon pågående vård, brukar hen ta kontakt med och få utlåtande från den vårdenheten.²⁰³

Det går inte att säga vilka typer av diagnoser som utgör en riskfaktor, utan det avgörande är om det påverkar den sökande. Men hälsan är en viktig del och extra viktig för den som söker på egen hand. Den sökande ska fungera inte bara för sig själv utan även för ett barn. Den sökande ska också vara psykiskt stabil. Om den sökande är eller precis har varit sjukskriven kan hen vilja avvakta ett tag med att avgöra lämpligheten eftersom intervjuperson 1 vill kunna se att den

¹⁹⁹ Intervjuperson 1.

²⁰⁰ Intervjuperson 1.

²⁰¹ Intervjuperson 1.

²⁰² Intervjuperson 2.

²⁰³ Intervjuperson 1.

sökande har hunnit jobba en tid. En graviditet kan i sig vara en belastning för kroppen. Men om det föreligger någon sjukdom ska den sökande kunna ta hand om sig själv.²⁰⁴

Intervjuperson 1 frågar även om alkohol och droganvändning. Det läggs mer fokus på dessa frågor om det finns någon dom på exempelvis rattfylleri eller då den sökande blivit behandlad i vården för något alkoholrelaterat. Föreligger det tobaksanvändning brukar läkaren prata med den sökande om riskerna det innebär i och med graviditeten, men det är inte direkt något som ingår i intervjuperson 1:s del av prövningen. Hen kollar även på hjälpinsatser från samhället, så som exempelvis bostadsbidrag, men även gällande sjukskrivningar.²⁰⁵

Livsstilen i övrigt studeras främst om det föreligger någon sjukdom eller funktionsnedsättning som kräver att den sökande behöver ta hand om sig själv extra mycket. En person kan uteslutas från behandlingen redan innan den psykosociala delen av lämpligheten vid ett BMI som anses minska förutsättningarna för en graviditet.²⁰⁶

Intervjuperson 2 brukar be den sökande att berätta om sin uppväxt och frågar i samband med det lite mer konkret gällande den psykiska hälsan och om det förelegat någon psykisk ohälsa (med vilket menas nedstämdhet, ångest, utmattning m.m.). Hen diskuterar frågor kring hur relationen till den psykiska ohälsan ser ut i dagsläget, hur den sökande mår, hur mycket det påverkar och hur nyss det var. Hen studerar om den psykiska ohälsan verkar stadig och grundad. Men för att bedöma det tittar hen på hur den sökande pratar om och beskriver den psykiska ohälsan. Läkaren begär ut journaler från psykiatrimottagningar och studerar dessa.²⁰⁷

Intervjuperson 2 brukar prata om alkohol, tobak, droger och relationer. Finns det något riskbeteende diskuteras det med ansvarig läkare som bedömer detta i förhållande till behandlingen. Men frågorna är samma för båda sökande i ett par och således även för den som inte ska bära barnet.²⁰⁸

2.5.5 Levnadsförhållanden

Även levnadsförhållandena utgör en del av prövningen. Exempelvis är frågor gällande boende, utbildning, arbetssituation och inkomsten av intresse. Dock använder sig intervjuperson 1 inte av några specifika gränsvärden, utan det är en individuell bedömning i varje enskilt fall. Det kan utgöra en varningssignal om den sökande inte har ett förstahandskontrakt eller en bostadsrätt eftersom boendet då kanske inte är stabilt.²⁰⁹

Hen frågar också om den sökande har en fast anställning. Dock är det viktiga om den sökande har någon kontakt med arbetsmarknaden, inte exakt vad den sökande har för yrke eller

²⁰⁴ Intervjuperson 1.

²⁰⁵ Intervjuperson 1.

²⁰⁶ Intervjuperson 1.

²⁰⁷ Intervjuperson 2.

²⁰⁸ Intervjuperson 2.

²⁰⁹ Intervjuperson 1.

utbildning. Det viktiga är heller inte hur mycket en person tjänar utan att det finns en stabil ekonomi. Den sökande måste exempelvis, rent ekonomiskt, klara av att gå ner i tid för att vara föräldraledig.²¹⁰

Intervjuperson 2 berättar också att det är en individuell bedömningen varje gång och att hen inte följer några mallar eller siffror gällande dessa frågor. Det kan hända att den sökande bor ganska litet, men att den sökande har en konkret och trovärdig plan kring situationen. Hen har aldrig upplevt att någon sökande har haft det dåligt ekonomiskt eller boendemässigt, vilket hen säger kanske beror på att hen jobbar för privata kliniker och att det kan vara skillnad i jämförelse med behandlingar som sker inom det offentliga.²¹¹

Det är viktigt att den sökande kan arbeta åtminstone till cirka 75 %. Det är viktigt för ekonomin, men framför allt för att kunna klara av att ta hand om ett barn.²¹²

2.5.6 Relationer

Intervjuperson 1 brukar också titta på hur det ser ut gällande relationer. Ett par ska ha ett stabilt förhållande sedan två år tillbaka, det kan dock variera lite. Hen förväntar sig en kärleksrelation men eftersom det inte går att kontrollera är det svårt att avgöra. Men det ska inte vara fråga om en vänskapsrelation. Hen frågar också hur ett samkönat par kom fram till vem som skulle bära barnet och frågar eventuellt gällande hur den sökande känner kring att inte ha någon genetisk koppling till sitt barn, vilket de oftast tänker väldigt lite på.²¹³

Om den sökande är ensamstående frågar hen kring hur tidigare relationer har sett ut, hur den sökande tänker kring barn och varför hen vill ha barn just nu. Men även hur resan kring att skaffa barn har sett ut. För att landstinget ska finansiera behandlingen krävs det att den sökande har varit singel i minst sex månader.²¹⁴

Intervjuperson 2 kollar också på relationen och hur de sökande samspelar med varandra. Hur de talar till varandra, både i ord och det ordlösa. Hen brukar be dem att berätta hur deras partner skulle bli som förälder, vad partnern har för styrkor och vad partnern behöver jobba med. Genom den sökandes svar ser hen oftast hur mogen relationen är. Intervjuperson 2 bedömer inte riktigt kärleksfullheten i en relation utan kollar mer på friheten dem emellan. De diskuterar frågor kring ojämlikhet och diskuterar detta närmare om det finns indikationer som tyder på det.²¹⁵

Om det är en ensamstående sökande blir det större fokus på tidigare relationer och erfarenheter kring nära relationer än vad det är vid ett par.²¹⁶

²¹⁰ Intervjuperson 1.

²¹¹ Intervjuperson 2.

²¹² Intervjuperson 2.

²¹³ Intervjuperson 1.

²¹⁴ Intervjuperson 1.

²¹⁵ Intervjuperson 2.

²¹⁶ Intervjuperson 2.

2.5.7 Socialt nätverk

En av de viktigaste delarna, framför allt för ensamstående, är hur stödnätverket ser ut. Den sökande ska inte vara ensam och ska ha förmåga att kunna skapa relationer. Intervjuperson 1 diskuterar med den sökande exempelvis vad den sökande har för vänner, hur länge de känt varandra och var de träffades. Men relationen till släktingar diskuteras också.²¹⁷

Ibland kan intervjuperson 1 be om referensbrev från vänner och släktingar om det sociala nätverket känns lite tunt. Dessa personer kan även ibland kontaktas, vilket främst sker om det finns flera riskfaktorer.²¹⁸

Då de sökande är ett par finns det förhoppningsvis två vänskapskretsar och släkter och därmed blir vikten av det sociala nätverket inte lika stort som vid en ensamstående sökande. Men det sociala nätverket är alltid ett diskussionsämne och det är viktigt att använda sig av stödnätverket också för barnet skull, för att barnet sedan i sin tur ska kunna lära sig att knyta egna relationer.²¹⁹

Intervjuperson 2 säger också att det sociala nätverket är viktigt, särskilt då den sökande är ensamstående. Hen brukar diskutera och problematisera kring detta med den sökande. Det sociala nätverket kan utgöras av föräldrar, syskon, vänner och grupper i sociala medier. Frågor gällande vilka de har som kan hjälpa dem, vad de kan hjälpa till med, vem barnet kan ringa och vad stödet innebär är exempelvis frågor som diskuteras. Det ska finnas flera bra vuxna runt ett barn. Det finns inte något speciellt antal personer som måste ingå utan det handlar om kvalitén på relationen. Föräldrar till den sökande kan exempelvis vara äldre och det innebär en sårbarhetsfaktor på grund av riskerna stigande ålder för med sig. Men för ett barn måste det finnas mer än en person som är fysiskt nära.²²⁰

2.5.8 Inställning kring att berätta för barnet om behandlingen

Intervjuperson 1 brukar informera den sökande om rätten barnet har att få reda på hur barnet har kommit till. För de allra flesta är det en självklarhet och de är väl insatta i reglerna. Dock kanske de inte har tänkt så mycket på hur de ska berätta det. Men det är en viktig fråga som kan bli en vattendelare, men det utgör i stort sett aldrig ett problem.²²¹

Intervjuperson 2 berättar att inställningen till att berätta för barnet om tillkomstsätt är en jätteviktig del. Hen brukar testa hur insatt den sökande är i lagstiftningen och frågar kring hur och när den sökande tänkt berätta för barnet. Hen brukar även diskutera med den sökande gällande rätten barnet har och berätta att det egentligen inte finns någon ålder som är för låg när det gäller att berätta, även om barnet inte förstår vad det innebär. Om de sökande inte är

²¹⁷ Intervjuperson 1.

²¹⁸ Intervjuperson 1.

²¹⁹ Intervjuperson 1.

²²⁰ Intervjuperson 2.

²²¹ Intervjuperson 1.

tillräckligt insatta får de komma tillbaka kanske ett halvår senare när de läst på och förstår vad det innebär. Skulle den sökande säga att hen inte tänker berätta för barnet eller att intervjuperson 2 blir orolig över att så är fallet blir det avrådan från hen.²²²

2.5.9 Andra faktorer

Intervjuperson 2 brukar inte direkt titta på de personliga egenskaperna. Men brukar däremot studera förmågan till mentalisering, vilket innebär bland annat att hen tittar på hur samspelet ser ut med omgivningen, hur de kan sätta ord på sina känslor och hur de rör sig mellan det inre och yttre. Intervjuperson 2 studerar även om hen kan få en djup och genuin kontakt med den sökande. Klarar den sökande av i det i den förevarande situationen klarar den sökande oftast det också med andra människor.²²³

Hen brukar i början av samtalet säga att den sökande ska bejaka sina svårigheter. De ska i samtalet kunna prata om vad den sökande längtar efter men också vilka farhågor som finns. Det är en styrka att kunna prata och reflektera över sina svårigheter. Det är viktigt att studera hur den sökande brukar ta sig igenom livskriser och hur hen tar hjälp vid behov.²²⁴

Intervjuperson 2 brukar även diskutera gällande avsaknaden av genetik mellan den eller dem sökande och barnet, vilket de ofta har gått igenom och bearbetat mycket. Om de sökande är tveksamma kring känslorna gällande detta får de gå hem och fundera. Om den sökande skulle säga att hen inte kommer känna sig som den riktiga föräldern får den sökande fundera mer på det eftersom barnet inte kommer få någon annan förälder.²²⁵

Om den sökande har barn frågar intervjuperson 2 även kring relationen med barnet. Hen frågar om föreställningar och erfarenheter, vad det finns för svårigheter med och vad som är bra med att vara förälder. Hen brukar även fråga kring fritidsintressen för att få en bild av hur vardagen ser ut.²²⁶

Faktorer som ensamt kan innebära att det blir en avrådan enligt intervjuperson 2 är om den sökande inte är tillräckligt informerad kring lagstiftningen, inte håller med om den eller har ett omoget sätt att se på föräldraskapet, till exempel ser det ensidigt som enkelt och inte kan se svårigheter eller problematisera kring föräldraskapet. Men även om den sökande är i en livskris eller om en ensamstående är väldigt ensam och inte har något direkt socialt nätverk.²²⁷

²²² Intervjuperson 2.

²²³ Intervjuperson 2.

²²⁴ Intervjuperson 2.

²²⁵ Intervjuperson 2.

²²⁶ Intervjuperson 2.

²²⁷ Intervjuperson 2.

3. Lämplighet vid adoption

3.1 Barnets blivande föräldrar

Syftet med adoption är att det mellan barnet och adoptivföräldern skapas ett rättsligt förhållande.²²⁸ Barnets förälder ur lagstiftningens synvinkel är adoptivföräldern och alltså inte den tidigare föräldern. Vårnaden och skyldigheten att försörja barnet övergår till adoptivföräldern.²²⁹

Vid nationell adoption fattas beslutet gällande adoptionen av allmän domstol.²³⁰

Enligt art. 21 i barnkonventionen ska konventionsstaterna säkerställa att adoptioner endast godkänns av behöriga myndigheter och att barnen vid internationell adoption omfattas av samma regler och garantier som barn vid nationell adoption. Inte heller ska en internationell adoption innebära otillbörlig ekonomisk vinning för dem inblandade.

Internationell adoption sker oftast genom en auktoriserad organisation. Det är MFoF som ger tillstånd till en organisation att förmedla adoptioner. Men det krävs också ett medgivande från socialnämnden för att få ta emot ett barn för adoption.²³¹ Omständigheterna i det enskilda fallet avgör i vilket land adoptionsbeslutet fattas och vilka regler som blir tillämpliga.²³² Oftast fattas dock beslutet i barnets ursprungsland.²³³

4 kap. FB gäller för alla adoptioner. Vid internationella adoptioner är 6 kap. 12–16 § SoL också tillämpliga. Men även lag (2018:1289) om adoption i internationella situationer, lag (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till *Konvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner* (Haagkonventionen) och lag (1997:192) om internationell adoptionsförmedling.²³⁴ Prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler* (prop. 2017/18:121) anger att reglerna vad gäller nationella och internationell adoption ska så långt som möjligt vara densamma. Det är viktigt att det inte är olika krav beroende på barnets ursprung.²³⁵

3.1.1 Samkönade par

I SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället* (SOU 1984:63) utreddes bland annat frågan om samkönade par skulle få tillgång till adoption. Det anfördes att ett tillåtande skulle leda till anpassnings- och identitetsproblem för barnet. Vilket inte enbart behövde bero på omgivningens attityder utan också att barnet levde och verkade i ett samhälle som dominerades

²²⁸ Prop. 2001/02:123, s. 12.

²²⁹ Prop. 2017/18:121, s. 24.

²³⁰ Prop. 2017/18:121, s. 26.

²³¹ Sveriges domstolar, *Internationell adoption*, 2020-09-24.

²³² Prop. 2017/18:121, s. 26.

²³³ Prop. 2017/18:121, s. 45.

²³⁴ Schiratzki, s. 71.

²³⁵ Prop. 2017/18:121, s. 27.

av en heterosexuellmiljö.²³⁶ Innan det skulle bli tillåtet ansågs det att den samkönade familjen först skulle accepteras som en naturlig del av samhället.²³⁷ Det avgörande var inte om de samkönade paren var lika bra föräldrar som ett olikkönade par utan hur man trodde att barnet skulle uppleva situationen.²³⁸

I RÅ 1993 ref. 102 anförde domstolen att lämplighetsbedömningen vid medgivande skulle utreda en mängd olika faktorer, exempelvis den sökandes sexuella läggning ”när den avviker från befolkningsmajoritetens sexuella läggning”. Då en person inte fick ett medgivande kunde det bero på sjukdom, ålder eller att den sökande inte kunde erbjuda barnet gynnsamma uppväxtvillkor. I delen gällande gynnsamma uppväxtvillkor ansåg domstolen inrymmas omgivningens attityder till familjebildning. I rättsfallet var det en homosexuell person som ansökte om medgivande. Hen levde ihop med sin sambo. Medgivandet hade nekats och överklagats av den sökande. Domstolen ansåg att ett medgivande inte skulle meddelas. Det förekom ofta identitetsproblem hos adoptivbarn som förstärktes vid ett avvikande utseende. Det ansågs att adoptivbarn psykologiskt därmed hade det svårare. Det innebar en risk för att de psykiska störningarna hos barnet blev oacceptabelt stora om därtill påfrestningen med att växa upp med samkönade föräldrar adderades.

I SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) anfördes att forskning visade att samkönade och olikkönade föräldrar hade lika bra förmåga att ge en god omvårdnad och omsorg till barn. Men studierna visade också att för en del av barnen med samkönade föräldrar kunde det uppstå konflikter som relaterade till familjesituationen. Barnen kunde uppleva föräldrarnas sexuella läggning som problematisk i relation till sin omgivning under tidiga tonåren. Förmågan för barnen att hantera detta berodde på relationen till föräldrarna. Då barn växte upp i en kärleksfull miljö där barnet var i centrum för föräldrarnas kärlek och omsorg hade de lättare att hantera kriser och konflikter av detta slag.²³⁹

För att barnet skulle kunna bygga upp en stabil identitet skulle föräldrarna förmedla trygghet, gemenskap och samhörighet. Vad föräldrarna hade för sexuell läggning verkade inte spela någon roll för dessa förmågor. Det fanns inget som tydde på att samkönade föräldrar inte kunde möta barnets behov gällande identitetsbyggandet lika bra som olikkönade föräldrar.²⁴⁰

Forskningen visade att det överlag inte innebar någon psykisk belastning för barnet att vara adopterat eller att ha samkönade föräldrar.²⁴¹ Dock kunde det finnas skäl att ställa upp vissa särskilda villkor vid lämplighetsprövningen då de sökande var ett samkönat par.²⁴²

I prop. 2001/02:123 *Partnerskap och adoption* (prop. 2001/02:123) ansåg flera kritiska remissinstanser att förslaget gällande att samkönade par skulle få tillgång till adoption präglades

²³⁶ SOU 1984:63, s. 79.

²³⁷ SOU 1984:63, s. 22.

²³⁸ SOU 1984:63, s. 79.

²³⁹ SOU 2001:10, s. 318.

²⁴⁰ SOU 2001:10, s. 321.

²⁴¹ SOU 2001:10, s. 322.

²⁴² SOU 2001:10, s. 324.

av vuxnas behov och inte utgick ifrån principen om barnets bästa. Det anfördes att barnet blev tvunget att, vid ett tillåtande, hantera den särskilda familjesituationen i tillägg till att bearbeta sitt annorlunda ursprung. Den sammanlagda belastningen ansågs kunna skada barnets psykiska hälsa. Eftersom samhället medverkade till att barnet fick nya föräldrar var det också samhällets skyldighet att barnet fick växa upp med både en far och en mor.²⁴³

Haagkonventionen gäller enbart adoptioner där föräldrarna är av olika kön och gifta, dock hindrar konventionen inte att staterna möjliggör för adoption till andra personer, även om dessa adoptioner inte kommer omfattas av konventionen.²⁴⁴ Det ansågs i prop. 2001/02:123 att rättsverkningarna vad gäller lika samlevnadsformer i förhållande till äktenskap och partnerskap skulle vara neutral. Därmed ansågs det att även registrerade partner skulle få tillgång till adoption.²⁴⁵ Det som framkommit genom forskningen gjorde att det inte längre var sakligt motiverat att inte tillåta adoption för dessa par.²⁴⁶ Det ansågs att lagstiftningen gällande adoption och partnerskap i grunden handlade om värderingar i fråga om synen på familjebildning och föräldraskap. Vem som skulle få adoptera skulle i stället avgöras sakligt och rationellt och utgå från vad som antas vara barnets bästa.²⁴⁷ En fördel med att göra det tillåtet för även samkönade gifta par att adoptera ansågs vara att det då fanns fler lämpliga föräldrar tillgängliga för adoptivbarn.²⁴⁸

3.1.2 Sambor

Det anses i prop. 2017/18:121 att lagstiftningen bör utvecklas i takt med samhället i övrigt och alltså vara utformad så att den kan hantera olika sätt att bilda familj. Det viktigaste är att barnet får en stabil och trygg uppväxtmiljö inte vilken samlevnadsform paret har. Det har blivit allt vanligare att par väljer att leva som sambor i stället för att leva som gifta.²⁴⁹ Öppnar lagstiftningen upp för att även sambor ska få adoptera finns det fler personer som kan erbjuda barn trygga hem.²⁵⁰ Att utesluta sambor från adoptionsmöjligheten med argumentet att risken finns för separation utgör ett trubbigt verktyg för att säkerställa barnets behov av en stabil och trygg uppväxt.²⁵¹

Stabiliteten i ett förhållande är en viktig faktor vid lämplighetsbedömningen. Dock tillgodoses barnets bästa bättre genom att denna bedömning görs noggrant i varje enskilt fall än att det görs en generell begränsning som innebär att sambor utesluts från möjligheten att adoptera.²⁵²

²⁴³ Prop. 2001/02:123, s. 19.

²⁴⁴ Prop. 2017/18:121, s. 30.

²⁴⁵ Prop. 2001/02:123, s. 21.

²⁴⁶ Prop. 2001/02:123, s. 22.

²⁴⁷ Prop. 2001/02:123, s. 29.

²⁴⁸ Prop. 2001/02:123, s. 27.

²⁴⁹ Prop. 2017/18:121, s. 31.

²⁵⁰ Prop. 2017/18:121, s. 31.

²⁵¹ Prop. 2017/18:121, s. 31.

²⁵² Prop. 2017/18:121, s. 31 f. .

Samma regler ansågs skulle gälla för sambor som för gifta, nämligen att även en sambo kan adoptera ensamma om dennes sambo befinner sig på okänd ort eller är förhindrad att adoptera till följd av psykisk sjukdom.²⁵³

3.2 Barnets bästa vid adoption

Vid adoption finns det särskilda krav i art. 21 gällande att barnets bästa skall vid adoption ges *största vikt*. Detta innebär att inga andra intressen får ta över eller likställas med barnets, exempelvis som ekonomiska eller politiska intressen.²⁵⁴ Åtgärder som rör barn ska även ses utifrån ett barnrättsperspektiv. Detta innebär att barnets mänskliga rättigheter ska förverkligas genom lämpliga åtgärder.²⁵⁵

I SOU 2009:61 *Modernare adoptionsregler* (SOU 2009:61) ansågs det att vid bedömningen av barnets bästa ska den sökandes ha förmåga att ge barnet ett varaktigt och stabilt föräldrabarnförhållande. Forskningen visar att en förälders förmåga att hantera de särskilda svårigheter, relaterade till ursprunget, som kan uppstå under barnets uppväxt är avgörande för barnets välmående.²⁵⁶ Även viljan och förmågan att kunna ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran ska vid bedömningen vara särskilt viktigt. Barnet ska ha rätt till en stabil och trygg uppväxt.²⁵⁷

3.2.1 Samtycke till adoption

Adoption ska bygga på samtycken från många olika parter. Enligt art. 21 a. i barnkonventionen ska konventionsstaterna säkerställa att om samtycken behövs lämnas, skall så också göras. Samma sak anges i art. 4 c. Haagkonventionen, samtycken ska lämnas av både personer, institutioner och myndigheter och dessa ska förstå innebörden av samtycket. När Sverige är den stat som tar emot barnet skall svenska myndigheter samtycka till att adoptionen kan fortgå.²⁵⁸

Eftersom makar och sambor endast får adoptera gemensamt enligt 4 kap. 6 § FB krävs det alltså som huvudregel att båda personer i ett par har samtyckt till adoptionen. Det finns dock undantagssituationer som gör att ett samtycke inte behövs. Om den ena maken eller sambon vistas på okänd ort, till följd av någon psykisk sjukdom inte kan lämna ett samtycke eller något annat liknande förhållande behövs inget samtycke.

Andra intressen än barnets bästa skall också vara med i bedömningen vid adoption. Enligt art. 8 i europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) har en förälder, men även barnet, rätt till respekt för privat- och familjeliv. Rätten kan dock inskränkas exempelvis om det är nödvändigt för att tillgodose barnets rättigheter. Praxis från

²⁵³ Prop. 2017/18:121, s. 33 f. .

²⁵⁴ SOU 2009:61, s. 93.

²⁵⁵ SOU 2009:61, s. 94.

²⁵⁶ SOU 2009:61, s. 101.

²⁵⁷ SOU 2009:61, s. 97 f. .

²⁵⁸ Prop. 1996/97:91, s. 119.

Europadomstolen har gett uttryck för att en avvägning ska göras mellan barnets och föräldrarnas olika intressen och att föräldern vanligtvis ska få komma till tals även om barnets intresse ska ges företräde.²⁵⁹ I svensk rätt har en förälder som är vårdnadshavare i princip vetorätt i adoptionsärenden och således krävs det samtycke från hen eller dem.²⁶⁰ Men en förälder som inte är vårdnadshavare har inte samma rätt.²⁶¹ Vilket visas i målet Söderbäck mot Sverige. Den genetiska fadern menade att det var en kränkning av hans rätt enligt art. 8 i europakonventionen om respekten för privat- och familjeliv när tillstånd hade getts till att hans genetiska barn blev adopterat av moderns man. Barnet och adoptivföräldern hade ett familjeband sedan några år tillbaka och barnets kontakt med den genetiska fadern var begränsat. Barnets bästa hade också beaktats vid bedömningen om adoptionen skulle få äga rum. Adoptionstillståndet var inom den så kallade bedömningsmarginalen. Därmed ansåg Europadomstolen att någon kränkning av art. 8 i europakonventionen inte hade skett. Föräldrarnas inställning till adoptionen ska dock vara en del i bedömningen kring om adoptionen är lämplig.²⁶²

Enligt 4 kap. 6 § FB krävs det också samtycke från barnet då hen fyllt tolv år. I art. 4 d. i Haagkonventionen anges att barnet ska utifrån ålder och mognad få information om vilka rättsverkningar ett samtycke får (om samtycke krävs). Hänsyn ska också tas till barnets inställning, vilket även poängteras i SOU 2009:61.²⁶³ Det ansågs i prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals* (prop. 1994/95:224) att det var viktigt att barnet fick föra fram sina synpunkter och att dessa beaktades vid beslutet eftersom adoption var en ingripande händelse i barnets liv.²⁶⁴ Det anses även i prop. 2017/18:121 att reglerna kring adoption tillgodoser barns rätt till delaktighet.²⁶⁵ Enligt art. 12 i barnkonventionen ska barn få bilda egna åsikter och uttrycka dessa i frågor som rör barnet och åsikterna ska tillmätas betydelse utifrån barnets ålder och mognad. Med mognad förstås en förmåga att förstå och bedöma konsekvenser av en fråga.²⁶⁶ Det anges också i 4 kap. 3 § 2 st. FB att barnets åsikter ska tillmätas betydelse utifrån ålder och mognad.

I prop. 1980/81:112 *om samtycke och tillstånd till adoption* (prop. 1980/81:112) diskuterades bland annat att kravet på samtycke från den som ska adopteras skulle tas bort då hen saknade rättshandlingsförmåga eller hade någon psykisk sjukdom. Detta eftersom ett samtycke i dessa fall saknade giltighet och någon adoption såldes inte kunde ske. Att adoptionen skulle vara till barnets fördel var en förutsättning för att det skulle få äga rum.²⁶⁷

3.2.2 Nationella adoptioner

²⁵⁹ SOU 2009:61, s. 95 f. .

²⁶⁰ Prop. 2017/18:121, s. 52.

²⁶¹ Prop. 2017/18:121, s. 54.

²⁶² Prop. 2017/18:121, s. 54.

²⁶³ SOU 2009:61, s. 103.

²⁶⁴ Prop. 1994/95:224, s. 39.

²⁶⁵ Prop. 2017/18:121, s. 42.

²⁶⁶ Prop. 2017/18:121, s. 45.

²⁶⁷ Prop. 1980/81:112, s. 6.

Det anges i 4 kap. 1 § FB att barnets bästa ska ges störst vikt vid frågor rörande adoption. Detta innebär att inga andra intressen får gå före barnets bästa vid bedömningen.²⁶⁸

Barnets bästa är varierande och avgörs i varje enskilt fall. Därför angås det i SOU 2009:61 att lagtexten i FB inte skulle göras allt för utförlig eftersom nödvändig flexibilitet kunde gå förlorad. Barnets bästa föreslogs också gälla då socialnämnden genomför en utredning vid adoption och inte enbart vid domstolen. Det fanns inte särskilt mycket vägledning gällande utredningen som företas av socialnämnden. De allmänna råden och handboken berörde i huvudsak medgivandeutredningar, vilka är begränsade till sökandens lämplighet att adoptera.²⁶⁹ Men för att kunna bedöma den sökandes förmåga att ge barnet ett varaktigt och stabilt föräldra-barnförhållande kan ledning hämtas från medgivandeutredningar.²⁷⁰

3.2.3 Internationella adoptioner

Enligt art. 21 b. i barnkonventionen ska konventionsstaterna i fråga om internationella adoption erkänna att adoption kan vara ett alternativ då möjligheterna att ta hand om barnet i hemlandet är uttömda. Det anses även i art. 4 b. i Haagkonventionen att en adoption är förenlig med barnets bästa först efter att denna möjlighet är utsläckt.

Syftet med Haagkonventionen är dels att säkerställa att internationella adoptioner sker med hänsyn till barnets bästa enligt art. 1 b. Det är ursprungslandet som bär huvudansvaret för att adoptionen sker i enlighet med barnets bästa. Vid prövningen i Sverige om adoptionen ska få fortgå (när beslutet fattas i ett annat land) ska hänsyn tas till barnets bästa. Då adoptionen genomfördes i Sverige hade svensk domstol sista ordet vad gäller frågan om adoptionen ansågs förenlig med barnets bästa.²⁷¹

I SOU 2001:10 angavs att epidemiologiska undersökningar visade att det var en stor del av de barn som adopterats från andra länder som fick beteendestörningar i samband med ankomsten i det nya hemmet. Det visade sig också att det fanns ett klart samband mellan barnets ålder då hen kom till sitt nya hem och den svårighetsgraden av beteendestörning som uppstod. Det fanns en tydlig skillnad mellan att vara under ett och ett halvt år och att vara äldre vid ankomsten.²⁷²

Forskningen visade också att de allra flesta adopterade barn från andra länder utvecklades väl i psykologiskt och socialt hänseende. Men på grund av sitt ursprung hade de en psykisk sårbarhet som kunde bli mer påtaglig i perioder av stress i livssituationer.²⁷³ Men de flesta barn kunde hantera detta utan att hens psykiska hälsa påverkades. Därmed var de adopterade barnen lika bra socialt anpassade och hade lika bra psykisk hälsa som barn som inte var adopterade. Detta

²⁶⁸ Prop. 2017/18:121, s. 38.

²⁶⁹ SOU 2009:61, s. 105.

²⁷⁰ SOU 2009:61, s. 101.

²⁷¹ Prop. 1996/97:91, s. 119.

²⁷² SOU 2001:10, s. 132.

²⁷³ SOU 2001:10, s. 310.

ansågs bero på att föräldrarna var förberedda och medvetna om barnets särskilda behov och därigenom kunde stötta och hjälpa barnet.²⁷⁴

Även om barnets bästa ska beaktas då barnet är känt anses det i prop. 2017/18:121 att det vid medgivandeprövningen inte ska krävas en fullständig prövning av barnets bästa utan det är tillräckligt att det kan antas att adoptionen är till barnets bästa.²⁷⁵

3.3 Lämplig förälder vid adoption

3.3.1 Lämplighet vid olika typer av föräldraskap

I prop. 2001/02:123 angavs att när ett samkönat par var sökande skulle det också då göras en individuell prövning utifrån förutsättningarna att ge barnet gynnsamma uppväxtvillkor. Det kunde dock även behöva tas särskild hänsyn till vissa delar. Det ansågs att det borde finnas en öppenhet gällande familjesituationen, en förmåga att bemöta omgivningens och barnets attityder och tankar och finnas en positiv inställning till det motsatta könet. En del av undersökningen gällande den sökandens nätverk var att se om det fanns möjlighet att erbjuda barnet goda och varaktiga förebilder från båda könen. Vilket också gällde särskilt då det var en ensamstående som sökte.²⁷⁶

3.3.2 Lämplighetsbedömningen i FB

Det anses i prop. 2017/18:121 att domstolen ska ge socialnämnden i uppdrag att utse någon som ska genomföra adoptionsutredningen. Socialnämnden ska dock inte pröva innehållet eller lämna yttrande till domstolen. I stället ska utredaren redovisa sitt uppdrag direkt till domstolen.²⁷⁷ Vilken utredning som behövs varierar beroende på omständigheter i det enskilda fallet.²⁷⁸ Vilka utredningsåtgärder som ska vidtas ska styras av barnets bästa.²⁷⁹

Utredningen gällande lämplighet ska uppmärksamma och analysera omständigheter som är relevanta för bedömningen. Men den ska också innefatta övriga krav som enligt 4 kap. FB ska vara uppfylld, exempelvis barnets rätt att komma till tals och samtycken. Utredningen ska alltid försöka klarlägga barnets och föräldrarnas inställning till adoptionen.²⁸⁰

Utredaren ska inte utreda sådant som redan blivit utrett. Detta oavsett om det skett i Sverige eller något annat land. Vid internationella adoptioner finns oftast en utredning från socialnämnden och barnets ursprungsland och då skall den utredningen användas.²⁸¹

²⁷⁴ SOU 2001:10, s. 314.

²⁷⁵ Prop. 2017/18:121, s. 103.

²⁷⁶ Prop. 2001/02:123, s. 30.

²⁷⁷ Prop. 2017/18:121, s. 68 f. .

²⁷⁸ Prop. 2017/18:121, s. 73.

²⁷⁹ Singer (2019), s. 78.

²⁸⁰ Prop. 2017/18:121, s. 73.

²⁸¹ Prop. 2017/18:121, s. 75.

I prop. 1996/97:91 *Internationella adoptionsfrågor* (prop. 1996/97:91) föreslogs att Haagkonventionen skulle bli en del av svensk lagstiftning genom en särskild lag.²⁸² Vid adoptionsärenden skulle svenska domstolar således både beakta Haagkonventionen och FB. Det ansågs att reglerna i 4 kap. FB var förenliga med Haagkonventionen och att det därmed inte behövde göras några ändringar. Men eftersom Haagkonventionen uppställer ett minimiskydd kunde FB stipulera striktare krav.²⁸³

I prop. 2017/18:121 anses det inte vara fördelaktigt att ha detaljerad uppräknings kring omständigheter som ska tas i beaktande vid lämplighetsbedömningen. Det riskerar snarare att inte ett tillräckligt beaktande av barnets bästa görs. Det anses bäst om det fästs vikt vid de två mest centrala frågorna i lagstiftningen, nämligen barnets behov av adoption och sökandes lämplighet.²⁸⁴ Reglerna gällande adoption ska vara flexibla så att adoption kan ske på ett rättssäkert och snabbt sätt när det finns förutsättningar för det. Det är positivt för barnet och föräldrarna men också för samhället i stort.²⁸⁵ Men reglerna måste också vara tydliga och förutsebara för dem som berörs. Det ska finnas en balans mellan effektiviteten och vikten av barnets och andra som berörs av adoptionen intressen och rättigheter.²⁸⁶ Lämplighetsbedömningarna bör så lite som möjligt bygga på generella uppfattningar. I stället ska strävan vara att bedömningen ska göras med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet.²⁸⁷

I prop. 1980/81:112 angavs att en person enbart fick adoptera om det var till barnets fördel och personen hade eller ville uppfostra barnet eller om det fanns särskild anledning till adoptionen. Syftet skulle vara att bilda ett familjerättsligt förhållande mellan barnet och adoptivföräldern. Det skulle vara ett förhållande som fanns mellan förälder och barn.²⁸⁸ Därmed skulle adoption inte tillåtas om syftet var att få till en namnändring, kringgå arvsskatte- eller marknadsbestämmelser, eller få ett uppehållstillstånd.²⁸⁹ I prop. 2017/18:121 anges att omständigheten att adoptionen ska vara till fördel utgör en del av lämplighetsbedömningen men att det inte längre skulle uttryckas i lagtext.²⁹⁰ Samma sak ansågs gälla med kravet om att syftet ska vara att bilda ett föräldra-barnförhållande.²⁹¹

Adoptionsutredningen ska exempelvis innefatta en utredning kring barnets behov av adoptionen och en bedömning av den sökandens lämplighet.²⁹²

Behov

²⁸² Prop. 1996/97:91, s. 1.

²⁸³ Prop. 1996/97:91, s. 115.

²⁸⁴ Prop. 2017/18:121, s. 40.

²⁸⁵ Prop. 2017/18:121, s. 27.

²⁸⁶ Prop. 2017/18:121, s. 27.

²⁸⁷ Prop. 2017/18:121, s. 27.

²⁸⁸ Prop. 1980/81:112, s. 14.

²⁸⁹ Prop. 1980/81:112, s. 8 f. .

²⁹⁰ Prop. 2017/18:121, s. 66.

²⁹¹ Prop. 2017/18:121, s. 142.

²⁹² Singer (2019), s. 78.

Om ett barn behöver en eller två nya föräldrar kan det finnas ett behov av en adoption. Behovet kan uppstå om föräldrarna inte lever längre, inte kan lokaliseras eller inte har viljan eller förmågan att hand om barnet. Behovet kan finnas redan vid födseln eller uppkomma senare i livet. Barnets behov ställs mot barnets rätt till ursprung och föräldrarnas rätt till respekt för sitt privatliv.²⁹³

Barnets behov av adoptionen innefattar föräldrarnas förmåga att ta hand om barnet, relationen till föräldrarna i övrigt och vad för alternativ som finns till adoptionen.²⁹⁴

En adoption måste också vara till fördel för barnet. Vad som är till fördel är en bedömning i det enskilda fallet och därmed finns det knappt någon ledning till vad det innebär i praxis. De allmänna förutsättningarna för att en adoption ska få äga rum som finns lagreglerade ska tjäna som vägledning och dessa antas även utgöra ett grundläggande skydd för barnets intresse.²⁹⁵

Föräldrars lämplighet

Lämplighetsbedömningen ska innefatta de förutsättningarna som finns för ett varaktigt och stabilt föräldra-barnförhållande. Även viljan och förmågan att erbjuda barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Sökandes personliga egenskaper, sociala nätverk, ålder och hälsotillstånd är exempelvis delar som bör vara med. Är det fråga om ett par ska stabiliteten utgöra en faktor. Det anges även att bedömningen i stor utsträckning överensstämmer med medgivandeprövningen som görs vid internationell adoption. Men domstolens prövning avser alltid lämpligheten i förhållande till ett visst barn.²⁹⁶

3.3.3 Medgivandeprövning

Enligt art. 5 a. i Haagkonventionen ska statens behöriga myndigheter se till att den sökande är behörig och lämplig att adoptera. Vid internationella adoptioner är det socialnämnden som ska lämna sitt medgivande till en adoption. Ett barn får inte tas emot i syfte att adopteras utan att ett sådant medgivande har getts enligt 6 kap. 12 § 1 st. SoL.

Som regel är det socialtjänsten i den sökandes hemkommun som genomför utredningen gällande medgivande och utredningen som rör barnet sker i barnets ursprungsland.²⁹⁷ Medgivandet lämnas om den sökande är lämpad att adoptera ett barn. Lämplighetsbedömningen tar sikte på den sökande eftersom barnet oftast inte är känt då prövningen påbörjas.²⁹⁸

²⁹³ Singer (2019), s. 76.

²⁹⁴ Prop. 2017/18:121, s. 40.

²⁹⁵ Singer (2017), s. 73.

²⁹⁶ Prop. 2017/18:121, s. 40 f. .

²⁹⁷ Prop. 2017/18:121, s. 68.

²⁹⁸ Prop. 2017/18:121, s. 95.

Ett medgivande från socialnämnden ska lämnas innan ett barn lämnar landet där hen har sin hemvist enligt 6 kap. 12 § SoL. Lämplighetsbedömningen grundar sig på art. 5 a. i Haagkonventionen men regeln i SoL gäller oavsett om Haagkonventionen är tillämplig på adoptionen eller inte.²⁹⁹

Det anfördes i prop. 2003/04:131 *Internationella adoptionsfrågor* (prop. 2003/04:131) att eftersom samhället medverkade till familjebildning vid internationell adoption var det viktigt att det okända barnets behov sätts före vuxnas längtan efter barn.³⁰⁰ Eftersom samhället ansågs ha ett särskilt ansvar vid internationell adoption ansågs det viktigt att den sökande var så väl förberedd som möjligt. För att förbereda personen ansågs det rimligt att den sökande gick en utbildning som handlade om adoptionssituationen, vilket gjordes till ett krav för att ett medgivande skulle lämnas.³⁰¹

Syfte med medgivandeutredningen enligt prop. 2003/04:131 var att avgöra om en person var en lämplig adoptivförälder. I utredningen skulle det utredas om det okända barnets behov av en trygg uppväxt kunde tillgodoses i hemmet.³⁰² I prop. 1979/80:1 *om socialtjänsten* (prop. 1979/80:1) angavs att prövningen i stället för att utgå ifrån ett enskilt barn och hens behov skulle bedömningen avgöra om den sökande allmänt sett skulle kunna ge ett barn god vård och fostran och om uppväxtförhållandena var gynnsamma.³⁰³

I SOU 2009:61 anses att medgivandeprövningen skulle utvidgas och innefatta en prövning av barnets bästa i situationer när ansökan avser ett bestämt barn. När adoptionsprocessen avstyrs under ett tidigt stadium kan det undvikas att barnet rycks ur sin ursprungsmiljö då barnets bästa inte föreligger.³⁰⁴ Det ansågs även i prop. 2017/18:121 att det redan vid prövningen ska utgå från det specifika barnet.³⁰⁵

Både starka och svaga sidor skulle redovisas och bedömas. Förelåg det tveksamheter gällande lämpligheten skulle utredaren föreslå att ansökan avslogs. Det angavs i prop. 2003/04:131 att motivet till adoptionen skulle behandlas. Även vilka förväntningar som fanns på barnet och hur den sökande såg på barnets rätt till information om bakgrunden.³⁰⁶

Enligt 6 kap. 12 § 3 st. SoL ska lämplighetsbedömningen utreda den sökandens kunskaper och insikter om adoptivbarn och deras behov. Men även den sökandens personliga egenskaper, hälsotillstånd, ålder och sociala nätverk. Är det ett par som vill adoptera skall de även ha en stabil relation. Utredningen ansågs även kunna ange vilken ålder och kön på barnet den sökande fick ta emot eller om de kunde adoptera ett barn med någon funktionsvariation eller sjukdom enligt prop. 1979/80:1.³⁰⁷

²⁹⁹ Prop. 2017/18:121, s. 94.

³⁰⁰ Prop. 2003/04:131, s. 58.

³⁰¹ Prop. 2003/04:131, s. 63.

³⁰² Prop. 2003/04:131, s. 58.

³⁰³ Prop. 1979/80:1, s. 539.

³⁰⁴ SOU 2009:61, s. 226.

³⁰⁵ Prop. 2017/18:121, s. 100.

³⁰⁶ Prop. 2003/04:131, s. 58.

³⁰⁷ Prop. 1979/80:1, s. 539.

Kunskap och insikt

Det ansågs i prop. 2001/02:123 att den sökande skulle ha kunskap om barn och deras behov och vara informerade kring adoptionens innebörd.³⁰⁸ Den sökande skulle förstå vad adoptionen innebar för den sökande själv och för barnet. Hen borde veta vilka etiska och personliga överväganden som fördelsvis borde göras innan en adoption. Forskningen visade att det var till fördel om den sökande vet om adoptivbarns särskilda behov och specifika sårbarhet.³⁰⁹

Personliga egenskaper

Vid lämplighetsbedömningen ska hänsyn tas till den sökandens personliga egenskaper. Hen ska ha förmåga att tillgodose barnets särskilda behov. Prövningen ska vara en individuell prövning av lämpligheten.³¹⁰

En eventuell infertilitetskris ansågs också skulle ha bearbetats och den eventuella sorgen över att inte kunna få genetiska barn vara hanterad.³¹¹

Socialt nätverk

Det ansågs även att det skulle finnas ett välfungerande socialt nätverk som kunde stötta familjen vid behov.³¹²

Hälsotillstånd

Det fysiska och psykiska hälsotillståndet ansåg inte skulle påverka föräldraförmågan negativt för att ett medgivande skulle lämnas. Men samhällets eventuella stödinsatser för att kompensera brister vid sjukdom eller funktionsvariation skulle vägas in i bedömningen. En läkare med specialistkompetens inom den sjukdom som sökanden hade kunde behöva hjälpa till med bedömningen gällande hur föräldraskapet påverkades. Vid funktionsvariation kunde expertis behövas för att samma bedömning skulle kunna göras.³¹³

Stabil relation

En stabil relation är en viktig del av lämplighetsbedömningen. Relationen ska vara varaktig och förtroendefull och paret ska tidigare ha klarat av att hantera svårigheter i relationen. Det bör därmed inte bli aktuellt med medgivande för sökande som bott ihop under endast en begränsad tid.³¹⁴

³⁰⁸ Prop. 2001/02:123, s. 14.

³⁰⁹ Prop. 2003/04:131, s. 59.

³¹⁰ Prop. 2017/18:121, s. 99.

³¹¹ Prop. 2003/04:131, s. 59.

³¹² Prop. 2003/04:131, s. 59.

³¹³ Prop. 2003/04:131, s. 61 f. .

³¹⁴ Prop. 2017/18:121, s. 100.

Barnets ålder

Barnets ålder ansågs i sig vara en del av lämplighetsbedömningen för den sökande. Har barnet en hög ålder utgör det en riskfaktor som krävde extra kompetenta och starka föräldrar.³¹⁵

3.3.4 Åldersgräns

Nationell adoption

I prop. 1970:186 *med förslag till lag om ändring i föräldrabalken m.m.* (prop. 1970:186) diskuterades möjligheten för att öppna upp för den mellan 20–25 år att få adoptera.³¹⁶ Eftersom myndighetsålder hade sänkt och åldersgränsen för att ingå äktenskap var 20 år framstod åldersgränsen för adoption för hög. Dock ansågs det att frågan gällande adoption ändå förmodligen inte skulle bli aktuell förrän runt 25-årsåldern. I vissa situationer kunde det dock vara motiverat med en lägre åldersgräns, exempelvis vid adoption av eget barn. Men det underströks att hänsyn främst skulle tas till barnets bästa, vilket i fråga om ålder innebar att adoptivföräldrarna uppfyllde kravet på mognad och skötsamhet.³¹⁷

Normalt kan en lägre åldersskillnad godtas om det enbart är mellan en av makarna och barnet. Vilket accepterades i NJA 1985 s. 651, då domstolen anförde att åldersskillnaden inte fick vara alltför liten eftersom det krävdes ett förhållande mellan den sökande och barnet ska utgöras av samma som mellan förälder och barn. I detta mål hade ett gift par ansökt om adoption men mellan hustrun och barnet var det enbart nio år. Detta ansåg domstolen inte utgöra en tillräcklig åldersskillnad. Men eftersom det här var två makar som ansökte om adoption kunde en längre åldersskillnad accepteras. Men en lägre åldersskillnad kan också accepteras med hänsyn till barnets personliga anknytning till den sökande.³¹⁸

Det ansågs i SOU 2009:61 att åldersgränser på 25 år för adoption borde sänkas till 18 år. Eftersom 18 år utgör myndighetsålder och en person i de flesta sammanhang förväntas ta ansvar som en vuxen person vid 18 år. Men vid 18 års ålder kan en person också ingå äktenskap och det är även då en person kan få tillgång till assisterad befruktning inom svensk sjukvård. 18-årsgränsen återspeglar bättre en modern syn på familjebildning.³¹⁹ Sökande ska dock vara tillräckligt mogen och därför utgör det ett undantag att en 18-åring eller några år äldre kan anses lämplig.³²⁰ Det anses att generellt sett ställs högre krav på adoptivföräldrar eftersom adoptivbarn har en särskild bakgrund och är särskilt sårbara. Dock görs frågan om den sökandes mognad bäst genom en samlad bedömning om den sökandes lämplighet. Därmed anses någon åldersgräns behövas.³²¹

³¹⁵ Prop. 2003/04:131, s. 61.

³¹⁶ Prop. 1970:186, s. 1.

³¹⁷ Prop. 1970:186, s. 37 f. .

³¹⁸ SOU 2009:61, s. 129 f. .

³¹⁹ SOU 2009:61, s. 127.

³²⁰ Prop. 2017/18:121, s. 41.

³²¹ Prop. 2017/18:121, s. 89.

Internationell adoption

Vad gäller åldersbedömningen på den sökande skulle den ske utifrån det okända barnets bästa enligt prop. 2003/04:131. Den sökande skulle ha den styrka och flexibilitet som krävdes för att möta barnets behov. Desto äldre den sökande var desto mer ökade risken för sjukdom som kunde påverka föräldraförmågan. Risken fanns också att det sociala nätverket var äldre vilket innebär att barnet inte kunde få tillgång till en nära relation med exempelvis mor- och farföräldrar.³²²

I RÅ 1995 ref. 65 ansökte en ensamstående kvinna om medgivande för att adoptera ett barn från utlandet i åldern 0–3 år gammal. Kvinnan var vid ansökan 44 år gammal och då domstolen avgjorde ärendet var hon 45 år. Socialnämnden hade avslagit ansökan om medgivande på grund av hennes höga ålder och hon ansågs ha ett begränsat socialt nätverk. Dessutom bedömdes hon inte ha tillräckliga erfarenheter av att leva med barn. Domstolen fann dock att hennes personliga egenskaper var sådana att de vägde upp hennes höga ålder. Hon hade dessutom vårdat en pojke i sex månader som hon önskade adoptera. Inget ansågs tyda på att pojken inte kunde garanteras en god vård och fostran och gynnsamma uppväxtförhållanden hos henne. Att hon gjort sig skyldig till lagstridigt handlande då hon tog emot barnet utan medgivande bedömdes inte innebära att hon skulle vara olämplig förälder.

Domstolen fann i RÅ 2007 ref. 74 att det i allmänhet inte bör ges medgivande till personer över 45 år. Därmed bör personen inte vara över 42 år vid ansökningstillfället för då blir den sökande ungefär 45 år då barnet anländer. Utifrån omständigheterna i det enskilda fallet kan dock en annan bedömning göras. Exempelvis kan sådana skäl vara att ett par ansöker och den ena är något äldre än 42 år, vid adoption av syskon eller adoption av ett barn som är närstående till den sökande.

Frågan gällande åldern skall vara en bedömning i det enskilda fallet och det avgörande är att den sökande ska ha styrka och flexibilitet att möta barnets behov under flera år, anses det i prop. 2017/18:121.³²³

Åldersstrukturen i adoptivfamiljer fick inte skilja sig allt för mycket åt i jämförelse med andra familjer. Hög ålder kunde i sig utifrån barnets perspektiv utgöra skäl för att ett medgivande inte skulle lämnas.³²⁴ Men det ansågs även viktigt för barnet att ålderskillnaden mellan barnet och den sökande inte blev för litet.³²⁵ Vilket även återupprepas i prop. 2017/18:121.³²⁶

3.3.5 Barnets rätt att få vetskap om sitt ursprung

³²² Prop. 2003/04:131, s. 61.

³²³ Prop. 2017/18:121, s. 97 f. .

³²⁴ Prop. 2003/04:131, s. 60 f. .

³²⁵ Prop. 2003/04:131, s. 61.

³²⁶ Prop. 2017/18:121, s. 97 f. .

Enligt art. 7 i barnkonventionen har barn rätt att få vetskap om sina föräldrar. I art. 30 i Haagkonventionen finns det en skyldighet för staterna att bevara upplysningar om barnets ursprung som exempelvis uppgifter om föräldrarna.³²⁷ För att barns rätt att få reda på sitt ursprung i praktiken ska tillgodoses anses det i prop. 2017/18:121 att denna skyldighet skulle regleras i lag. Skyldigheten tillkommer föräldrarna. När informationen ska lämnas får avgöras i varje enskilt fall. Den information som ska lämnas är just det faktum att barnet är adopterat.³²⁸

Barn som är adopterade kan också få reda på detta från folkbokföringens register, där finns också uppgift om de genetiska föräldrarna.³²⁹

När det är en internationell adoption är den auktoriserade adoptionsförmedlingsverksamheten skyldig att dokumentera uppgifter gällande adoptionen enligt 8 b § lag (1997:192) om internationell adoptionsförmedling (LIA). Dessa dokument ska sparas så länge det kan antas ha betydelse för den adopterade eller hans närstående. Enligt 8 c § LIA skall den som handlingarna rör få ta del av handlingarna efter begäran om det inte kan antas att en annan enskild person lider men därav.

3.4 Handbok internationella adoptioner

3.4.1 Utgångspunkter

Medgivandeutredningen vid internationella adoptioner ska göras utifrån det okända barnets bästa.³³⁰ Utredaren bör under utredningen behålla barnperspektivet och påminna sig om att det är barnets bästa som ska vara avgörande även om det vid samtalen i hög grad kommer handla om den sökandes känslor och önsknings.³³¹

Skillnad på medgivandeutredningen och en barnavårdsutredning är att vid en lämplighetsbedömning i medgivandeutredningen kan inte brister i föräldraförmågan vägas upp genom stödinsatser eller liknande. Den sökandes förutsättningar ensam eller tillsammans med medsökande och faktorer i nätverket måste vara tillräckliga för att ett medgivande ska kunna lämnas.³³²

Syftet med utredningen är att samla information om den sökande och göra en lämplighetsbedömning med beaktande av hänsyn till barnets bästa. Ett förslag till beslut ska lämnas och en beskrivning av den sökande så att barnets ursprungsland kan använda informationen vid sitt val av bästa möjliga föräldern till barnet.³³³ Utredarens bedömning av

³²⁷ Prop. 2017/18:121, s. 49.

³²⁸ Prop. 2017/18:121, s. 50 f. .

³²⁹ Singer, SvJT 2002, s. 382.

³³⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 17.

³³¹ Socialstyrelsen (2014), s. 51.

³³² Socialstyrelsen (2014), s. 62.

³³³ Socialstyrelsen (2014), s 54.

lämpligheten ska vara en helhetsbedömning som bör utgå ifrån vilka förutsättningar som finns för att barnet ska få goda uppväxtvillkor och vilka riskfaktorer finns som talar mot.³³⁴

Utredningen ska anpassas utifrån det enskilda fallet, exempelvis om utredningen gäller ett specifikt barn, det är fråga om en ensamstående eller ett par eller om det redan finns en medgivandeutredning.³³⁵ Då det är en ensamstående eller ett samkönat par som är sökande behövs specifika och mer ingående frågor ställas inom vissa områden.³³⁶ Minst ett av samtalen bör vara i den sökandens hem. Vid ett hembesök ser utredaren hemmiljön och den sökande kan visa och berätta hur hen har tänkt att lösa det praktiskt för barnet och berätta om närområdet.³³⁷

När ett specifikt barn har föreslagits för en sökande ska socialnämnden lämna samtycke till att adoptionsförfarandet ska fortsätta. Samtycket gäller det enskilda barnet. Prövningen innebär den sökandens behörighet och lämplighet i förhållande till det specifika barnet.³³⁸

Den sökande ska också medverka vid en obligatorisk föräldrautbildning. Den har till syfte att förbereda den sökande. Möjlighet ges till att överväga sina motiv till adoptionen men också att få kunskaper och insikter om adoptivbarns särskilda behov.³³⁹

3.4.2 Barnets behov

Barn har i allmänhet behov av omsorg, säkerhet, känslomässig tillgänglighet, stimulans, stabilitet, vägledning och gränssättning. Därtill kommer de specifika behov som adoptivbarn kan ha. De kan ha upplevt traumatiska upplevelser och få sorgereaktioner, ha problem med anknytningen, fysiska och psykiska skador och funktionsnedsättningar och destruktiva överlevnadsstrategier. De kan också behöva ett extra stöd i sin språkutveckling och utveckling av sin identitet.³⁴⁰

Barn behöver föräldrar med så trygg anknytning som möjligt. När barn upplevt bristande anknytning finns ett särskilt behov av en känslomässig tillgänglighet från föräldrarna och reflexiv förmåga.³⁴¹

Utredningen bör innehålla samtal med den sökande gällande hur hen ska kunna stötta barnet att hantera sina sorgereaktioner över förluster, utveckla en anknytning och utforska sin omgivning. Adoption är en livslång process som medför olika svårigheter i olika skeden för alla i en familj, vilket måste kunna hanteras.³⁴²

³³⁴ Socialstyrelsen (2014), s. 113 f. .

³³⁵ Socialstyrelsen (2014), s. 56.

³³⁶ Socialstyrelsen (2014), s. 53.

³³⁷ Socialstyrelsen (2014), s. 58.

³³⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 131.

³³⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 65.

³⁴⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 82.

³⁴¹ Socialstyrelsen (2014), s. 85.

³⁴² Socialstyrelsen (2014), s. 67.

Utredningen bör innefatta frågor gällande hur sökande tänkt ge barnet kunskap om sitt ursprung. Vad är den sökandens tankar om de genetiska föräldrarna och hur den sökande känner kring att barnet eventuellt kommer vilja söka upp dessa, är frågor som bör klarläggas. Men också frågor gällande vilka förväntningar som finns på barnet och hur sökande kommer hantera att barnet har andra egenskaper och anlag både i fråga om personlighet och utseende än adoptivföräldrarna.³⁴³

Finns det redan barn i familjen bör den sökande reflektera över hur adoptivbarnet kommer hantera att hans situation kan upplevas annorlunda än syskonets, exempelvis gällande utseende och bakgrund.³⁴⁴

Adoptivbarn behöver i regel längre anpassningstid och därmed kan frågor gällande föräldraledigheten utredas. Hur lång föräldraledighet tänker sökanden ta och om hen har tid att ägna sig åt barnet. Är det fråga om ett par är det viktigt att ta upp hur de resonerar kring ansvarsfördelningen vad gäller ansvar för barnet både gällande föräldraledighet och omsorg. Det bör också diskuteras hur en ensamstående ska lösa dessa frågor praktiskt. Sökanden bör ha insikt om vikten av stabilitet och kontinuitet. Därför bör uppbrott, flytt, byte av kamrater, förskola eller skola undvikas.³⁴⁵

3.4.3 Föräldraförmåga

För att den sökande ska kunna tillgodose barnets behov är ålder, fysisk och psykisk hälsa, välgrundade beslut rörande adoptionen, känslomässig tillgänglighet viktiga aspekter. Men även lyhördhet för anknytningsbeteende, förmåga att reflektera, stabilitet i känslolivet, god självtillit, god förmåga att bearbeta svåra upplevelser och beredskap att söka och ta emot hjälp.³⁴⁶

Ålder

Vad gäller den sökandens ålder ska det avgöras utifrån barnets perspektiv och det okända barnets bästa. Dock kan hög ålder utgöra en riskfaktor. Åldersstrukturen ska heller inte skilja sig från den i familjer där någon adoption inte skett.³⁴⁷

Hälsotillstånd

I ett par ska båda sökanden ha så god fysisk och psykisk hälsa att de kan klara av föräldrarollen. Därmed kan bristande hälsa hos den ena inte vägas upp av den andra parten, varje sökande ska kunna klara av föräldrarollen om den andra skulle bli sjuk eller avlida. Föreligger det någon sjukdom eller funktionsnedsättning skall det således inte påverka föräldrarollen. Samhällets stödinsatser för att kompensera begränsningar måste tas med i bedömningen. Sökanden bör

³⁴³ Socialstyrelsen (2014), s. 68 f. .

³⁴⁴ Socialstyrelsen (2014), s. 68.

³⁴⁵ Socialstyrelsen (2014), s. 67 f. .

³⁴⁶ Socialstyrelsen (2014), s. 71.

³⁴⁷ Socialstyrelsen (2014), s. 73 f. .

lämna in en hälsodeklaration och ett läkarintyg. Men även ett utdrag från Försäkringskassan som visar eventuella sjukskrivningsperioder, specialistläkarintyg vid sjukdom eller funktionsnedsättning (om den påverkar föräldraskapet) och ett utlåtande om det psykiska hälsotillståndet vid tveksamheter gällande den psykiska hälsan.³⁴⁸

Sjukdomen eller funktionsnedsättningen ska inte innebära svårigheter för den sökande att tillgodose barnets behov av anknytning, stabilitet, kontinuitet, närhet, omsorg, säkerhet och stimulans.³⁴⁹

Livsstilsfaktorer som exempelvis rökning, fetma, riskbruk av alkohol och stressrelaterade symtom bör bedömas utifrån hälsorisker och föräldraförmågan. Både fetma och undervikt kan vara tecken på psykisk ohälsa. Men fetma kan även vara tecken på ohälsosamma levnadsvanor, dåliga kostvanor och ett extremt stillasittande liv. Detta behöver bedömas och avgöras om det är en lämplig uppväxtmiljö för ett barn.³⁵⁰

Bakgrund

Skulle Polismyndighetens belastningsregister visa på någon brottslighet bör brottets allvarlighetsgrad reflekteras över. Men även om brottet tyder på impulsivitet, dåligt omdöme, brist på empati och brist på respekt för integritet. Vissa uppgifter från registret har ingen betydelse för lämplighetsbedömningen, det kan exempelvis vara mindre förseelser som ligger långt tillbaka i tiden.³⁵¹

Andra registeruppgifter som den sökande bör inkomma med är utdrag från socialtjänstens register gällande tidigare bosättningskommuner, utdrag från Försäkringskassan gällande eventuella sjukskrivningar och olika ersättningar och eventuella uppgifter i Kronofogdemyndighetens register.³⁵²

Föräldrar som har obearbetade svåra upplevelser har en tendens att oftare feltolka barns signaler och reagerar på dem med aggressivitet eller rädsla. Därför är det viktigt att den sökande har god förmåga att bearbeta svårigheter. En eventuell sorg över infertilitet ska vara bearbetad, själva adoptionen skall inte vara en del i bearbetningen.³⁵³

Kunskap och erfarenheter

I bedömningen gällande den kunskap och insikt sökanden har om adoptivbarn och deras behov ingår en allmän kunskap om barn och barns behov. Barns behov inom hälsa, utbildning, känslor och beteendemässig utveckling, identitet, familj och sociala relationer, social förmåga och

³⁴⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 76 f. .

³⁴⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 77.

³⁵⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 79.

³⁵¹ Socialstyrelsen (2014), s. 72.

³⁵² Socialstyrelsen (2014), s. 252.

³⁵³ Socialstyrelsen (2014), s. 88.

förmågan att klara sig själv. Kunskapen och insikten specifikt gällande adoptivbarn bör gälla särskilt anknytning, kontinuitet, identitet, sorgereaktioner över förluster, traumatiska upplevelser, fysiska och psykiska skador och funktionsnedsättningar och byte av språk.³⁵⁴

Erfarenheten av barn är en viktig fråga i utredningen. Har den sökande inte barn är det inte rimligt att kräva någon mer ingående erfarenhet av barn. Frågor gällande den sökandes syn på barn och hens tankar om barnuppfostran bör tas upp.³⁵⁵

Om den sökande redan har barn bör dennes nuvarande föräldraförmåga undersökas i förhållande till det barnet. Det kan exempelvis innefatta en reflektion kring utmaningar i föräldraskapet. Också frågor gällande vårdnad, boende och umgänge och hur ett eventuellt samarbete ser ut med den andra vårdnadshavaren.³⁵⁶ Men det är också viktigt att observera samspelet mellan barnet och den sökande. Hur relationen mellan barnet och den sökande ser ut och hur samspelet fungerar bör undersökas.³⁵⁷

Den sökande bör tidigt söka hjälp vid problem som uppstår. Därför bör tidigare erfarenheter av svårigheter, av att be om hjälp och ta emot hjälp undersökas.³⁵⁸

Personliga egenskaper

Den sökandes personliga egenskaper ska vara sådana att adoptivbarnets särskilda behov kan tillgodoses.³⁵⁹ Den sökanden måste kunna tåla påfrestningar, god självförlit och känslomässig stabilitet. Även vara lyhörda för barnets signaler, uppfatta och tolka och svara på barnets behov.³⁶⁰

Frågor rörande den sökandens självkänsla, identitet och sexuella läggning är också viktigt. Hur trygg den sökande är i dessa frågor och hur hen ser på personer med annan sexuell läggning eller om barnet skulle ha annan sexuell läggning än den sökanden.³⁶¹

En person som klarar av att reflektera över sin historia klarar bättre av att sätta sig in i barnets perspektiv vad gäller känslor, behov och önsknings.³⁶² Inte bara det som den sökande säger kan visa på förmågan att reflektera utan även hur hen agerar under ett samtal. Exempelvis om hen undviker ögonkontakt när känsliga ämnen kommer på tal och svarar undvikande eller ensidigt på frågor gällande uppväxten och förhållandet till viktiga personer.³⁶³

³⁵⁴ Socialstyrelsen (2014), s. 64 f. .

³⁵⁵ Socialstyrelsen (2014), s. 66.

³⁵⁶ Socialstyrelsen (2014), s. 91.

³⁵⁷ Socialstyrelsen (2014), s. 59.

³⁵⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 90.

³⁵⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 61.

³⁶⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 80 f. .

³⁶¹ Socialstyrelsen (2014), s. 86.

³⁶² Socialstyrelsen (2014), s. 86.

³⁶³ Socialstyrelsen (2014), s. 86.

Även vissa värderingsfrågor är av intresse för lämplighetsbedömningen. Exempelvis synen på religionsfrihet, om barnet omfattas av samma värderingar, synen på mänskliga rättigheter, jämlikhet, barnäktenskap och kvinnlig könsstymning.³⁶⁴

Viss information behöver finnas med för att ursprungslandet önskar få information för att kunna välja föräldrar till ett specifikt barn. Det kan exempelvis vara information om den sökandes intressen, personliga egenskaper (som inte är kopplade till föräldraförmågan), trosuppfattning och frågor gällande livsåskådning.³⁶⁵

3.4.4 Viktiga omständigheter utöver föräldraförmågan

Det bör föras en diskussion kring de önskemål den sökanden har vad gäller barnet, exempelvis gällande ålder eller kön. Även frågor gällande hur den sökanden skulle ställa sig till om att bli tillfrågad gällande ett barn som inte passar in på de önskemål som den sökanden har.³⁶⁶

I hemmet

Då de sökande är ett par ska relationen vara stabil. De ska leva i ett förhållande med kärlek och respekt för varandra. Risken för separation bör vara liten. Stabiliteten ska bedömas i varje enskilt fall och därmed kan inte några kriterier ställas upp.³⁶⁷ Det bör också undersökas hur samstämmiga ett par är i svaren på de frågor som ställs.³⁶⁸

Om det finns en partner men den sökande ändå söker som ensamstående skall denne partner också ingå i utredningen om hen kommer ingå i barnets närmaste krets.³⁶⁹

Att lära sig två nya språk ställer också högre krav på barnet och tar längre tid än att lära sig ett nytt språk. Det beror också på hur långt barnet har kommit i sin språkutveckling. Ett litet barn har lättare att klara av det. Det är inte ovanligt att adoptivbarn har brister i sin språkutveckling. Om barnet kommer till en familj med flera språk kan det ställas mer krav på barnet än vad hen har kapacitet för.³⁷⁰

Ett adoptivbarn skall inte behöva dela uppmärksamheten med ett nyfött genetiskt barn. Pågående behandlingar med assisterad befruktning är därför inte förenliga med ett adoptionsförfarande. En fråga som kan ställas är hur sökanden ser på att skydda sig för att undvika graviditet i samband med det kommer ett adoptivbarn.³⁷¹

³⁶⁴ Socialstyrelsen (2014), s. 95.

³⁶⁵ Socialstyrelsen (2014), s. 95.

³⁶⁶ Socialstyrelsen (2014), s. 69 f. .

³⁶⁷ Socialstyrelsen (2014), s. 99.

³⁶⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 69.

³⁶⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 101.

³⁷⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 97.

³⁷¹ Socialstyrelsen (2014), s. 88.

Det är också viktigt att förbereda barn som redan finns i familjen på adoptionen. Sökande bör fundera på hur barnet i familjen kommer reagera.³⁷² Förutsättningarna för en bra syskonrelation bör vara en del i bedömningen.³⁷³

Trygghet i arbetssituationen ökar förutsättningarna för att det inte ska förekomma arbetsrelaterade problem som kan störa ett engagemang i barnet. Men det är också viktigt med en trygg ekonomisk situation.³⁷⁴

Om sökanden planerar att flytta bör detta helst göras innan barnet har kommit.³⁷⁵

I det sociala nätverket

Hur det sociala nätverket ser ut behöver vara med i utredningen. Det behöver finnas ett socialt nätverk som vid behov kan stötta familjen. Det bör utredas vilken inställning personer i den sökandens närhet har till adoptionen.³⁷⁶

Särskilt viktigt är det sociala nätverket för en ensamstående sökande. Det bör utredas hur mycket stöd och avlastning som den sökande faktiskt kan få. Men även hur den sökande ska bemöta barnets frågor gällande varför hen bara har en förälder.³⁷⁷

Då det är en ensamstående sökande ska utredningen innefatta tidigare relationer och frågor kring dessa. Men även relationer till familj och vänner. Det bör också utredas hur den sökande skulle hantera om hen träffade någon under väntetiden eller när barnet har kommit och hur detta skulle påverka barnet.³⁷⁸

I samhället

En annan viktig del i utredningen är den sökandes integrering i samhället. Vad för kunskaper om deltagande i samhällslivet finns, hur ser kontakten med grannar och arbetskamrater ut är aspekter som kan undersökas.³⁷⁹

Ett adoptivbarn behöver föräldrar som är stabila och känner sig nöjda med sin tillvaro i Sverige och måste därmed vara klar med en migrationsprocess.³⁸⁰

³⁷² Socialstyrelsen (2014), s. 68.

³⁷³ Socialstyrelsen (2014), s. 91.

³⁷⁴ Socialstyrelsen (2014), s. 105.

³⁷⁵ Socialstyrelsen (2014), s. 105.

³⁷⁶ Socialstyrelsen (2014), s. 102.

³⁷⁷ Socialstyrelsen (2014), s. 103.

³⁷⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 101.

³⁷⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 104.

³⁸⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 97.

Det krävs också att den sökande har goda kunskaper i svenska språket. Detta krävs bland annat för kontakt med förskola och skola.³⁸¹

Är det fråga om ett samkönat par bör sökanden fundera på hur familjen ska bemöta fördomar och negativa reaktioner från omgivningen. De bör fundera på hur de kan stötta barnet att förklara för sina kamrater om familjebildningen.³⁸²

3.5 Handbok nationell adoption

3.5.1 Utgångspunkter

Bedömningen gällande lämplighet till adoptionen görs i varje enskilt fall med beaktande av relevanta omständigheter. Utredningen ska ta upp barnets behov av adoptionen, sökandens lämplighet att adoptera, barnets inställning till adoptionen och den sökandes inställning till adoptionen.³⁸³ Bedömningen gällande den sökandes lämplighet stämmer i princip överens med den bedömning som görs av lämpligheten vid medgivandeprövning.³⁸⁴

Andra än makar eller sambor kan inte adoptera tillsammans, utan enbart ensamma.³⁸⁵

Barnets inställning till adoptionen ska också klarläggas. Barnet ska få framföra sina åsikter gällande adoptionen. Den information barnet ska få ska vara anpassat till barnets ålder och mognad.³⁸⁶

3.5.2 Barnets behov

Den sökande ska också förstå vikten av den rätt barnet har att få reda på sin bakgrund och att det är adoptivföräldern som ska berätta så snart det är möjligt att barnet är adopterat.³⁸⁷

3.5.3 Föräldraförmågan

Syftet ska vara att skapa ett föräldra-barnförhållande och därmed ska det finnas en naturlig åldersskillnad. En bedömning ska göras i varje enskilt fall. I fråga om ålder ska den sökande ha uppnått den mognad som krävs för att en adoption ska kunna äga rum, dock minst en ålder på 18 år.³⁸⁸ Vad gäller den sökandes hälsotillstånd ska den inte påverka föräldraförmågan, under hela barnets uppväxt.³⁸⁹

³⁸¹ Socialstyrelsen (2014), s. 97.

³⁸² Socialstyrelsen (2014), s. 69.

³⁸³ Socialstyrelsen (2020), s. 41.

³⁸⁴ Socialstyrelsen (2020), s. 44.

³⁸⁵ Socialstyrelsen (2020), s. 33.

³⁸⁶ Socialstyrelsen (2020), s. 46 f. .

³⁸⁷ Socialstyrelsen (2020), s. 46.

³⁸⁸ Socialstyrelsen (2020), s. 45.

³⁸⁹ Socialstyrelsen (2020), s. 45.

Sökandens kunskap och insikt om adoptivbarn och deras behov ska ingå i utredningen. Det innefattar både en allmän kunskap om barn och om det särskilda behov adoptivbarn kan ha.³⁹⁰ Den sökande ska ha sådana personliga egenskaper som gör att hen kan tillgodose barnets behov. Inställningen till barnets genetiska föräldrar och vad som kommer förmedlas till barnet bör också utredas.³⁹¹

3.5.4 Viktiga omständigheter utöver föräldraförmågan

Det ska finnas en stabil relation mellan ett par som vill adoptera. Relationen måste vara varaktig och förtroendefull. Paret ska tidigare ha klarat av att hantera konflikter som har uppstått.³⁹²

Motivet till adoptionen ska också utredas. Adoption ska skapa eller befästa ett personligt förhållande mellan barnet och den sökande. Detta förhållande ska väsentligen motsvara det som finns mellan föräldrar och barn.³⁹³

Ett fungerande socialt nätverk som kan stötta familjen behövs.³⁹⁴ Inställningen hos personer i nätverket är viktig. Det är viktigt att barnet kommer bli välkomnad som en familjemedlem.³⁹⁵

3.6 Exempel på lämplighetsbedömningar i praktiken

3.6.1 Bakgrund

Intervjuperson 3 gör både medgivandeutredningar och adoptionsyttrande på uppdrag av domstolen. Vid adoptionsyttrandena är de allra flesta närståendeadoptioner. Även vid nationella adoptioner, som inte är närståendeadoptioner, är det oftast en medgivandeprövning i grunden. Den sökande har då oftast påbörjat en process för internationell adoption, men i stället blir en nationell adoption aktuellt och då görs inte utredningen om. De nationella adoptionerna med ett okänt barn är väldigt ovanliga.³⁹⁶ Således är det främst utifrån en medgivandeprövning som intervjun kretsar.

Hen berättar att de allra flesta sökande vill ha ett så litet barn som möjligt. Dock finns det väldigt få bebisar som adopteras i dag, så de flesta barnen är två, tre och fyra år gamla.³⁹⁷

Hen träffar dem sökande fyra till fem gånger tillsammans på kontoret, minst en gång var för sig och minst ett hembesök. Det kan dock bli fler besök om det är något som hen inte riktigt får grepp om. Sedan är det också ett möte med nätverket. Samtalen med den sökande ska inte enbart ge dem svaren som intervjuperson 3 behöver, utan det är också ett samtal som ska vara givande

³⁹⁰ Socialstyrelsen (2020), s. 44.

³⁹¹ Socialstyrelsen (2020), s. 44 f. .

³⁹² Socialstyrelsen (2020), s. 45.

³⁹³ Socialstyrelsen (2020), s. 46.

³⁹⁴ Socialstyrelsen (2020), s. 44.

³⁹⁵ Socialstyrelsen (2020), s. 46.

³⁹⁶ Intervjuperson 3.

³⁹⁷ Intervjuperson 3.

för den sökande. Själva utredningen ska också vara en utbildning och förberedelse för att kunna ta emot ett barn. Ju mer den sökande lämnar ifrån sig desto bättre blir också utredningen.³⁹⁸

Intervjuperson 4 gör också både medgivandeutredningar och adoptionsyttranden på uppdrag av domstolen. Dock är det främst adoptionsyttranden gällande närståendeoptioner,³⁹⁹ så intervju kretsar även här kring medgivandeprövningen.

Intervjuperson 4 berättar också att det är mycket färre barn i dag som blir adopterade än vad det varit tidigare. Barnen som kommer i dag är också äldre och har kanske någon funktionsvariation. Det gör att man behöver ställa höga krav på dem som vill adoptera. Det är generellt sett mycket svårare att adoptera ett barn än att få ett biologiskt barn. Anknytning är viktigt för barn och de adopterade barnen har ofta brister i sin anknytning. Därmed krävs en gedigen utredning, där man försöker vända ut och in på den sökande.⁴⁰⁰

Utredningen vilar på tre ben. Det handlar om att utreda lämpligheten och få ett underlag till bedömningen. Men den utgör också en process för den sökande själv som person. Slutligen är utredningen också till för att kunna göra en presentation om den sökande till landet där barnet bor.⁴⁰¹

Intervjuperson 4 träffar den sökande en första gång på ett informationssamtal som handlar om den fortsatta processen. Sedan går den sökande en obligatorisk föräldrautbildning. Efter det träffas de en gång till och pratar om den fortsatta processen och vad de sökande behöver ta med sig inför kommande möte. De ska bland annat ta med sig lönespecifikation, intyg från Försäkringskassan, intyg från arbetsgivaren gällande korttidsfrånvaro och en livsberättelse om sig själva. Sedan gör hen en djupintervju med den sökande enskilt om det är ett par och sedan träffar intervjuperson 4 dem sökande ihop en gång till. Hen gör också ett hembesök i den sökandes hem. Vill den sökande adoptera mer än ett barn träffar hen den sökande ytterligare en gång. Den sökande ska även lämna referensbrev från två personer då det är ett par och från tre personer som den sökande är ensamstående.⁴⁰²

3.6.2 Föräldraförmågan

Ålder

Intervjuperson 3 berättar att åldersbedömningen är en individuell bedömning i varje enskilt fall, men den sökande ska generellt sett inte vara äldre än 40–45 år. Vilket gäller båda sökande i ett par. Det handlar främst om att den sökande ska orka att ta hand om ett barn och att det ska finnas en rimlig åldersskillnad. Man vill inte att adoptivbarnen ska utmärka sig jämfört med

³⁹⁸ Intervjuperson 3.

³⁹⁹ Intervjuperson 4.

⁴⁰⁰ Intervjuperson 4.

⁴⁰¹ Intervjuperson 4.

⁴⁰² Intervjuperson 4.

barn som inte är adopterade utan att det ska vara en naturlig åldersskillnad. Åldern är en faktor som är väldigt viktigt och den skulle ensamt kunna göra att det blir ett nej till medgivande.⁴⁰³

Intervjuperson 4 berättar att åldern är en faktor bland övriga som ska bedömas. Socialstyrelsen hade tidigare en åldersgräns på 43 år, men efter lagändringen tenderar medgivande att lämnas till lite äldre personer. Om de sökande är ett olikkönat par har de ofta försökt att skaffa barn i många år och är därmed lite äldre. Vid åldersbedömningen försöker hen utgå ifrån hur den sökandes liv ser ut 15 år fram i tiden. Risken för olika sjukdomar ökar i och med åldern och även i det sociala nätverket kan åldern vara stigande, vilket utgör riskfaktorer.⁴⁰⁴

Hälsotillstånd

Hälsan är också en viktig del i bedömningen. Den sökande ska vara frisk och orka ta hand om ett barn, utifrån ett perspektiv på minst 20 år. Den sökande lämnar in en hälsodeklaration som ska säga att den sökande i princip är helt frisk. Det krävs också läkarintyg och eventuellt specialistläkarintyg. Är det svårt att avgöra hur en eventuell sjukdom kan påverka föräldraförmågan skickar intervjuperson 3 det till Socialstyrelsens rättsliga råd så får de bedöma föräldraförmågan. Men den sökande ska exempelvis inte ha en pågående depression som den sökande inte klarar av att ta sig ur.⁴⁰⁵

Den sökande ska heller inte vara alltför överviktig, det får inte påverka rörligheten eller utgöra risk för sjukdomar. Den sökande måste orka ta hand om sig själv, arbetet och ett barn. I hälsodeklarationen tittar man även på exempelvis rökning och alkohol och diskuterar vad det innebär för barnet.⁴⁰⁶

Intervjuperson 4 tittar också på om den sökande är frisk. Den sökande ska lämna in en hälsodeklaration med läkarintyg och eventuellt specialistläkarintyg. Om någon sjukdom skulle vara svår att bedöma skickas det till Socialstyrelsens rättsliga råd. Den sökande kan ha haft vissa sjukdomar, psykiskt och fysiskt, utan att det utgör ett problem. Men om den sökande exempelvis har drabbats av utmattning upprepade gånger kan det bli svårt.⁴⁰⁷

De adopterade barnen är sköra på ett annat sätt än barn som inte är adopterade och behöver därför sin förälder långt fram i tiden. Om de sökande är ett par måste båda vara starka och friska. Även om den sökande fyller i hälsodeklarationen på heder och samvete, så är det enbart en ytlig besiktning och hen får därför gå lite på det som hen kan se själv med blotta ögat. Den sökande får exempelvis inte vara alltför överviktig. Med fetma medföljer risk för vissa sjukdomar, men den sökande ska också kunna ta hand om ett barn rent praktiskt i vardagen.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Intervjuperson 3.

⁴⁰⁴ Intervjuperson 4.

⁴⁰⁵ Intervjuperson 3.

⁴⁰⁶ Intervjuperson 3.

⁴⁰⁷ Intervjuperson 4.

⁴⁰⁸ Intervjuperson 4.

Intervjuperson 4 ställer även frågor kring tobak, alkohol och droger. Intyg från arbetsgivaren gällande korttidsfrånvaro kan utgöra en indikation på alkoholrelaterade problem.⁴⁰⁹

Registeruppgifter

Intervjuperson 3 tittar även på olika registeruppgifter. Den sökande ska inte förekomma i Polismyndighetens belastningsregister. Om det var längesedan det eventuella brottet begicks kan det eventuellt ändå bli ett medgivande, dock tror inte hen att det är något annat land som, i sin tur skulle acceptera det. Intervjuperson 3 berättar att hen någon gång hade en sökande som hade begått ett bokföringsbrott långt tillbaka i tiden och denne sökande fick medgivande och senare även adoptera ett barn.⁴¹⁰

Den sökande ska helst inte förekomma i Kronofogdemyndighetens register. Inte heller i socialregistret, vilket är kommunens egna register. Där finns exempelvis uppgifter om barnvårds- och vuxenutredningar, missbruk, psykisk ohälsa och ekonomiskt bistånd. Men det kan finnas undantag som gör att vissa delar inte påverkar bedömningen nämnvärt, exempelvis om den sökande fått ekonomiskt bistånd en kort period för att den sökande var ny i Sverige eller pluggade.⁴¹¹

Hen tittar även på Försäkringskassans register och den sökande ska inte ha alltför mycket oförklarlig sjukfrånvaro.⁴¹²

Skulle den sökande inte lämna sitt samtycke till att uppgifterna hämtas skulle det bli svårt för intervjuperson 3 att bedöma dessa omständigheter och i sin tur meddela ett förslag till medgivande. Hen berättar att det aldrig har hänt under de 20 åren hen jobbat med medgivandeprövningar. Det är inte enbart intervjuperson 3 som tittar på uppgifterna utan mycket skickas även till barnets land. Andra länder har ofta hårdare regler än Sverige.⁴¹³

Intervjuperson 4 tittar också på Polismyndighetens brottsregister, socialregistret och register från Kronofogdemyndigheten. Den sökande skall helst inte förekomma i dessa register. Gällande brottsregister ska det göras en bedömning utifrån vad som kan antas påverka föräldraförmågan. Men ursprungslandet säger oftast nej till all sorts kriminalitet. I praktiken är det heller inget problem eftersom de människor som vill adoptera inte förekommer i Polismyndighetens brottsregister.

Hen tittar även på den sökandes inkomstdeklaration, lönespecifikation och intyg från Försäkringskassan. Skulle den sökande inte lämna sitt samtycke till att lämna ifrån sig de olika intygen får hen problematisera kring detta med den sökande. Dock har hen aldrig varit med om

⁴⁰⁹ Intervjuperson 4.

⁴¹⁰ Intervjuperson 3.

⁴¹¹ Intervjuperson 3.

⁴¹² Intervjuperson 3.

⁴¹³ Intervjuperson 3.

att det hänt. Den som har gått den obligatoriska föräldrautbildningen har förståelse och förstår vikten av det.⁴¹⁴

Kunskap och insikt

Intervjuperson 3 tittar på den sökandes kunskap och insikter vad gäller barns behov i allmänhet och adoptivbarns specifika behov. Det krävs lite andra kunskaper att ta emot ett barn från utlandet än från Sverige. Exempelvis tittar hen på den sökandes omvärldskunskap. Hen diskuterar frågor som vad det innebär att komma från ett annat land, ha ett annat ursprung och språkutveckling. Ofta har adopterade barn ett bagage med sig. De har varit med om separationer och har kanske någon funktionsvariation och då måste den sökande ha kunskap kring dessa aspekter.⁴¹⁵

Hen diskuterar med den sökande gällande hur insatt den sökande är kring hjälp och stöd, hur anknytning fungerar, hur barn påverkas av separationer, förmågan den sökande har att ta till sig kunskap och viljan att ta hjälp.⁴¹⁶

Personliga egenskaper

Intervjuperson 3 diskuterar med den sökande hur den sökande mår och hur den sökande fungerar i relationer. För att kunna ta hand om ett barn som kanske haft en tuff start i livet krävs det att den sökande mår bra själv. Den sökande måste förstå vad det innebär och vara väl förberedd på att ta emot ett barn som är mellan två och fyra år, vilket är ganska stor skillnad jämfört med att ta emot en bebis.⁴¹⁷

Den sökande måste vara stabil själv för att kunna klara av att kanske bli avvisad av barnet. Den sökande måste då vara stark och finnas kvar för barnet trots avvisningen. Är det ett par så måste de kunna hantera svårigheter tillsammans.⁴¹⁸

Hen tittar även på hur den sökande ställer sig kring vissa värderingsfrågor gällande exempelvis hur samhället ser ut, människor med annan hudfärg, religion och sexualitet. Det är viktigt att den sökande kan prata om sådana saker. Barnet ska accepteras och komma till en familj som är öppen för eventuella olikheter. Den sökande måste kunna hantera om barnet skulle bli retat eller om barnet skulle behöver prata om frågor kring olikheter.⁴¹⁹

Hen tittar även på den sökandes fritidsintressen, främst för att det ska kunna bli en så bra matchning som möjligt med ett barn.⁴²⁰

⁴¹⁴ Intervjuperson 4.

⁴¹⁵ Intervjuperson 3.

⁴¹⁶ Intervjuperson 3.

⁴¹⁷ Intervjuperson 3.

⁴¹⁸ Intervjuperson 3.

⁴¹⁹ Intervjuperson 3.

⁴²⁰ Intervjuperson 3.

Intervjuperson 4 pratar med den sökande om känslorna kring att inte ha något genetiskt samband mellan sig och barnet. Det är viktigt att den sökande är klar med sitt sorgearbete över att inte kunna få några biologiska barn. Den sökande ska även tycka att adoption utgör ett likvärdigt sätt att skaffa barn. Den sökande måste tycka om sitt liv även utan barn och vara tillfreds med sitt liv. Men den sökande måste också längta efter barn.⁴²¹

Hen berättar även att personer som haft en trygg anknytning som barn har mycket lättare att anknyta med andra människor som vuxen. Därför är det en viktig del att utreda. Det kan utgöra en varningsklocka om det framkommer att den sökande själv har haft det svårt som barn och det är något som intervjuperson 4 i sådana fall diskuterar mer med den sökande.⁴²²

Intervjuperson 4 talar om både stort och smått med den sökande. Hen frågar exempelvis om den sökande är medlem i någon religiös eller ideologisk organisation, vilket skulle kunna vara ett bekymmer.⁴²³

3.6.3 Viktiga omständigheter utöver föräldraförmågan

Stabil relation

En annan viktig faktor om de sökande är ett par är att det ska vara en stabil relation. Vilket innebär att de sökande måste ha varit tillsammans ett antal år. Ungefär tre år som minimum. Vissa länder accepterar heller inte sambor, vilket i praktiken innebär att de sökande måste ha varit gifta i ett antal år.⁴²⁴

De sökande skall också vara samstämmiga, adoptionen ska inte vara något som enbart den ena parten vill. Det ska också vara en jämställd och kärleksfull relation. Det ska vara jämställt ekonomiskt eftersom relationen kan upphöra och då måste båda kunna klara av den ekonomiska situationen som uppstår.⁴²⁵

Intervjuperson 4 tittar också på om de sökande har en stabil relation. Det är en bedömning i varje enskilt fall men de sökande ska åtminstone ha varit tillsammans och bott ihop under minst två års. Stabiliteten ska inte enbart bedömas utifrån hur länge en relation har varat utan också hur de sökandes relation ser ut. Det ska vara en kärleksfull relation där de sökande förstår hur de kompletterar varandra. De sökande ska även vara samstämmiga, båda måste vilja adoptera.⁴²⁶

⁴²¹ Intervjuperson 4.

⁴²² Intervjuperson 4.

⁴²³ Intervjuperson 4.

⁴²⁴ Intervjuperson 3.

⁴²⁵ Intervjuperson 3.

⁴²⁶ Intervjuperson 4.

Olika saker kan få olika betydelse beroende varje enskilt par. Saker som startar konflikter i en relation kan medföra att ett medgivande inte lämnas, medan det i en annan relation inte utgör något hinder för medgivande. Det är viktigt att de sökande är tillfreds med hur relationen ser ut.⁴²⁷

Levnadsförhållanden

Den sökande ska också ha ett stabilt boende, jobb och ekonomi. Det finns ingen mall som intervjuperson 3 utgår från, utan det ska finnas en balans i ekonomin. Den sökande skall också helst ha en liten ekonomisk buffert. Den sökande kan exempelvis behöva ta längre föräldraledighet och måste då ekonomiskt klara av att göra det.⁴²⁸

Det är också en fördel om den sökande har en fast anställning. Intervjuperson 3 berättar dock att hen har godkänt en sökande som pluggade en utbildning där framtidsutsikterna för jobb var väldigt bra.⁴²⁹

En annan faktor som intervjuperson 4 studerar är levnadsförhållanden. Den sökande ska kunna sköta sin ekonomi och ha ett stabilt boende. Den sökande måste kunna försörja ett barn och kunna leva ett gott och vanligt liv. Det är dyrt att adoptera, även om barnet inte kostar något gör många saker runt omkring det. Därför är det generellt sett sökande från medelklassen eller övremedelklassen med utbildning som kommer som sökande. Därmed är det mycket sällan levnadsförhållandena utgör ett problem.

Socialt nätverk

Det ska också finnas ett fungerade socialt nätverk. Det är viktigt både för den sökande och för barnet. Den sökande behöver stöttning och barnet behöver varaktiga vuxenrelationer. Det är svårt att klara av att adoptera om man är ensam. Det sociala nätverket kan bestå både av släkt och vänner.⁴³⁰

Intervjuperson 3 brukar ha referenspersoner med i utredningen. Det brukar vara två vänner till paret som uttalar sig om hur de ser på den sökande som förälder och hur de tror att den sökande kommer klara av uppgiften.⁴³¹

Hen brukar även ha ett nätverksmöte, vilket ofta består av den sökandes föräldrar och något syskon. Vid mötet diskuterar hen med personerna hur de tänker och ser på processen och personerna har möjlighet att ställa frågor. En annan fråga vid bedömningen är det sociala nätverkets inställning kring adoptionen.⁴³²

⁴²⁷ Intervjuperson 4.

⁴²⁸ Intervjuperson 3.

⁴²⁹ Intervjuperson 3.

⁴³⁰ Intervjuperson 3.

⁴³¹ Intervjuperson 3.

⁴³² Intervjuperson 3.

Intervjuperson 4 tittar också på det sociala nätverket. Hen vill veta att den sökande är social, klarar av relationer och har ett socialt nätverk. Den sökande ska kunna fostra sitt barn i ett socialt sammanhang. Barnet får inte vara en ersättning till andra vuxenrelationer.⁴³³

Om det är fråga om en ensamstående som sökande är det sociala nätverket extra viktigt. Men intervjuperson 4 diskuterar även med den sökande om varför den sökande är ensamstående, det är viktigt att barnet inte är en ersättning för en vuxen partner.⁴³⁴

Inställning att berätta

En mycket viktig aspekt vid prövningen enligt intervjuperson 3 är den sökandes inställning att berätta för barnet om barnets ursprung. Oftast är barnen så stora när de kommer så det är ändå inte något som den sökande skulle kunna hålla hemligt för barnet. En diskussion förs kring hur den sökande tänkt att berätta för barnet. Det blir i princip ett nej till förslag om medgivande om den sökande skulle vara negativt inställd till att berätta för barnet om ursprunget.⁴³⁵

Intervjuperson 4 berättar att det är viktigt att den sökande säger att hen ska berätta för sitt barn om adoptionen. Det är jätteviktigt att den sökande försöker hålla bakgrunden levande. I praktiken är sökande inte ovilliga att berätta om adoptionen utan de förstår att det är en viktig del.⁴³⁶

Övrigt

Intervjuperson 4 berättar att hen vill att den sökande är integrerad i samhället. Men den sökande måste även språkligt sett kunna vara barnets företrädare vid exempelvis föräldrasamtal och i samband med kompiskontakter.⁴³⁷

Om den sökande har barn sedan tidigare tar även intervjuperson 4 referenser från förskola. Vid adoption vill ofta ursprungslandet ha återrapporter kring barnet, därmed träffar hen även barnet som redan finns i familjen, även om det inte är specifikt för att utreda frågan gällande ett eventuellt syskon.⁴³⁸

⁴³³ Intervjuperson 4.

⁴³⁴ Intervjuperson 4.

⁴³⁵ Intervjuperson 3.

⁴³⁶ Intervjuperson 4.

⁴³⁷ Intervjuperson 4.

⁴³⁸ Intervjuperson 4.

4. Jämförelse

I prop. 2017/18:121 anges det att prövningen av lämplighet vid nationell adoption i princip stämmer överens med medgivandeprövningen.⁴³⁹ Vilket också upprepas i handboken för nationella adoptioner.⁴⁴⁰ Därmed är det kanske inte helt rättvist att ställa dessa olika bedömningar mot varandra och jämföra. Jag tycker dock att det fyller en funktion att göra det. Det är intressant att se vad som valts att återupprepa gällande nationell adoption och därmed förmodligen det som anses mest väsentligt. Dock bör läsaren ha med detta som bakgrund inför läsning av min jämförelse och vid läsningen av avsnitt fem gällande förenligheten med principen om barnets bästa.

4.1 Lagstiftningen

Lagstiftningen gällande de olika lämplighetsbedömningarna ser lite olika ut. Lämplighet vid insemination enligt 6 kap 3 § LGI och vid befruktning utanför kroppen enligt 7 kap. 5 § LGI grundar sig på *medicinska, psykologiska* och *sociala förhållanden* och att barnet ska antas kunna växa upp under goda levnadsförhållanden. 4 kap. 2 § FB anger i stället att det utifrån *samtliga* omständigheter ska vara lämpligt. Särskilt skall det vid bedömningen tas hänsyn till barnets behov av adoptionen och den sökandens lämplighet att adoptera. I 6 kap. 12 § 2–4 st. SoL däremot föreskriver att lämpligheten ska göras utifrån en *samlad* bedömning. Sedan radas det upp olika omständigheter som särskilt ska beaktas. Att bedöma lämplighet utifrån medicinska, psykologiska och sociala förhållande eller utifrån samtliga omständigheter eller göra det utifrån en samlad bedömning är ett likvärdigt sätt att uttrycka att i stort sett allt ska granskas. Det mesta kan komma att inrymmas under dessa begrepp.

Olika delar har vidare ansetts värda att förtydliga. I LGI ska barnet kunna antas växa upp under goda förhållanden, här sätts alltså barnet i fokus. FB förtydligar att den som ska adoptera ska vara lämpad och barnets behov av adoptionen. Barnets sätt även här i fokus. Lagstiftaren ville inte uppge massa olika omständigheter, eftersom man ville fokusera på de två mest centrala delarna.⁴⁴¹ I SoL anges flera omständigheter som särskilt ska tas i beaktande, vilka alla riktar in sig på den sökande och barnets behov framkommer snarare indirekt än direkt genom vilka förhållanden som ska beaktas gällande den sökande. Lagstiftaren har därmed valt lite olika vägar för de olika lagstiftningarna. Assisterad befruktning och nationell adoption liknar varandra till stor del om man ser till lagtexten. I stort sett allt ska ingå vid prövningen och barnets intresse är centralt. Vid medgivandeprövningen uttrycks barnets intresse indirekt. Denna skillnad kan motiveras av att om en person anses lämplig vid medgivandeprövningen är adoptionen längre bort än om en person anses lämplig enligt FB. Barnets intresse framkommer förmodligen senare i processen och då beaktas det av andra aktörer i andra länder. En annan orsak kan var att barnet, till skillnad från vid nationell adoption, vid tiden för prövningen är

⁴³⁹ Prop. 2017/18:121, s. 143.

⁴⁴⁰ Socialstyrelsen (2020), s. 44.

⁴⁴¹ Prop. 2017/18:121, s. 40.

okänt i de allra flesta fall. Dock är barnet vid assisterad befruktning också okänt, men här har ändå lagstiftaren valt att uttrycka barnets intresse direkt.

Alla de tre olika prövningarna innefattar delar som enbart görs vid just den typen av bedömning. I LGI finns en medicinsk del som innefattar en utförligare kontroll av hälsan än den vid de andra bedömningarna, vilket främst tar sikte på förutsättningarna för en lyckad behandling. En del av lämplighetsbedömningen i FB utgörs av barnets behov av adoptionen, vilket inte finns med i de andra bedömningarna eftersom det inte finns ett specifikt barn. Vid prövningen i SoL skall den sökande genomföra en obligatorisk föräldrautbildning, vilket inte utgör ett krav för att genomgå en behandling eller vid en nationell adoption. Den medicinska delen av prövningen och barnets behov av adoptionen fyller sina funktioner och är anpassade till kontexten. Den obligatoriska föräldrakursen däremot skulle förmodligen kunna ha en funktion vid de andra typerna av prövningarna också. Det bör som utgångspunkt finnas lika stort behov av att beredas kunskap om barn och deras behov oberoende av hur föräldraskapet blir till. Om syftet enbart är att bereda föräldrar kunskap om adoptivbarn och deras särskilda behov motiverar det dock inte varför behovet enbart skulle finnas vid internationell adoption. Bara för att det är fråga om en nationell adoption utgör det inga garantier för att barnet och adoptivföräldrarna skulle ha exempelvis samma kulturella bakgrund, hudfärg eller modersmål. Omställningen för ett barn (men även för den sökande) att komma till en ny familj blir förmodligen stor även om barnet inte behöver byta land.

4.2 Registeruppgifter

Det tas upp i handböckerna gällande assisterad befruktning och internationell adoption att den sökande bör inkomma med vissa registeruppgifter. Gällande assisterad befruktning anges att belastningsregistret och uppgifter gällande vård bör utgöra en del av underlaget vid prövningen. Vid internationell adoption anges ytterligare några fler uppgifter vara av intresse som exempelvis uppgifter från Kronofogdemyndigheten.⁴⁴²

Vid intervjuerna framkommer det att både vid assisterad befruktning och adoption begärs ut olika registeruppgifter. De tar upp att de vill ha uppgifter från Skatteverket, Polismyndigheten, Kronofogdemyndigheten och från kommunen.⁴⁴³ Vid internationell adoption verkar dock lite fler uppgifter vara av intresse, som exempelvis inkomstdeklarationen och intyg från arbetsgivare.⁴⁴⁴ Intervjuerna visar också att bedömningen försvåras mycket om den sökande inte lämnar sitt samtycke till att dessa uppgifter får begäras ut,⁴⁴⁵ men även att de inte har ställts inför den situationen under tiden de hållit på med bedömningarna.⁴⁴⁶

4.3 Ålder

⁴⁴² Socialstyrelsen (2016), s. 12; Socialstyrelsen (2014), s. 72.

⁴⁴³ Intervjuperson 1; 3; 4.

⁴⁴⁴ Intervjuperson 4.

⁴⁴⁵ Intervjuperson 1; 3; 4.

⁴⁴⁶ Intervjuperson 3; 4.

Gällande åldern anges ingen absolut åldersgräns vare sig vid assisterad befruktning eller adoption i förarbetena eller i praxis. Det anges att vägledning för assisterad befruktning kan hämtas från adoptioner av små barn. Vilket innebär att föräldrarna normalt sett inte ska vara yngre än 25 år och inte äldre än 40–45 år.⁴⁴⁷ Det påpekas gällande adoption att åldersstrukturen ska vara liknande den i familjer där barnen inte är adopterade.⁴⁴⁸ Vilket också sägs vid assisterad befruktning eftersom befruktning utanför kroppen inte ska ges till livmodebärare i åldern då fertiliteten normalt sett avtar.⁴⁴⁹ Det är främst i förhållande till medgivandeprövningen som det diskuteras gällande en övre åldersgräns.⁴⁵⁰ Vid regleringen kring adoption diskuteras också åldersskillnaden mellan barn och föräldern och framför allt att den inte får vara för liten.⁴⁵¹

Handböckerna tar alla tre upp att åldern ska vara en del i bedömningen. Dock är det delvis lite olika utgångspunkter. Vid assisterad befruktning anges främst att åldern inte ska vara för hög, på grund av de risker hög ålder för med sig. Vid medgivandeprövningen anges också att hög ålder kan utgöra en riskfaktor, men även att åldersstrukturen i adoptionsfamiljer ska vara ungefär densamma som i familjer där någon adoption inte skett. Vid nationell adoption anges att den sökande ska vara tillräckligt mogen för att adoptera även om minimiåldern är 18 år. Det anges också att det är viktigt med en naturlig åldersskillnad.⁴⁵²

Bedömningarna gällande ålder är väldigt likartade, även om det vid nationell adoption inte betonas att en hög ålder utgör en riskfaktor. Vid nationell adoption är troligtvis åldern på barnen väldigt varierande och åldern som riskfaktor ändras naturligt i takt med barnets ålder och det blir därför mer relevant att diskutera åldern utifrån åldersskillnaden.

Intervjuerna visar att det vid internationell adoption inte finns någon åldersgräns,⁴⁵³ medan det vid assisterad befruktning kan finnas det. Vid assisterad befruktning kan dessa se olika ut beroende på om behandlingen finansieras via landstinget eller om den sökande själv finansierar den. De privata klinikerna kan även ha olika åldersgränser.⁴⁵⁴ Dock verkar skillnaden inte var så stor mellan varken assisterad befruktning eller internationell adoption då intervjupersonerna säger att det i deras verksamheter generellt sett innebär att den övre åldersgränsen ligger mellan 40–46 år.

En skillnad som finns vid intervjupersonernas verksamheter är att det vid assisterad befruktning verkar vara mest intressant med åldern på den som ska bära barnet och att åldersgränsen på den eventuella partnern kan vara lite högre.⁴⁵⁵ Vid internationell adoption framkommer däremot

⁴⁴⁷ Prop. 1984/85:2, s. 24.

⁴⁴⁸ Prop. 2003/04:131, s. 60 f. .

⁴⁴⁹ Prop. 2001/02:89, s. 61.

⁴⁵⁰ Prop. 2003/04:131, s. 61.

⁴⁵¹ Prop. 2017/18:121, s. 97 f. .

⁴⁵² Socialstyrelsen (2016), s. 16 f.; Socialstyrelsen (2014), s. 73 f.; Socialstyrelsen (2020), s. 45.

⁴⁵³ Intervjuperson 3; 4.

⁴⁵⁴ Intervjuperson 1; 2.

⁴⁵⁵ Intervjuperson 1; 2.

bilden av att åldersbedömningen som görs gäller båda parterna i ett par.⁴⁵⁶ För barnet borde däremot intresset gällande föräldrarnas ålder vara densamma, det borde inte spela någon roll om barnet kommit till familjen genom assisterad befruktning eller genom adoption.

4.4 Hälsotillstånd

Alla tre handböcker tar upp hälsotillståndet som en del av prövningen och anger att det är faktorer som påverkar föräldraförmågan som är av intresse.⁴⁵⁷ Medgivandeprövningen tar även upp livsstilsfaktorer.⁴⁵⁸ Riskbruk av alkohol nämns visserligen vid assisterad befruktning, men inte rökning eller fetma.⁴⁵⁹ Dock kan det bero på att dessa delar kanske är en del av den medicinska delen av prövningen som ej analyserats i denna undersökning.

Intervjupersonerna tar alla upp att hälsotillståndet är en viktig del i bedömningen. Det poängteras att den sökande ska kunna klara av att fungera för ett barn under barnets uppväxt.⁴⁶⁰ Bedömningarna gällande hälsan tycks inte skilja sig åt särskilt mycket, den sökande ska må bra både fysiskt och psykiskt. Användningen av tobak, droger och alkohol är också av intresse vid båda bedömningarna. En annan faktor är övervikt.⁴⁶¹ Vid assisterad befruktning sällas dock de sökande bort med ett alltför högt BMI redan innan den psykosociala bedömningen, i alla fall vad gäller den som ska bära barnet, i och med chanserna för en lyckad behandling.⁴⁶²

4.5 Personliga egenskaper

Gällande adoption anges att lämplighetsbedömningen ska utreda den sökandes personliga egenskaper enligt förarbetena.⁴⁶³ Vilket inte uttrycks vid assisterad befruktning. Vid internationella adoptioner nämns att den sökande ska ha egenskaper som gör att hen kan tillgodose barns behov och att en eventuell infertilitetskris ska ha bearbetats.⁴⁶⁴ Vid assisterad befruktning anges visserligen också att den sökande ska ha bearbetat sina känslor gällande att inte ha ett genetiskt samband med barnet. Detta har dock snarare kopplats till att barnet ska antas kunna växa upp under goda levnadsförhållanden och inte kopplat till den sökandes egenskaper.⁴⁶⁵ Men eftersom inget annat anges vid adoption gällande de personliga egenskaperna kanske det främst är just bearbetningen gällande att barnet inte får ett genetiskt samband med den sökande som avses.

I handböckerna däremot anger alla tre bedömningarna att den sökandes personliga egenskaper är av intresse.⁴⁶⁶ Vid nationella adoption anges inte några särskilda exempel på personliga

⁴⁵⁶ Intervjuperson 3.

⁴⁵⁷ Socialstyrelsen (2016), s. 18; Socialstyrelsen (2014), s. 77; Socialstyrelsen (2020), s. 45.

⁴⁵⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 79.

⁴⁵⁹ Socialstyrelsen (2016), s. 18.

⁴⁶⁰ Intervjuperson 1; 3; 4.

⁴⁶¹ Intervjuperson 1; 2; 3; 4.

⁴⁶² Intervjuperson 1.

⁴⁶³ Socialstyrelsen (2014), s. 61; Socialstyrelsen (2020), s. 44.

⁴⁶⁴ Socialstyrelsen (2014), s. 88.

⁴⁶⁵ Prop. 2017/18:155, s. 86.

⁴⁶⁶ Socialstyrelsen (2016), s. 10; Socialstyrelsen (2020), s. 44; Socialstyrelsen (2014), s. 61.

egenskaper, förutom att den sökandes ska kunna tillgodose adoptivbarns särskilda behov.⁴⁶⁷ Vid assisterad befruktning anges att den sökande ska ha positiv inställning till barn och föräldraskap, sätta barnets behov först, vara lyhörd och omsorgstagande.⁴⁶⁸ Vid medgivandeprövningen anges en rad olika egenskaper som den sökande bör ha, exempelvis att tåla påfrestningar, ha en bra självkänsla och reflekterat över sin historia.⁴⁶⁹ Men även hur den sökande ställer sig vad gäller vissa värderingsfrågor, som exempelvis synen på religionsfrihet, mänskliga rättigheter, jämlikhet och barnäktenskap.⁴⁷⁰ Medgivandeprövningen tycks vara en betydligt mer omfattande bedömning av den sökandes egenskaper än vad gäller assisterad befruktning som egentligen bara tar upp vad som kan tyckas som självklarheter för att kunna ta hand om ett barn.

Vid både intervjuerna gällande internationell adoption och assisterad befruktning framkommer att intervjupersonerna mer eller mindre studerar personliga egenskaper. Hur den sökande ska hantera avsaknaden av genetik är en del vid båda bedömningarna.⁴⁷¹ Men också viljan kring att ta hjälp.⁴⁷² Utredningarna vid internationell adoption verkar gå lite djupare in på vissa delar gällande den sökandes person. Vilket till stor del kan bero på att dessa utredningar dels syftar till att beskriva den sökande så bra som möjligt för att matchningen till ett barn ska bli bra.

4.6 Levnadsförhållanden

Både vid assisterad befruktning och internationell adoption anges att en del av prövningen bör vara den sökandes levnadsförhållanden, i form av tidigare brister i föräldraskap, boende och den ekonomiska situationen i handböckerna.⁴⁷³

Alla intervjupersoner berättar också att de studerar den sökandes situation gällande boende, arbete, ekonomi och förhållandet med tidigare barn i familjen. Det framkommer att det som är avgörande är inte några specifika siffror eller kvadratmetrar utan att det är en bedömning i det enskilda fallet och det som krävs är att det finns en stabilitet.

4.7 Stabil relation

En stabil relation är del av prövningen som ska vara med i alla tre bedömningarna enligt handböckerna.⁴⁷⁴ Gällande assisterad befruktning anges att det inte ska förekomma något fysiskt eller psykiskt våld, paret ska vara samstämmiga och relationen ska vara varaktig och stabil.⁴⁷⁵ Gällande adoption går man steget lite längre och tar inte ens upp något gällande att det inte ska förekomma våld, men det sägs också gällande nationell adoption att förhållandet

⁴⁶⁷ Socialstyrelsen (2020), s. 44.

⁴⁶⁸ Socialstyrelsen (2016), s. 10.

⁴⁶⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 80 f.; s. 86.

⁴⁷⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 95.

⁴⁷¹ Intervjuperson 1; 2; 4.

⁴⁷² Intervjuperson 2; 3.

⁴⁷³ Socialstyrelsen (2016), s. 18 f.; Socialstyrelsen (2014), s. 68; s. 105.

⁴⁷⁴ Socialstyrelsen (2016), s. 20; Socialstyrelsen (2020), s. 45; Socialstyrelsen (2014), s. 99.

⁴⁷⁵ Socialstyrelsen (2016), s. 19 f. .

ska vara förtroendefullt och att det finns erfarenhet av att hantera konflikter.⁴⁷⁶ Gällande internationell adoption tar man steget ytterligare lite längre och säger att relationen ska bygga på kärlek och respekt.⁴⁷⁷ Här går man alltså från, kan man tycka, grundläggande krav att relationen ska vara varaktig och utan våld till att den också ska vara förtroendefull och kärleksfull.

För att få tillgång till assisterad befruktning vid svensk sjukvård krävs det att ett olikkönat par har försökt att skaffa barn under en tid. Det innebär att det i stort sett krävs en kärleksrelation och att två vänner eller syskonpar utesluts från möjligheten med assisterad befruktning.⁴⁷⁸ Vänner och syskon uteslutas även genom kravet på att paret ska vara gifta eller sambor. Genom den praxis som finns inom hälso- och sjukvården krävs det således något mer än bara att relationen ska vara varaktig och utan våld, det krävs åtminstone en sexuell relation för olikkönade par. Av naturliga skäl kan samma krav inte ställas på ensamstående eller samkönade par.

Alla intervjuerna visar också att stabiliteten i förhållandet är av intresse. Bilden framkommer att relationen ska ha pågått i minst två år.⁴⁷⁹ Men också att det ska finnas en samstämmighet och kärleksfullhet mellan dem sökande.⁴⁸⁰ Vid en ensamstående sökande är det även av intresse att se hur en ensamståendes tidigare relationer har sett ut.⁴⁸¹

4.8 Socialt nätverk

Alla tre bedömningarna, enligt handböckerna, innefattar också delen gällande den sökandes sociala nätverk. Det betonas även att detta är särskilt viktigt då den sökande är ensamstående.⁴⁸² Vid adoption anges också att inställning från omgivningen till adoptionen är viktig, vilket inte anges som en del vid assisterad befruktning.⁴⁸³ Det framstår därmed som att handböckerna tänker att det biologiska föräldraskapet anses mer accepterat bland omgivningen än ett föräldraskap genom adoption.

Alla intervjuerna berättar också att det sociala nätverket är en väldigt viktig del, särskilt då den sökande är ensamstående. Det är inte bara viktigt för den sökande utan även för barnet.⁴⁸⁴ Vid internationell adoption framkommer det dock som att den sökande alltid ska inkomma med referensbrev från personer i det sociala nätverket,⁴⁸⁵ medan det vid assisterad befruktning tycks som att detta görs om det verkar finnas få personer runt den sökande.⁴⁸⁶ Vilket stämmer med

⁴⁷⁶ Socialstyrelsen (2020), s. 45.

⁴⁷⁷ Socialstyrelsen (2014), s. 99.

⁴⁷⁸ Leviner, JT 2016, s. 639.

⁴⁷⁹ Intervjuperson 1; 4.

⁴⁸⁰ Intervjuperson 1; 2; 3; 4.

⁴⁸¹ Intervjuperson 1; 2.

⁴⁸² Socialstyrelsen (2016), s. 21; Socialstyrelsen (2014), s. 102 f.; Socialstyrelsen (2020), s. 44.

⁴⁸³ Socialstyrelsen (2014), s. 102; Socialstyrelsen (2020), s. 46.

⁴⁸⁴ Intervjuperson 1; 2; 3; 4.

⁴⁸⁵ Intervjuperson 3; 4.

⁴⁸⁶ Intervjuperson 1.

bilden som ges vid handböckerna, där referenspersoner enbart tas upp som en rekommendation vid internationell adoption.⁴⁸⁷

4.9 Kunskap och insikt

En del som enbart anges utgöra en del av lämplighetsprövningen vid medgivandeprövningen enligt förarbetena är att utreda den sökandes kunskaper och insikter om adoptivbarn och deras behov.⁴⁸⁸ Vid ingen av de andra prövningarna anges någon motsvarande del. Det verkar således vara viktigt vid internationella adoptioner att ha kunskap om just den gruppen av barn och inte några kunskaper och insikter om barn om deras behov som en homogen grupp i sig.

Dock tas denna del upp i handböckerna också vid nationell adoption. Det innefattar inte bara en kunskap om adoptivbarn och deras specifika behov utan även en kunskap om barn och deras behov i allmänhet.⁴⁸⁹ Denna del finns inte med vad gäller assisterad befruktning. Också intervjuerna ger bilden av att det enbart är vid adoption som intresset av den sökandes kunskap och insikt av barn utgör en del av prövningen.⁴⁹⁰ Kanske anses det inte lika viktigt då det ännu inte finns ett barn och att den sökande tar till sig kunskap under tiden då barnet är i magen och i takt med att barnet växer upp.

En annan skillnad som intervjuerna visar är skillnaden på barnets ålder vid de båda utredningarna är ganska stor. Vid de flesta internationella adoptionerna i dag är det inte fråga om ett litet spädbarn utan ett barn på kanske fyra år.⁴⁹¹ Det medför givetvis att det krävs viss kunskap hos den sökande. Vid internationell adoption påpekas att kunskapen kring anknytning är mycket viktig hos den sökande eftersom adoptivbarn har brister i anknytningsförmågan i och med sin särskilda bakgrund.⁴⁹²

4.10 Särskild prövning vid samkönat par och ensamstående

Alla bedömningarna, enligt förarbetena, ska utgöras av en helhetsbedömning som grundar sig på omständigheter i det enskilda fallet. Det skall vid alla lämplighetsbedömningarna tas särskilda hänsyn då det är ett samkönat par eller en ensamstående.⁴⁹³ I prop. 2004/05:137, som utredde frågan gällande tillgången till assisterad befruktning för samkönade par, anges att det bör tas särskilda hänsyn, likasom det görs vid adoption.⁴⁹⁴ Dock inte vad det konkret skulle innebära. Vid adoption anges att det innefattar en bedömning gällande öppenheten om familjesituationen, bemötandet av omgivningen och förmågan att erbjuda barnet förebilder från båda könen. Vilket också anges ska beaktas vid en sökande som är ensamstående.⁴⁹⁵ Gällande

⁴⁸⁷ Socialstyrelsen (2014), s. 106.

⁴⁸⁸ Prop. 2001/02:123, s. 14.

⁴⁸⁹ Socialstyrelsen (2020), s. 44.

⁴⁹⁰ Intervjuperson 3.

⁴⁹¹ Intervjuperson 3; 4.

⁴⁹² Intervjuperson 3; 4.

⁴⁹³ Prop. 2014/15:127, s. 15; Prop. 2004/05:137, s. 40; Prop. 2001/02:123, s. 30.

⁴⁹⁴ Prop. 2004/05:137, s. 40.

⁴⁹⁵ Prop. 2001/02, s. 30.

assisterad befruktning anges att särskilt vikt ska fästas vid ensamståendes hälsa och sociala nätverk. Det sociala nätverket är av särskild vikt eftersom den sökande behöver stöttning i föräldraskapet och för en ökad social och ekonomisk trygghet för barnet.⁴⁹⁶ Således synes rollen av det sociala nätverket se något annorlunda ut vid en ensamstående sökande beroende på om det är fråga om adoption eller assisterad befruktning, åtminstone utifrån förarbetena.

Vid intervjuerna framkommer som nämnt bilden av att det är viktigare med det sociala nätverket då den sökande är ensamstående både vid internationell adoption och vid assisterad befruktning.⁴⁹⁷ Dock verkar det inte vara någon annorlunda bedömning om det är ett samkönat par jämfört med ett olikkönat par.

4.11 Övrigt

En avgörande skillnad mellan assisterad befruktning och adoption är givetvis att det vid adoption redan finns ett barn. Dock görs oftast inte medgivandeprövningen enligt SoL utifrån ett enskilt barn, utan utgörs av en lämplighetsprövning av en person utan att det är i förhållande till ett visst barn. Vilket också är situationen vid assisterad befruktning. Liksom vid assisterad befruktning finns heller inga garantier för att den sökande kommer att få ett barn även om hen anses vara en lämpad förälder. Vid prövningen i FB görs lämpligheten utifrån ett enskilt barn. Även om det då heller inte finns några garantier för att den sökande kommer bli förälder, andra förutsättningar måste också vara uppfyllda, så beror det inte på att behandlingen inte går vägen eller att det inte finns ett barn som är i behov av adoption. Lämplighetsbedömningarna görs således utifrån olika utgångspunkter. Då det finns ett specifikt barn och detta barn anses vara i behov av adoption borde incitamentet till att den sökande ska anses lämplig öka, jämfört med en lämplighetsbedömning som gör utifrån ett okänt barn bästa. Samtidigt kan en lämplighetsbedömning som görs utifrån ett specifikt barn från början också anpassas bättre och just se det enskilda barnets behov.

Det som tydligt framkommer vid en jämförelse mellan de olika handböckerna är att bedömningen för medgivandeprövningen är mycket mer omfattande. Något som exempelvis tas upp vid medgivandeprövningen och som inte nämns vid de andra är att ett av besöken vid prövningen bör vara ett hembesök.⁴⁹⁸ Men också delar som naturligt blir mer relevant vid adoption, som frågor om föräldraledighet eftersom ett adoptivbarn kan behöva mer tid att anpassa sig i sin nya omgivning och frågan gällande hur ett par ska se till att adoptivbarnet inte ska behöva dela uppmärksamheten med ett genetiskt barn under den första tiden.⁴⁹⁹ Men det anges också att den sökande bör vara integrerad i samhället, ha goda kunskaper i det svenska språket och kunna bemöta fördomar på ett tillfredsställande vis eftersom detta är till fördel för barnet.⁵⁰⁰ Detta anges inte vid assisterad befruktning eller nationell adoption, om nämnda

⁴⁹⁶ Prop. 2014/15:127, s. 15.

⁴⁹⁷ Intervjuperson 1; 2; 4.

⁴⁹⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 58.

⁴⁹⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 68; s. 88.

⁵⁰⁰ Socialstyrelsen (2014), s. 104; s. 97; s. 69.

faktorer är till ett barns fördel bör dock även de vara det för alla barn oavsett på vilket vis barnet blev en del av familjen.

Vid intervjuerna framkommer också bilden av att utredningarna vid adoption är mer omfattande. Vilket syns på en sådan praktisk sak som antalet besök. Vid internationell adoption är det betydligt fler besök. Vid internationell adoption är det också ett hembesök och om de sökande är ett par är alltid ett besök med den sökande enskilt. En annan skillnad vid internationell adoption som gör att utredningen blir större är givetvis att den också ska mynna ut i en presentation om den sökande som ska kunna matcha den sökande med ett barn.⁵⁰¹ Men båda utredningar syftar till att utreda själva lämpligheten men även att stärka den sökande i sin föräldraroll.

Vid adoption och assisterad befruktning med donerade könsceller är det barnets behov av omvårdnad och omsorg som blir avgörande för vem som får status som rättslig förälder. Då barn inte tillkommit genom donerade könsceller eller adopterats är det i stället biologin som är avgörande för att erhålla rättsligt föräldraskap.⁵⁰² Utifrån lagstiftningen framkommer även bilden av att genetiska föräldrar anses lämpliga till skillnad från föräldrar som saknar genetisk koppling till sina barn eftersom dessa personers lämplighet behöver utredas. Att försöka utreda lämplighet och eventuellt förhindra personer från att skaffa barn om de inte visar sig lämpliga är inte i enlighet med de värderingar som finns i ett demokratiskt samhälle som bygger på respekt för mänskliga rättigheter. Men när samhället hjälper en person eller personer att skaffa barn kan samhället välja att inte hjälpa till eftersom det inte utgör någon rättighet att få barn. Ändå har lagstiftaren valt att skilja på situationen då assisterad befruktning sker med parets egna könsceller och då könsceller är donerade eftersom det vid den förstnämnda inte krävs någon lämplighetsbedömning.

Alla tre bedömningarna betonar också vikten av inställningen att berätta för barnets om hans ursprung, vilket görs både i förarbetena, i handböckerna och det framkommer även vid alla intervjuerna.⁵⁰³ Alla intervjuer visar också att det är en viktig fråga för om den sökande ska anses lämplig eller inte, men också att få sökande visar öppet att de skulle vara negativt inställda till att berätta för barnet gällande barnets bakgrund.

Att barns rätt att få reda på sitt ursprung understryks, menar Singer, anger att barnen vid adoption och donation av könsceller har ”berövats något – ’riktiga’ föräldrar”. Detta kan medföra att andra aspekter av föräldraskapet värderas lägre, även om dessa aspekter utifrån barnets perspektiv är viktiga. Om intresset av att få reda på sitt ursprung anses vara viktigt för dessa barn borde det också vara det för barn som inte tillkommit genom donerade könsceller eller blivit adopterade. Att rätten att få vetskap om sitt ursprung tillkommer adopterade och

⁵⁰¹ Intervjuperson 1; 2.

⁵⁰² Singer (2000), s. 400.

⁵⁰³ Prop. 2017/18:155, s. 37; Prop. 2017/18:121, s. 50; Socialstyrelsen (2016), s. 22; Socialstyrelsen (2014), s. 68; Socialstyrelsen (2020), s. 46.

barn som tillkommit med donerade könsceller markerar enligt Singer deras ställning som avvikande.⁵⁰⁴

Man skulle kunna se lämpligheten på föräldern utifrån en stigande graf. Vid adoption och således då föräldern vare sig är genetisk eller biologisk förälder krävs en omfattande utredning av lämpligheten. Vid assisterad befruktning med donerade könsceller föreligger åtminstone biologiskt föräldraskap och kanske även genetiskt föräldraskap till en av föräldrarna. Här har den antagande lämpligheten stigit eftersom utredningen inte är lika omfattande. Men vid assisterad befruktning där det föreligger både biologiskt och genetiskt föräldraskap till båda föräldrarna står den antagna lämpligheten i topp eftersom den inte behöver utredas. Dessa föräldrars lämplighet blir bara föremål för prövning om det uppstått en situation efter att barnet har fötts. Förenklat kan man uttrycka det som att genetiskt föräldraskap antas vara bäst, biologiskt föräldraskap lite mindre bra och enbart socialt föräldraskap är ytterligare lite sämre. Men man kan också vända på det och se det utifrån barnets perspektiv. Adoptivbarn är mer skyddsvärda, barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller lite mindre och barn som tillkommit genom assisterad befruktning fast utan donerade könsceller ännu mindre. Med tanke på adoptivbarn speciella situation med separation från det hen känner till och som utgörs hens trygghet är det också berättigat att dessa barn är extra skyddsvärda. Detta motiverar dock inte skillnaden i skyddsvärdet på barn som med eller utan donerade könsceller tillkommit genom assisterad befruktning. Den enda skillnaden här är intresset att få reda på sitt ursprung. Men som Singer menar borde detta intresse också gälla för barn som inte tillkommit genom assisterad befruktning, eftersom det inte finns några garantier för att föräldraskapet och genetiken stämmer överens då heller. Intresset för barn att få lämpliga föräldrar borde vara stort oberoende hur barnet har tillkommit och oberoende genetik.

⁵⁰⁴ Singer (2000), s. 406.

5. Förenligheten med barnets bästa

5.1 Utgångspunkter

Enligt barnkonventionen skall helst inte definitiva och oåterkalleliga beslut fattas gällande barn.⁵⁰⁵ Därmed är det extra viktigt att besluten gällande lämplighet är ordentligt utredda så att barnets behov kommer kunna tillgodoses. En faktor vid bedömningen av barnets bästa är intresset för barnet att bevara sin familjemiljö och upprätthållande av relationer.⁵⁰⁶ Alltså är det viktigt att internationella adoptioner sker först då alternativen att ta hand om barnet i hemlandet är uttömda. Men samtidigt betonas i barnkonventionen att familjen är ett viktigt element i samhället och det är främst där som barnets behov tillgodoses.⁵⁰⁷ Därför är exempelvis rekvisitet gällande att det skall finnas ett behov av adoption vid nationell adoption förenligt med principen om barnets bästa. Barn har behov av en familj där barnet kan få den trygghet och omsorg som behövs.

För att barnets bästa ska komma i främsta rummet krävs det att barnkonsekvensanalyser görs. Det ska göras vid enskilda beslut, men också på en generell nivå vid exempelvis lagstiftningen.⁵⁰⁸ Barnkonsekvensanalyserna anser jag saknas i både förarbetena och handböckerna gällande assisterad befruktning och gällande adoption. Även om de olika faktorerna som studeras vid bedömningarna syftar till att bedöma om barnets behov kommer kunna tillgodoses, uttrycks inte direkt att konsekvenserna för barnet ska bedömas.

Vid adoption enligt FB krävs det i princip ett samtycke från en förälder som är vårdnadshavare för att en adoption skall godkännas.⁵⁰⁹ Då en förälder inte är vårdnadshavare krävs det inte ett samtycke.⁵¹⁰ Barnets intresse ska gå före en förälders intresse,⁵¹¹ vilket visas vid målet från Europadomstolen Söderbäck mot Sverige. Vilket är i linje med barnets bästa eftersom barnets intresse ska väga tyngst vid beslut som rör barn enligt principen om barnets bästa.⁵¹²

5.2 Lagstiftningen

Att hänsyn har tagits till barnets bästa både vid assisterad befruktning och vid adoption framgår tydligt vid de olika områdena. Inte minst vid nationell adoption då det uttryckligen i lagtext, 4 kap. 1 § FB, stipuleras att barnets bästa ska ges största vikt. I 1 kap. 2 § 1 st. SoL förskrivs det också gällande barnets bästa, nämligen att principen särskilt ska beaktas vid åtgärder som rör barn. Det föreskrivs också kring barnets bästa i 6 kap. 12 § 2 st. SoL gällande internationell adoption då barnets är känt vid medgivandeprövningen. Att det i LGI inte är särskilt föreskrivet gällande barnets bästa i lagtexten beror förmodligen på att det inte finns något barn vid

⁵⁰⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 19.

⁵⁰⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 15.

⁵⁰⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 15.

⁵⁰⁸ SOU 2016:19, s. 105.

⁵⁰⁹ Prop. 2017/18:121, s. 52.

⁵¹⁰ Prop. 2017/18:121, s. 54.

⁵¹¹ SOU 2009:61, s. 95 f. .

⁵¹² Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 5.

lämplighetsprövningen. Dock är barnet vid internationell adoption, liksom vid assisterad befruktning, okänt. Därmed är det inte helt främmande för lagstiftningen att föreskriva om principen trots att barnet är okänt. Däremot hade det även vid internationell adoption kunnat förtydligats också i 6 kap. 12 § SoL, att principen gäller även när barnet inte är känt. Principen gäller, enligt barnkonventionen, också då barnet eller barnen är oidentifierade. En hänvisning till barnets bästa i LGI och 6 kap. SoL hade förmodligen kunnat stärka barnperspektivet.

Vid medgivandeprövningen anges olika faktorer som ska tas hänsyn till vid bedömningen av lämpligheten. Vid lagstiftningen kring nationell adoption ansåg dock lagstiftaren att det inte var fördelaktigt med en detaljerad uppräkningslista av faktorer.⁵¹³ Vid assisterad befruktning nämns inget i förarbetena gällande varför det i lagtext inte anges detaljerat vad som ska beaktas. Vilken av de olika lagstiftningsvägarna som bäst tillgodoser barnets bästa tycker jag är svårt att avgöra. Barnets bästa kan i rättsordningen framkomma på olika vis. Det kan vara en lagreglerad riktlinje som vid exempelvis adoption. Rättsordningen kan också använda sig av presumtioner kring vad som anses vara bra för barn.⁵¹⁴ Men också kan själva lagen anses vara förenlig med barnets bästa.⁵¹⁵ Det viktigaste för barnet är givetvis att hänsyn faktiskt tas till principen. Att bedömningen ska göras utifrån varje enskilt barn kan utgöra ett argument för att lagstiftningen inte ska vara alltför detaljerad så att tillämpningen inte blir låst i dem uppräknade punkterna. Men rättsordningen består även av andra intressen, som att lagen ska vara förutsebar och att det ska finnas likabehandling vid tillämpningen. Vilket kan bli svårare att uppnå då det finns utrymme i lagtexten för många olika tolkningar. Det medför att viktiga omständigheter tas hänsyn till på vissa verksamheter men inte andra och att den sökande kan anses lämpliga vid en verksamhet men inte vid en annan, även om barnet är okänt. Balansen mellan öppenheten för att ta hänsyn till det enskilda fallet och förutsebarheten är alltid svår vid lagstiftning. När det gäller barn är det särskilt viktigt att alla centrala delar beaktas så att barnets olika behov kan komma tillgodoses. Anser lagstiftaren att registeruppgifter alltid ska beaktas måste det, liksom gjorde gällande rätten för barn att få vetskap om sitt ursprung, vara reglerat i lag för att verkligen kunna säkerställa efterlevnaden.

5.3 Olika faktorer

Vid de olika lämplighetsprövningarna tas hänsyn till olika risk- och skyddsfaktorer, vilket är förenligt med barnets bästa eftersom det anges att bedömningen av barnets bästa ska utgå ifrån just risk- och skyddsfaktorer.⁵¹⁶ Bedömningen av de olika faktorerna ska utgå ifrån beprövad erfarenhet, vilket också framkommer att så gjorts vid lagstiftningsarbetet. Principen om barnets bästa måste justeras och definieras utifrån det enskilda barnet, eller barnens specifika situation,⁵¹⁷ vilket överensstämmer med bedömningarna eftersom bedömningarna både vid assisterad befruktning och vid adoption skall anpassas utifrån det enskilda fallet.⁵¹⁸

⁵¹³ Prop. 2017/18:121, s. 40.

⁵¹⁴ Schiratzki, s. 40.

⁵¹⁵ Schiratzki, s. 42.

⁵¹⁶ UNICEF Sverige (2019), s. 15.

⁵¹⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 10.

⁵¹⁸ Prop. 2014/15:127, s. 15; Prop. 2004/05:137, s. 40; Prop. 2001/02:123, s. 30.

Försiktighetsprincipen utgör en del av principen om barnets bästa. Hänsyn skall tas till konsekvenser och eventuella framtida skador.⁵¹⁹ Båda bedömningarna utgår från faktorer som syftar till att försöka bedöma hur barnet kommer att få det i hemmet. Det anges även i förarbetena gällande internationell adoption att vid tveksamheter gällande lämpligheten ska utredaren föreslå att ansökan avslås.⁵²⁰ Vid intervjun med intervjuperson 2 berättar hen att den sökande borde komma tillbaka senare när den sökande funderat kring och blivit mer positivt inställda till att berätta för barnet om barnets ursprung. Vilket således är förenligt med barnets bästa och försiktighetsprincipen.

Det framkommer vid intervjuerna att intervjupersonerna vill stärka den sökande i sin föräldraroll.⁵²¹ Vilket utgör ett exempel på hur man i praktiken vill förverkliga principen om barnets bästa. Prövningen innebär inte bara en prövning av lämpligheten utan är också ett verktyg för att lämpligheten också ska kunna tillämpas i verkligheten.

Vid intervjuerna framkommer även att intervjupersonerna arbetar med att hela tiden försöka behålla barnperspektivet även om intervjupersonen enbart träffar den sökande och inte barnet.⁵²² Intervjuperson 3 säger exempelvis ”det är barn som ska ha föräldrar, inte vuxna som ska ha barn”. Barnperspektivet är väldigt viktigt för att kunna agera utifrån principen om barnets bästa.

Alla de olika faktorerna, som framkommer både i förarbetena, handböckerna och vid intervjuerna, syftar till att tillgodose barnets behov av omsorg, stöd, skydd och säkerhet. Men även barnets välfärd, både materiella, fysiska, utbildningsmässig, emotionella behov och behov av trygghet och ömhet. Vilket anges vara delar av bedömningen av barnets bästa.⁵²³ Oavsett om det handlar om den sökandes ålder, hälsa eller personliga egenskaper är det utifrån perspektivet att kunna tillgodose barnets behov i dessa avseenden. Jag kommer därför inte ta upp alla, exempelvis olika personliga egenskaper som den sökande borde ha och diskutera dessa utifrån barnets bästa. Jag kommer i stället nedan att ta upp vissa specifika delar som jag anser vara särskilt intressant.

5.3.1 Levnadsförhållanden

En sak som medför att barnets bästa kan förverkligas i praktiken är att intervjupersonerna 3 och 4 berättar att de brukar göra hembesök vid sina medgivandeprövningar. Det gör att intervjupersonerna kan se var barnet kommer växa upp och själva se om det är en lämplig miljö för ett barn, i stället för att enbart lita på den sökandes ord.

⁵¹⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 17.

⁵²⁰ Prop. 2003/04:131, s. 58.

⁵²¹ Intervjuperson 1; 4.

⁵²² Intervjuperson 2.

⁵²³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 16 f. .

I handboken gällande internationella adoptioner anges även att praktiska faktorer är av intresse som exempelvis föräldradighet, hur ansvarsfördelningen ser ut och hur den sökande ska se till att barnet inte kommer behöva dela uppmärksamheten med ett genetiskt barn.⁵²⁴ Vilket även är delar som intervjupersonerna 3 och 4 berättar om. Alla dessa delar är viktiga för barnet på olika sätt, men utgör också exempel på hur principen om barnets bästa i verkligheten ska förverkligas. Intervjuperson 4 berättar också att hen frågar om sådant som startar konflikter i en relation. Barn har behov av trygghet därför kan återkommande konflikter givetvis vara negativt för ett barn. Att studera ett pars relation kring dessa delar är således viktigt för att barnets behov ska kunna tillgodoses.

5.3.2 Socialt nätverk

Genom att ha ett möte med delar av det sociala nätverket,⁵²⁵ kan den verksamma personen själv se nätverkets inställning kring adoptionen. Vilket anförs i handboken kan vara en del vid medgivandeprövningen.⁵²⁶ Hen behöver således inte bara förlita sig på den sökandes ord utan kan, vilket utgör en skyddsmekanism vid bedömningen av barnets bästa, fastställa fakta.⁵²⁷

5.3.3 Kunskap och insikt

Bedömningen av barnets bästa skall göras utifrån det enskilda barnet eller barnen. Hänsyn ska tas till barnens sammanhang, situation och behov.⁵²⁸ Vid adoption framkommer detta tydligt eftersom prövningarna är anpassade utifrån vad forskning visat att adopterade barn behöver. Exempelvis krävs det att den sökande genomför en föräldrautbildning för att ett medgivande ska lämnas. Utbildningen syftar bland annat till att bereda den sökande kunskap om adoptivbarn särskilda behov.⁵²⁹ Intervjuerna visar också att fokus läggs vid den sökandes förmåga att skapa en trygg anknytning med barnet, vilket är något som adopterade barn behöver extra mycket.⁵³⁰

Att den sökande ska ha kunskap och insikt om barn i allmänhet och om de specifika behov som adoptivbarn har är förenligt med barnets bästa eftersom detta också syftar till att barnets behov ska kunna tillgodoses. Men liksom den obligatoriska föräldrautbildningen borde detta intresse finnas även vid nationell adoption och vid assisterad befruktning. Förarbetena ger inget svar på varför dessa båda faktorer inte utgör en del av prövningarna. Att också utreda kunskapen och insikten om barn vid assisterad befruktning innebär att prövningen till viss del måste utvidgas och därmed också bli dyrare. Dock ska barnets bästa sättas främst när olika intressen väger mot varandra.⁵³¹ Barnets intresse av att få förbereda och förhoppningsvis föräldrar som kommer kunna tillgodose barnets behov ska således sättas framför ett ekonomiskt intresse av att prövningen inte blir dyrare. Gällande den obligatoriska föräldrautbildningen bekostas den av

⁵²⁴ Socialstyrelsen (2014), s. 67 f.; s. 88.

⁵²⁵ Intervjuperson 3.

⁵²⁶ Socialstyrelsen (2014), s. 102.

⁵²⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 20.

⁵²⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 10.

⁵²⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 65.

⁵³⁰ Intervjuperson 3; 4.

⁵³¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 5.

den sökande själv, därmed skulle den inte innebära några ökade kostnader för samhället. Det finns många olika faktorer som hade kunnat utreda lämpligheten bättre och alltså bidra mer till att säkerställa att barnets behov tillgodoses. Därför skulle prövningarna kunna anses oförenlig med barnets bästa eftersom de hade kunnat vara ännu bättre. Därför är det mer givande att i stället diskutera förenligheten med barnets bästa utifrån det som görs. Dock blir det svårt att motivera varför dessa delar skulle vara nödvändiga enbart vid vissa prövningar och inte vid andra.

5.3.4 Personliga egenskaper

Tidigare anfördes det både i förarbeten och i praxis att det kunde vara en belastning för barn att växa upp med två samkönade föräldrar.⁵³² Forskning visade dock att det viktiga snarare var relationen till föräldrarna och inte deras sexuella läggning.⁵³³ Det legitimerar vikten av att utreda den sökandes personliga egenskaper. Alla barn oavsett föräldrarnas kön eller sexuella läggning behöver trygghet och omvårdnad. För att den sökande ska kunna tillgodose barnets behov krävs det att den sökande har de personliga egenskaperna som krävs.

5.3.5 Ålder

Assisterad befruktning och adoption ska inte enligt handböckerna vara tillgängligt för människor med alltför hög ålder på grund av de riskerna det medför och för att föräldrarna ska orka med föräldrarollen.⁵³⁴ Alla de olika orsakerna är förenliga med barnets bästa eftersom de handlar om att föräldrarna ska kunna tillgodose barnets behov. Vid assisterad befruktning är intresset av åldern på den som ska bära barnet också av intresset eftersom det finns risker för barnets hälsa vid hög ålder.⁵³⁵ Det är i överensstämmelse med barnets bästa eftersom principen innebär en rätt till hälsa.⁵³⁶ Men rätten till liv och utveckling framkommer även i art. 6 i barnkonventionen och art. 24 stipulerar att det krävs åtgärder för att minska spädbarns- och barnadödligheten, vilket således en åldersbedömning av den som ska bära barnet utgör.

Vid adoption anses det i förarbetena att ålderskillnaden mellan den sökande och barnet inte får vara för litet.⁵³⁷ När möjligheten för samkönade par att adoptera diskuterades anfördes dock att det primära var hur relationen mellan föräldern och barnet såg ut inte föräldrarnas sexuella läggning.⁵³⁸ Samma princip borde alltså gälla i fråga om ålderskillnad. Det är kanske viktigare att se vilken typ av relation den sökande kommer kunna få med barnet snarare än att specifikt utgå ifrån att kolla på ålderskillnaden.

5.3.6 Åldern på barnet

⁵³² Prop. 2004/05:137, s. 37; RÅ 1993 ref. 102.

⁵³³ SOU 2001:10, s. 318.

⁵³⁴ Socialstyrelsen (2016), s. 16; Socialstyrelsen (2014), s. 73.

⁵³⁵ Prop. 2001/02:89, s. 21.

⁵³⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 17 f. .

⁵³⁷ Prop. 2017/18:121, s. 97 f. .

⁵³⁸ SOU 2001:10, s. 318.

I SOU 2001:10 anges att det fanns ett samband mellan svårighetsgraden på en eventuell beteendestörning hos ett adopterat barn och åldern på barnet då barnet kom till sin nya familj. Då barnet var äldre än ett och ett halvt år vid ankomsten var det en tydlig skillnad.⁵³⁹ Både intervjuperson 3 och 4 berättar att barnen vid internationella adoptioner i dag generellt sett är äldre än ett och ett halvt. Barnen är snarare mellan två och fyra år. Därmed krävs det extra kompetenta föräldrar till barnen. Intervjuperson 4 berättar också att det måste ställas högre krav på adoptivföräldrar än andra föräldrar. Vilket är i linje med principen om barnets bästa för att kunna tillgodose barns behov och rätt till hälsa.

5.3.7 Inställning att berätta

Vid handböckerna och alla intervjuerna betonas vikten av inställningen den sökande har att berätta för barnet om ursprunget.⁵⁴⁰ Vid alla intervjuerna framkommer att det är en fråga som är mycket viktig för om intervjupersonen kommer anse en sökande lämplig eller inte. Enligt art. 8 i barnkonventionen har barn ett intresse av att behålla sin identitet. Vid handböckerna och vid intervjuerna framkommer att inte enbart inställningen att berätta om ursprunget är av intresse utan också anförs/diskuteras, hur den sökande tänkt berätta för barnet.⁵⁴¹ Därmed försöker man se till att barnet i praktiken ska tillförsäkras denna rätt på ett ändamålsenligt sätt och alltså säkerställa att principen förverkligas.

5.3.8 Andra omständigheter

Intervjupersonerna berättar också att olika registeruppgifter är av intresse för bedömningen. Utan ett samtycke från den sökande, för intervjupersonerna att ta del av uppgifterna, blir det svårt att genomföra bedömningen gällande saker som framkommer och i sin tur att anse en person lämplig.⁵⁴² Enligt principen om barnets bästa utgör fakta fastställandet en skyddsmekanism.⁵⁴³ Att därmed begära ut olika register gör att information kan insamlas om den sökande som inte enbart utgår från den sökandes egna ord. Detta gäller även som exempelvis intervjuperson 4 gör, genom att studera inkomstdeklaration, lönespecifikation och intyg från arbetsgivaren. I stället för att enbart gå på den sökandes ord, kan andra handlingar även bekräfta dem olika uppgifterna.

Vid bedömningen skall även hänsyn tas till det enskilda barnets individuella egenskaper, som exempelvis ålder, kön, mognad och erfarenheter.⁵⁴⁴ Vid internationell adoption och assisterad befruktning är barnet okänt, vilket innebär att det vid tiden för lämplighetsbedömningen inte går att ta hänsyn till barnets individuella egenskaper. Vid nationell adoption är det däremot ett specifikt barn. Vilket visas genom kravet på att det ska finnas ett behov av adoptionen enligt 4

⁵³⁹ SOU 2001:10, s. 132.

⁵⁴⁰ Socialstyrelsen (2016), s. 22; Socialstyrelsen (2014), s. 68; Socialstyrelsen (2020), s. 46.

⁵⁴¹ Socialstyrelsen (2016), s. 23; Socialstyrelsen (2014), s. 68; Socialstyrelsen (2020), s. 56.

⁵⁴² Intervjuperson 1; 2; 3; 4.

⁵⁴³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 20.

⁵⁴⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 13.

kap. 2 § 2 st. FB. En adoption skall även vara till fördel för barnet.⁵⁴⁵ Dessa faktorer kräver att hänsyn tas till det enskilda barnet, vilket även poängteras i handboken.⁵⁴⁶

En annan del som tas upp både vid assisterad befruktning och adoption i de olika handböckerna är att studera om det redan finns barn i familjen och om detta/dessa barn har omhändertagits eller på annat sätt blivit försummad.⁵⁴⁷ Vid adoption tas steget ännu längre och det anses att den verksamma personen bör studera samspelet mellan barn och förälder.⁵⁴⁸ Det är givetvis viktigt att analysera hur den nuvarande föräldraförmågan ser ut. Enligt principen om barnets bästa ska eventuell framtida skada bedömas och om en sökande har brustit eller brister i sin nuvarande föräldraförmåga är det en riskfaktor för att det kan hända igen. Genom att studera olika register eller prata med förskolepersonal säkerställer den verksamma personen att inga allvarliga brister föreligger. Men genom att försöka observera samspelet med barnet kan även barnets bästa utifrån en utomrättslig standard studeras. Genom sådana observationer kan en yrkesperson se om exempelvis den sökande har förmåga till anknytning, vilket utgör ett grundläggande behov hos barn.

Det framkommer i handboken för internationella adoptioner att värderingsfrågor är av intresse.⁵⁴⁹ Vilket också anses intressant enligt intervjuperson 3 och 4. Intervjuperson 4 anger exempelvis att det är av intresse att veta om den sökande är med i någon religiös organisation eller liknande. Dessa delar kan vara ett sätt att försöka säkerställa att barnets rätt till identitet säkerställs. Om den sökande inte är positivt inställd till religionsfrihet eller är väldigt ensidig gällande sin egen religion kanske den sökande har svårt att låta barnet få behålla sin religion om den inte är densamma som den sökandes.

5.4 Rätten att få vetskap om ursprunget

Inom svensk hälso- och sjukvård finns inga anonyma donatorer. En avvägning har gjorts mellan barnets rätt till vetskap om sitt ursprung och donatorns rätt till privat- och familjeliv.⁵⁵⁰ Rätten för barn att få reda på sitt ursprung har genom forskning visat sig vara viktig.⁵⁵¹ Lagstiftaren har tagit fasta på det och därför stärkt rätten genom att uttryckligen stipulera den i lagtext. Lagstiftaren har dock inte inkluderat alla barn i rättigheten, utan enbart barn som blivit adopterade eller tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller. Det spelar ingen roll om behandlingen genomförts i Sverige eller utomland, samma rätt för barnet finns att få reda på att behandlingen ägt rum. Däremot har barn som tillkommit genom behandling i Sverige en annan möjlighet, än barn som tillkommit genom behandling i vissa andra länder, att få reda på information om donatorn eller donatorerna. Vilket också anses vara viktigt för barn. Men rätten att få reda på sitt ursprung tillkommer inte barn som inte blivit adopterade eller blivit till genom assisterad befruktning med donerade könsceller. Men som Singer menar, borde

⁵⁴⁵ Singer (2017), s. 73.

⁵⁴⁶ Socialstyrelsen (2020), s. 33.

⁵⁴⁷ Socialstyrelsen (2016), s. 18.

⁵⁴⁸ Socialstyrelsen (2014), s. 59.

⁵⁴⁹ Socialstyrelsen (2014), s. 95.

⁵⁵⁰ Ryrstedt, SvJT 2003, s. 562.

⁵⁵¹ SOU 2016:11, s. 300.

intresset av att få vetskap om sitt genetiska ursprung vara lika stort för alla barn.⁵⁵² Vilket också skulle stämma bättre överens med principen om barnets bästa, eftersom forskningen visat att det är viktigt.

Det anses också vara bäst om barnet så tidigt som möjligt får vetskap om sitt ursprung.⁵⁵³ Dock anges det både gällande assisterad befruktning och vid adoption att en förälder ska berätta det *så snart* det är lämpligt. Kanske borde här tydligare ha uttryckts vikten av att det sker *så tidigt som möjligt* för att helt ta hänsyn till barnets bästa.

5.5 Familjekonstellationer

Argumentet gällande att det skulle finnas fler potentiella lämpliga föräldrar för barn om adoptions även skulle göras tillgängligt för samkönade par och sambor är i linje med barnets bästa.⁵⁵⁴ Det ligger i barnets intresse att kunna komma till en så bra familj som möjligt. Samma sak gäller argumentet gällande att göra assisterad befruktning tillåtet för fler för att dessa personer i stället skulle söka vård i Sverige där barnets rätt till information om donatorn finns.⁵⁵⁵ Dock kan inte enbart dessa argument ensamt göra att lagstiftningen ändras. Det måste också vara förenligt med barnets bästa utifrån andra aspekter, som exempelvis beprövad erfarenhet.

Vid lagstiftningsprocessen kring assisterad befruktning och adoption har också argumentet upprepats gällande att vägarna för att bli föräldrar ska utvecklas i takt med samhället i övrigt.⁵⁵⁶ Dock ska barnets bästa sättas i främsta rummet även vid lagstiftningsarbetet.⁵⁵⁷ Därför borde barnets bästa, snarare än intresset av att lagstiftningen utvecklas i takt med samhället vara drivkraften bakom utveckling av lagstiftningen gällande barn. Även om detta argument aldrig har varit det enda argumentet vid förändringar kan det vid tillåtandet av assisterad befruktning till ensamstående ha varit ett tungt vägande argument. Två föräldrar skapar en trygghet för barnet både ekonomiskt, socialt och rättsligt och borde därför vara bättre i linje med principen om barnets bästa.

Vid diskussionen i förarbetena gällande vilka som skulle få tillgång till assisterad befruktning har det upprepats att det inte finns forskning och att det därför inte borde tillåtas.⁵⁵⁸ Vilket borde vara förenligt med barnets bästa eftersom försiktighetsprincipen kräver att hänsyn tas till konsekvenser och eventuell framtida skada.⁵⁵⁹ Bedömningen av barnets bästa ska vila på beprövad erfarenhet och utan forskning blir det således svårt att kunna bedöma konsekvenser för barnet.⁵⁶⁰ Men då hänsyn i senare förarbeten togs till forskning på andra områden, som forskning gällande adoption kunde lagstiftningen utvecklas i takt med samhället, men även vara

⁵⁵² Singer (2000), s. 406.

⁵⁵³ Prop. 1984/85:2, s. 15.

⁵⁵⁴ Prop. 2017/18:121, s. 31; Prop. 2001/02:123, s. 27.

⁵⁵⁵ Prop. 2017/18:155, s. 65.

⁵⁵⁶ Prop. 2017/18:155, s. 25; Prop. 2017/18:121, s. 31.

⁵⁵⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 6.

⁵⁵⁸ SOU 2016:11, s. 307; Prop. 1984/85:2, s. 10.

⁵⁵⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (2013), s. 17.

⁵⁶⁰ Schiratzki, s. 42.

förenligt med barnets bästa. Möjligheten att studera forskning gällande adoption kan ha funnits även tidigare. I sådana fall grundade sig oviljan att inte göra behandlingen tillgänglig för fler personer på andra intressen snarare än intresset av principen om barnets bästa, i alla fall utifrån aspekten gällande försiktighetsprincipen.

Lise Kanckos fann i sin avhandling att barnets bästa gällande assisterad befruktning främst diskuterades i Finlands riksdag utifrån vem som skulle få tillgång till behandlingen och vem som skulle fastställas som förälder.⁵⁶¹ Samma sak borde även gälla för Sveriges riksdag eftersom de förändringar som skett i lagstiftningen utgår främst från vilka som ska få tillgång till behandlingarna. Dock borde det utifrån barnets synvinkel snarare finnas ett intresse av att fokus ligger på *hur* barnets bästa ska förverkligas vid assisterad befruktning snarare än *var* det göras. Eftersom det sociala föräldraskapet visat sig viktigare än det genetiska,⁵⁶² borde det för barnet inte spela någon roll i vilken familjekonstellation det förverkligas. Kanske kommer fokus vid lagstiftningen i framtiden ligga på just hur barnets bästa ska förverkligas, om lagstiftaren nu anser sig färdig med lagstiftningen kring vilka som ska få tillgång till behandlingen.

5.6 Synen på barn som objekt/subjekt

Vid utvecklingen av lagstiftningen kring assisterad befruktning gällande vilka som skulle få tillgång till behandlingen upprepas argumentet gällande att människosynen kunde skadas om samhället kunde skapa liv på det sättet som skedde genom behandlingarna och att könsceller ses som objekt i denna process.⁵⁶³ Barnkonventionen syftar till att stärka synen på barn som rättighetsbärare eftersom barnen får sina egna rättigheter. Alltså ska barn ses som subjekt och inte som objekt. Att således se barnen som blir till genom behandlingen som objekt för att skapa människoliv är inte förenligt med barnets bästa. Vilka grunder som fanns kring argumentet att människosynen kunde skadas framkommer dock inte. Därför är det svårt att svara på om behandlingen i dag, eller ens vid tiden då förarbetena skrev, skulle medföra att barn ses som objekt i vuxnas strävan efter att skaffa barn. Dock har samhället utvecklats och i dag har en normalisering skett kring olika sätt att skaffa barn eftersom behandlingarna blivit allt vanligare.

Motivet till att vilja ha barn kan också vara en del av lämplighetsprövningen, vilket nämns i tidigare förarbeten kring assisterad befruktning och adoption.⁵⁶⁴ Men även i handboken gällande nationell adoption.⁵⁶⁵ Kanske ska det säkerställas att barn inte ses som objekt för en persons önskan. Singer menar att önskan att bli förälder i stort sett alltid har sin grund i egoistiska skäl snarare än i en ambition att ge det blivande barnet ett bra liv. Därmed utgör argumentet kring att barn inte ska behandlas som medel för föräldrars önskan att få barn, gällande frågan vilka former av assisterad befruktning som bör tillåtas, ganska svagt. Men om det vid ett enskilt tillfälle skulle visa sig att barnet enbart är till för att tillfredsställa andra behov än att bli förälder kan det finnas en skyldighet att förhindra detta. Exempelvis om ett barn blir

⁵⁶¹ Kanckos, s. 213.

⁵⁶² SOU 2016:11, s. 314.

⁵⁶³ SOU 1985:5, s. 48; Prop. 2001/02: 89 s. 52.

⁵⁶⁴ SOU 1983:42, s. 88; Prop. 2003/04:131, s. 58.

⁵⁶⁵ Socialstyrelsen (2020), s. 46.

till för att kunna donera organ till ett syskon.⁵⁶⁶ Så länge motivet inte ger uttryck för att barnet ses som ett objekt borde därför motivet som utgångspunkt vara förenligt med barnets bästa, även om det utgörs ”enbart” av en önskan av att vilja ha barn.

5.7 Samtycke till föräldraskap och genetikens betydelse

Att barnets åsikter beaktas eller att barnet behöver lämna sitt samtycke till en adoption vid tolv års ålder anses förenligt med barnets bästa eftersom principen också innebär att hänsyn ska tas till barnets egna åsikter.

Samtycke från båda parter i ett par kring att antingen behandlingen kan genomföras eller en adoption kan dels ligga i barnets intresse men främst den vuxnes intresse. Barnet har ett intresse av att få sina behov tillgodosedda, vilket kanske bäst görs om en sökande faktiskt vill bli förälder. Det anses exempelvis i förarbetena att det inte är till fördel för barnet om donatorn vid assisterad befruktning skulle fastställas som förälder, om hen inte vill det.⁵⁶⁷ Gällande fastställande av föräldraskap då någon assisterad befruktning inte ägt rum med donerade könsceller är dock synen en annan i lagstiftningen. Vid fastställande av faderskap enligt 1 kap. 5 § FB tas inte hänsyn till om personen har en avsikt att bli förälder eller inte. Intresset för barnet att få två rättsliga föräldrar och intresset av att få reda på sitt ursprung ges företräde.⁵⁶⁸

Då det exempelvis finns två olika potentiella fäder, bortsett från situationen då assisterad befruktning är genomförd på sådant sätt att en donator utesluts, kan inte vare sig socialtjänsten eller domstolen välja den mest lämpliga pappan. Det genetiska föräldraskapet trumfar det sociala föräldraskapet. Detta tillgodoser barnets rätt till ursprung. Samtidigt kan faderskapspresumtionen som finns då modern är gift innebära att en fader fastställs trots att denne inte är genetisk fader. Här blir således barnets rätt till ursprung inte lika viktig.⁵⁶⁹ Då möjligheterna till att fastställa ett biologiskt ursprung förbättrats tycks, enligt Singer, aspekter kring utövandet av föräldrafunktionen kommit i skymundan. Detta trots att det snarare är själva utövandet av föräldraskapet som ligger i barnets intresse.⁵⁷⁰ Det rättsliga ansvar som en social förälder kan få är mycket begränsad och barnets behov ska i stort sett tillgodoses av de rättsliga föräldrarna.⁵⁷¹ Singer menar att lagstiftningen gällande föräldraskap ska frigöra sig från det genetiska föräldraskapet som modell. Utgångspunkter bör i stället vara att ett barns intressen ska tillgodoses på bästa vis. Barnets bästa kan bättre tillgodoses om det sociala föräldraskapet utgör grunden i familjerättslig lagstiftning.⁵⁷²

Systemet gällande föräldraskap och genetikens betydelse kan således till synes vara lite motsägelsefull. Rätten till att få veta om sitt ursprung utgör en stark rättighet för barn som tillkommit genom assisterad befruktning och som blivit adopterade, men denna rätt finns inte

⁵⁶⁶ Singer (2000), s. 315.

⁵⁶⁷ Prop. 1984/85:2, s. 14.

⁵⁶⁸ Singer, JT 1995, s. 1068.

⁵⁶⁹ Leviner, JT 2016, s. 633.

⁵⁷⁰ Singer (2000), s.526.

⁵⁷¹ Singer (2000), s. 541.

⁵⁷² Singer (2000), s. 542.

alls för barn när samhället inte bidragit till familjebildningen. Den genetiska aspekten får en avgörande betydelse vid fastställande av föräldraskap i alla andra fall än vid adoption, assisterad befruktning med donerade könsceller och vid faderskapspresumtionen (i alla fall inte som utgångspunkt), där det i stället anses att det sociala föräldraskapet är det viktigaste.⁵⁷³ Genetiken är så pass viktig i dessa situationer att inte någon annan person kan fastställas som förälder även om hen skulle anses vara mer lämplig än den genetiske föräldern. Den förälder som anses mest lämpad borde vara den som bäst kan tillgodose barnets behov. Det som borde vara mest förenligt med principen är att kunna fastställa en lämplig förälder snarare än en genetisk förälder. Men också rätten att få vetskap om sitt ursprung borde bäst tillgodose barnets behov. Dessa olika intressen behöver nödvändigtvis inte ta ut varandra, lagstiftningen kring assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption kombinerar dessa. Således är lagstiftningen gällande assisterad befruktning och adoption att anses som mer förenliga med barnets bästa än reglerna gällande fastställande av föräldraskap, då någon assisterad befruktning med donerade könsceller inte ägt rum.

5.8 Barnets bästa som utomrättslig standard

Barnets bästa kan diskuteras utifrån en rättslig och en utomrättslig standard.⁵⁷⁴ Alla barn oberoende familjesituationen skyddas ytterst via den rättsliga standarden genom olika lagstiftningar, som exempelvis lagar för hälso- och sjukvård, skollag (2010:800) och SoL.⁵⁷⁵ Vilket är sådant som tillhör domstolens mandat och kallas för den rättsliga standarden.⁵⁷⁶ Genom dessa lagar får barn rätt till hälsa, utbildning och exempelvis skyddas barn från utsatthet genom omhändertaganden, vilket även enligt principen av barnets bästa ska utgöra faktorer vid bedömningen. Den utomrättsliga standarden däremot är svårare att garantera barn eftersom den innebär all kärlek, omsorg och omvårdnad ett barn behöver. Den utomrättsliga standarden framkommer främst genom normerande lagstiftning.⁵⁷⁷ Men vid lämplighetsbedömningar kan däremot lagstiftaren försöka garantera barnets bästa även utifrån en utomrättslig standard. Vilket är en styrka i lagstiftningen gällande assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption.

⁵⁷³ SOU 2016:11, s. 314.

⁵⁷⁴ Schiratzki, s. 43 f. .

⁵⁷⁵ Singer, JT 2009/10, s. 420 f. .

⁵⁷⁶ Schiratzki, s. 43 f. .

⁵⁷⁷ Schiratzki, s. 43 f. .

6. Slutsats

6.1 Lämpliga föräldrar vid assisterad befruktning och vid adoption

Att besvara frågan vad som anses vara en lämplig förälder vid assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption på ett kort och överskådligt vis är inte lätt. Det är många olika faktorer som skall tas hänsyn till och det finns inte ett rätt svar. Eftersom bedömningarna görs utifrån enskilda personer är det svårt att på förhand säga vad som anses lämpligt. Svaret är heller inte svart eller vitt. Jag kommer dock i denna slutsats försöka måla upp en ”förebild” av en lämplig sökande. Det innebär inte att en sökande måste stämma in på alla punkter för att anses lämplig.

6.1.1 Assisterad befruktning med donerade könsceller

Vid förarbetena gällande assisterad befruktning framkommer bilden av att utgångspunkten för lämpliga föräldrar är att de är ett olikkönat par. Dock kan både samkönade par och ensamstående vara lämpliga men det anges att då kan prövningarna behöva anpassas och därmed är utgångspunkten för prövningen olikkönade par som sökande. Även om inte andra faktorer ska studeras skall vissa delar studeras närmare. Vid samkönade par anges enbart att Socialstyrelsen bör anpassa sina föreskrifter och allmänna råd till situationer när samkönade par är sökande, men inte närmare vad det innebär. Vid en ensamstående är det sociala nätverket av särskild betydelse. Det sociala nätverkets betydelse är utifrån barnets perspektiv och vad som anses viktigt för ett barn. Dock skall bedömningen alltid vara en helhetsbedömning i det enskilda fallet.

I förarbetena anges också att det sociala föräldraskapet anses viktigare än det genetiska. Det är vid assisterad befruktning också viktigt att det finns samtycke från båda sökande för att behandlingen ska kunna genomföras. Vid assisterad befruktning anses det vara bäst att den blivande föräldern faktiskt vill bli förälder, jämfört med då behandlingen inte sker och en förälder ska fastställas enbart på grund av att den är genetisk förälder även om ingen vilja till föräldraskap finns. Samma sak gäller barnets rätt att få reda på sitt genetiska ursprung, denna rätt tillkommer enbart barn som tillkommit genom assisterad befruktning och vid adoption.

Det anges även i förarbetena att ålder, hälsotillstånd och eventuella funktionsnedsättningar, relationen, levnadsförhållanden, sociala nätverket och inställningen att berätta om ursprunget är faktorer som ska ingå vid prövningen. Dessa faktorer är också faktorer som handboken anger bör ingå vid prövningen. Men det är också faktorer som intervjupersonerna har med i sin bedömning. I handboken anges också att uppgifter från olika register är av intresse för bedömningen, exempelvis från olika vårdinstanser och från Polismyndigheten.

Varken handboken eller intervjupersonerna utgår från några mallar eller mått för att bedöma de olika faktorerna. Det närmsta bedömningen kommer ett mätbart mått kring den psykosociala lämpligheten är gällande åldern. I förarbetena anges att det vid bedömningen kan tas hänsyn till åldersbedömningen som görs vid adoption av små barn. Dock bör behandlingen inte ges till

sökande då fertiliteten normalt sett avtar. Intervjuerna visar att den övre åldersgränsen kan se olika ut beroende på vilken klinik som ska genomföra behandlingen. Men också att landstinget kan ha egna åldersgränser. Men den sökande som ska genomföra behandlingen ska helst inte vara för gammal. Inte den andra sökande heller, men denna kan ändå vara äldre än den som ska bära barnet.

Bilden som framkommer i handböckerna och vid intervjuerna är att den sökande helst ska vara helt frisk både fysiskt och psykiskt. Helst ska den sökande också ha varit det under hela sitt liv. Levnadsförhållandena ska se bra ut. Den sökande skall helst ha ett stabilt boende och ekonomi. Den sökande ska helst ha en fastanställning och lite sparade pengar så att den sökande ekonomiskt kan klara av att vara föräldraledig. Den sökande ska helst heller inte ha barn sedan tidigare som blivit försummade. Det bör heller helst inte finnas några uppgifter från de olika registren som studeras. Både handboken och intervjupersonerna anger att den sökande ska ha en positiv inställning till att berätta för barnet om behandlingen. Vilket intervjupersonerna berättar utgör en väldigt viktig faktor för att hen ska anse personen lämplig. Om de sökande är ett par ska förhållandet helst vara kärleksfullt och stabilt. Den sökande, särskilt om den sökande är ensamstående, ska helst ha ett stabilt nätverk som ska kunna stötta både den sökande och barnet.

6.1.2 Adoption

Det som framkommer både i förarbetena, handböcker och intervjuerna är att utredningen kring lämplighet är mer omfattande vid adoption än vad den är vid assisterad befruktning. Därmed verkar det krävas mer av en sökande om hen vill adoptera jämfört med om hen vill genomgå behandling med assisterad befruktning, även om assisterad befruktning kräver andra medicinska förutsättningar. Det som anses som lämpligt vid assisterad befruktning anges också gällande adoption och jag kommer därmed inte upprepa samma faktorer igen utan i stället försöka fokusera på de omständigheter utöver nämnda faktorer som helst ska föreligga.

Bilden framkommer också vid adoption att utgångspunkten är olikkönade par eftersom förarbetena tar upp att det bör tas särskilda hänsyn vid samkönade och ensamstående sökande. Här nämns dock vad det innebär gällande samkönade par, nämligen att det ska finnas en öppenhet kring familjekonstellationen. Intervjupersonerna berättar också att det inte är många länder som accepterar samkönade par som ett barns blivande föräldrar.

Det verkar inte ha någon betydelse om den sökande är gift eller ensamstående, utan det viktiga är stabiliteten i förhållandet. Vid intervjuerna framkommer dock att vissa länder där barnen kommer ifrån kräver att de sökande är gifta. Intervjuerna visar också att förhållandet helst ska ha varat i åtminstone tre år.

I förarbetena, handböckerna och intervjuerna framkommer att den sökande helst inte ska ha en för hög ålder. Intervjuerna ger en bild av att den sökande helst inte ska vara äldre än 40–45 år. Det anges i förarbetena gällande adoption också att ålderskillnaden mellan barn och förälder inte bör vara för litet.

Det anges i förarbetena gällande internationell adoption, i handboken och vid intervjuerna att den sökande helst ska ha goda kunskaper och insikter om barn och dem särskilda behov som adoptivbarn har. I handboken anges att detta innefattar en kunskap om barns behov av omsorg, säkerhet, känslomässig tillgänglighet, stimulans, stabilitet, vägledning och gränssättning. Helst ska således den sökande ha omfattande kunskap kring många olika faktorer.

Det anges även i förarbetena både kring nationell och internationell adoption att den sökande helst ska ha personliga egenskaper som innebär en förmåga att tillgodose barns behov. Det nämns att den sökande ska ha bearbetat sina känslor kring att inte ha ett genetiskt samband med barnet. I handboken gällande internationell adoption framkommer att den sökande helst ska tåla påfrestningar, ha god självförtroende, känslomässig stabilitet, vara lyhörd, ha god självkänsla, vara stabil i sin identitet och sexualitet, ha god reflektiv förmåga och ha förmåga att tidigt söka hjälp vid behov. Intervjuerna visar också att den sökande helst ska ha haft en trygg anknytning själv. Den sökande skall således helst vara trygg i sig själv och haft en trygg uppväxt.

I handboken gällande internationell adoption framkommer också att den sökandes syn kring vissa värderingsfrågor är av intresse. Jag tolkar det som att det således finns någon syn på dessa frågor som den sökande helst ska ha även om det inte framkommer vilken syn som Socialstyrelsen menar är att anses som lämplig. Utifrån annan lagstiftning och demokratiska värden tolkar jag det därmed som att den sökande exempelvis ska vara positivt inställd till religionsfrihet, mänskliga rättigheter, jämlikhet och negativt inställd till barnäktenskap.

Den sökande skall heller helst inte röka, dricka för mycket eller vara allt för överviktig, utifrån min tolkning av handboken samt intervjuerna. Men vid handboken framkommer även bilden av att den sökande helst enbart ska prata svenska med barnet och ha goda kunskaper i svenska och vara integrerad i samhället. Den sökande skall också helst inte få något genetiskt barn, i alla fall inte snart efter att adoptivbarnet har kommit till familjen. Det skall också helst finnas en positiv inställning till adoptionen i den sökandes sociala nätverk. Vid intervjuerna framkommer också bilden av att den sökande helst inte enbart ska berätta om barnets ursprung utan också försöka hålla bakgrunden levande.

6.1.3 Sammanfattning

Vid både assisterad befruktning och vid adoption framkommer således att förebilden av en lämplig förälder är frisk, inte för gammal, som inte har eller haft några svårigheter, har stabila levnadsförhållanden, är stabil och trygg i sig själv och i en eventuell relation, ha kunskap och insikt om barn, synen på vissa värderingsfrågor överensstämmer med lagstiftningen och som har människor runt omkring sig som är positivt inställda till familjebildningen och kan stötta familjen. Men den sökande ska också berätta för barnet om barnets ursprung. Idealet framstår som en supermänniska som det kanske finns få av i verkligheten. Men utifrån barnets perspektiv är det givetvis viktigt att ribban sätts högt så att förutsättningarna för att barnets behov ska kunna tillgodoses finns även om det inte krävs att allt av det som framstår som idealet är uppfyllt.

6.2 Jämförelse mellan de olika bedömningarna

Det som anges i lagtexten gällande de olika bedömningarna ser lite olika ut. Vid internationell adoption har lagstiftaren ansett det bäst att ange vissa specifika omständigheter som ska studeras vid bedömningen, medan det vid nationell adoption och assisterad befruktning med donerade könsceller inte anges några speciella faktorer för lämplighetsbedömningen. Det anges också att det ska finnas ett behov av adoptionen gällande nationell adoption och att barnets ska kunna antas växa upp under goda förhållanden vid assisterad befruktning. Barnets intresse framkommer här direkt. Vid internationell adoption framkommer barnets intresse indirekt genom de olika faktorer som ska studeras för att en sökande ska anses lämplig.

Vid internationell adoption utgör en obligatorisk föräldrautbildning ett krav för att en sökande ska få medgivande. Detta trots att intresset, utifrån barnets perspektiv, av att den sökande bereds kunskap och insikt om barn i allmänhet borde också finnas vid assisterad befruktning och vid nationell adoption (men även kunskap om de särskilda behov adoptivbarn har vid nationell adoption). Vilket dock framkommer vid handboken gällande nationell adoption, men inte i handboken för assisterad befruktning.

Åldersbedömningen är likartad vid de olika bedömningarna både i förarbetena, handböckerna och intervjuerna. Samma faktorer anses ligga till grund, nämligen riskerna hög ålder medför. Dock framkommer bilden att det vid adoption är samma åldersgräns som utgångspunkt för båda sökande i ett par. Vid assisterad befruktning verkar utgångspunkten vara olika beroende på vem som ska bära barnet.

Den sökandes personliga egenskaper anges som en del av prövningen i förarbetena kring adoption, men inte vid assisterad befruktning. Dock är det en faktor vid alla handböcker och intervjuerna. Det verkar förvisso vara en större del vid internationell adoption, men denna prövning skall förutom själva lämpligheten även mynna ut i en presentation om den sökande. Vilket kan vara en del av förklaringen kring att detta utgör en större del vid medgivandeprövningen.

Gällande levnadsförhållandena ser bedömningarna likartade ut. Förarbetena både vid assisterad befruktning och vid adoption tar också upp att särskilda hänsyn ska tas vid prövningen av samkönade par och ensamstående. Vid intervjuerna framkommer det att särskild hänsyn tas vid en ensamstående, dock verkar prövningen vara densamma vid samkönade som vid olikkönade par.

En annan del som tas upp ska ingå vid bedömningarna är relationen. Ett par ska ha en stabil relation. Vid assisterad befruktning framkommer grundläggande krav som att relationen ska vara stabil och att det inte ska förekomma våld. Vid nationell adoption nämns att relationen ska vara förtroendefull. Gällande internationell adoption anges att relationen också ska vara kärleksfull. Kraven på relationen synen således vara lite högre vad gäller adoption jämfört med

assisterad befruktning. Intervjuerna däremot ger bilden av att bedömningen kring relationen är likartad.

Överlag är bedömningen gällande adoption mer omfattande än vad den är vid assisterad befruktning, vilket framkommer både i förarbetena, handböckerna och vid intervjuerna. Det syns exempelvis på de uppgifter som studeras. Vid både handböckerna och intervjuerna framkommer att fler uppgifter studeras vid medgivandeprövningen. Det syns också på antalet träffar den verksamma personen har med den sökande. Vid medgivandeprövningen är det också alltid ett hembesök. Men vid medgivandeprövningen skall, som nämnt, prövningen också mynna ut i en presentation av den sökande, vilket kan vara en av förklaringarna till att bedömningen är mer omfattande.

Vid en jämförelse framkommer även bilden av att den antagna lämpligheten hos föräldrarna minskar i takt med att genetiken gör det. Vid assisterad befruktning med egna könsceller är den antagna lämpligheten i topp, eftersom någon prövning inte anses behöva företas. Då det är donerade könsceller men föreligger ett biologiskt föräldraskap har lämpligheten sjunkit eftersom en prövning behövs göras. Vid adoption då varken genetisk eller biologiskt föräldraskap föreligger är den antagna lämpligheten lägst eftersom en mer omfattande prövning görs. Det kan från barnets perspektiv ses som att adopterade barn är mest skyddsvärda, barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller något mindre och barn som tillkommit genom assisterad befruktning med parets egna könsceller ännu mindre skyddsvärda. Också barns rätt till att få reda på sitt ursprung skyddas enbart då samhället medverkat till familjebildningen och inte för alla barn. Intresset av att få lämpliga föräldrar och få reda på sitt ursprung borde vara lika stort oberoende hur barnet kom till sin familj.

Sammanfattningsvis är de tre olika bedömningarna ganska lika. Dock är prövningen vid internationell adoption enligt förarbetena, handböckerna och som även framkommer vid intervjuerna mer omfattande. Både till antalet faktorer som studeras, hur ingående de studeras och krav på den sökande. Bedömningarnas omfattning är det som utgör den största skillnaden mellan de olika prövningarna.

6.3 Förenlighet med barnets bästa

Att hänsyn har tagit till barnets bästa syns tydligt vid både lagstiftningen, handböckerna och intervjuerna både vad gäller assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption. Det är lättare att diskutera det som faktiskt görs utifrån principen om barnets bästa eftersom prövningarna hade kunnat innefatta ännu fler faktorer och de faktorer som studeras hade kunnat studerats ännu mer. Vilket utifrån barnets perspektiv troligtvis hade varit ännu bättre. Det är mer ändamålsenligt i denna undersökning att diskutera det som görs. Det är dock anmärkningsvärt att den obligatoriska föräldrautbildningen enbart utgör en del av lämpligheten vid internationell adoption, men inte vid assisterad befruktning eller vid nationell adoption.

Lagstiftningen kring de olika bedömningarna ser lite olika ut. Vilken av dessa olika som bäst tillgodoser barnets bästa tycker jag är svårt att svara på. Det krävs givetvis att lagstiftaren i

lagtext uttrycker de delar som lagstiftaren anser ska vara med i bedömningen. Som situationen är nu kan barn komma till en familj som anses lämplig vid en verksamhet men inte en annan, beroende på exempelvis olika registeruppgifter. Som utgångspunkt borde barn i allmänhet ha intresse av att komma till en sökande som inte begått olika typer av våldsbrott. Bedömningen har då också möjlighet att bli mer likvärdig för den sökande, men även förutsebar. Det utan att flexibiliteten kring att ta hänsyn till det enskilda fallet nödvändigtvis behöver gå förlorad. Vid medgivandeprövningen verkar det finnas utrymme för hänsyn till det enskilda fallet även om lagtexten radar upp olika omständigheter som ska beaktas. De olika faktorerna gör att den sökandes möjlighet att tillgodose ett barns behov utreds, vilket är förenligt med barnens bästa.

De faktorer som nämns i förarbetena, handböckerna och vid intervjuerna som ska beaktas vid både vid assisterad befruktning och adoption är alla olika risk- och skyddsfaktorer. Risk- och skyddsfaktorer ska också utgöra en del av bedömningen kring barnets bästa. Det finns flera exempel på faktorer som nämns i handböckerna och som intervjupersonerna gör som mer konkret säkerställer att barnets bästa förverkligas i praktiken. Exempelvis nämns det i handboken gällande internationell adoption att det bör studeras hur den sökande tänkt kring föräldraledighet, hur den sökande ska se till att inte ett genetiskt barn blir till direkt efter att adoptivbarnet har anlänt, att det ska företas hembesök och att samspelet med nuvarande barn ska studeras. Fakta bör också fastställas genom att studera olika uppgifter och därmed finns andra källor än enbart den sökandes ord.

Det framkommer att inställningen den sökande har att berätta för barnet om barnets ursprung är en viktig del både i handböckerna och vid intervjuerna. Vilket också är en viktig del utifrån principen om barnets bästa. Forskning visar att det bästa för barnet är om barnet får reda på sitt ursprung så tidigt som möjligt. I lagtext anges att en förälder ska berätta så snart det är lämpligt. Därmed tas inte hänsyn helt och hållet till barnets bästa eftersom så *snart det är lämpligt* inte riktigt är samma sak som *så tidigt som möjligt*. För att mer överensstämna med principen borde lagstiftaren i lagtext ha uttryckt det annorlunda så att det tydligare framkommer att föräldrarna ska berätta så tidigt som möjligt.

Lagstiftningen kring föräldraskap vid assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption kanske till och med bättre tillgodose barnets bästa än vad lagstiftningen kring fastställande av föräldraskap gör. Eftersom en lämplighetsbedömning görs är chansen förhoppningsvis större att föräldrarna kommer kunna tillgodose barnets behov. Det finns också en rätt att få reda på sitt ursprung som inte finns för barn som inte tillkommit genom behandlingen eller blivit adopterade. Eftersom forskningen har visat att det sociala föräldraskapet är viktigare än det genetiska föräldraskapet och föräldraskapet vid assisterad befruktning med donerade könsceller och vid adoption grundar sig just på det sociala bör det vara mer i linje med barnets bästa jämfört med när det grundar sig på genetik.

Vid lagstiftningen kring assisterad befruktning och adoption finns också en ambition att barnets bästa även ska förverkligas utifrån en utomrättslig standard. Lämplighetsbedömningen kan försöka se till att barnet kommer få all den omsorg och kärlek som ett barn behöver, jämfört med att enbart ha möjlighet att förverkliga barns rättigheter genom exempelvis SoL.

Möjligheterna som finns vid assisterad befruktning och vid adoption för att barnet ska få sina behov tillgodosedda är en styrka i lagstiftningen.

Det är svårt att ge ett konkret svar gällande förenligheten med barnets bästa. Utifrån lagstiftningen, handböckerna och intervjuerna framkommer att hänsyn tagit och tas till principen om barnets bästa. Olika delar hade kunnat utvecklas/förändrats så att hänsyn togs ännu mer till principen. Eftersom barn inte kan välja sina föräldrar, men samhället har möjlighet att göra det för barnen är det viktigt att samhället gör det på bästa och mest ändamålsenliga vis i förenlighet med barnets bästa.

Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1970:186 *med förslag till lag om ändring i föräldrabalken m.m.*

Prop. 1979/80:1 *om socialtjänsten.*

Prop. 1980/81:112 *om samtycke och tillstånd till adoption.*

Prop. 1984/85:2 *om artificiella inseminationer.*

Prop. 1987/88:160 *om befruktning utanför kroppen.*

Prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals.*

Prop. 1996/97:91 *Internationella adoptionsfrågor.*

Prop. 2001/02:89 *Behandling av ofrivillig barnlöshet.*

Prop. 2001/02:123 *Partnerskap och adoption.*

Prop. 2003/04:131 *Internationella adoptionsfrågor.*

Prop. 2004/05:137 *Assisterad befruktning och föräldraskap.*

Prop. 2014/15:127 *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor.*

Prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler.*

Prop. 2017/18:155 *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1983:42 *Barn genom insemination.*

SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället.*

SOU 1985:5 *Barn genom befruktning utanför kroppen m.m.*

SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer.*

SOU 2009:61 *Modernare adoptionsregler.*

SOU 2014:29 *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor.*

SOU 2016:11 *Olika vägar till föräldraskap.*

SOU 2016:19 *Barnkonventionen blir svensk lag.*

Rättsfall

Europadomstolen

Söderbäck v. Sweden (dom 28 October 1998)

Högsta domstolen

NJA 1985 s. 651

Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 1993 ref. 102

RÅ 1995 ref. 65

RÅ 2007 ref. 74

Litteratur

Tryckta verk

Alvehus, Johan, *Skriva uppsats med kvalitativ metod*, andra upplagan, Liber, Stockholm, 2019.

Kanckos, Lise, *Barnets bästa i politikens främsta rum : Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning*, Åbo Akademis förlag, Diss. Åbo Akademi 2012.

Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, i Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.

Malterud, Kirsti, *Kvalitativa metoder i medicinsk forskning : En introduktion*, tredje upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2015.

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, sjunde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare : Ämne, material, metod och argumentation*, tredje upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2015.

Singer, Anna, *Barnets bästa : Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2019.

Singer, Anna, *Barns rätt*, första upplagan, Iustus Förlag, Uppsala, 2017.

Singer, Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus Förlag, Uppsala, 2000.

Artiklar

Leviner, Pernilla, *Kärnfamiljsideal och fri familjebildning – oförenliga utvecklingsspår i den svenska familjerätten?*, JT, 2016, s. 625-642.

Ryrstedt, Eva, *Den genetiska utvecklingens familjerättsliga implikationer*, SvJT, 2003, s. 554–576.

Princis, Linnéa, Vahlne Westerhäll, Lotta, *Medicin och juridik vid psykiatrisk tvångsvård*, FT, 2013, s. 387–422.

Singer, Anna, *Barns rätt till två föräldrar – en överspelad grundregel?*, JT, 2009/10, s. 411–429.

Singer, Anna, *En, två, ett par eller flera? – Föräldraskap i det 21:a århundradet*, SvJT, 2002, s. 377–389.

Singer, Anna, *Fastställande av faderskap efter ”privat” insemination: Bl a om viljans betydelse för rättsligt faderskap*, JT, 1995, s. 1060–1074.

Socialstyrelsens författningar och övriga publikationer

FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om : Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet*, Översatt 2014, Barnombudsmannen, Stockholm, 2013.

Lindskog, Stefan, *Vilken vikt bör i rättstillämpningen läggas på lagstiftarens synpunkter i och utom lagstiftningsprocessen*, Förhandlingarna vid det 39:e Nordiska juristmötet i Stockholm 18–19 augusti 2011. Stockholm, 2012, s. 805–812.

Socialstyrelsen, *Adoption : Handbok för socialtjänstens handläggning av internationella och nationella adoptioner*, artikelnummer 2014-8-1.

Socialstyrelsen, *Assisterad befruktning med donerade könsceller*, nationellt kunskapsstöd, artikelnummer 2016-12-36.

Socialstyrelsen, *Assisterad befruktning 2000*, rapport, artikelnummer 2003-42-3.

Socialstyrelsen, *Nationell adoption : Handbok för socialtjänsten*, artikelnummer 2020-6-6589.

UNICEF Sverige, *Handbok för socialsekreterare – Om barnrättsperspektivet från förhandsbedömning till avslutad utredning*, tredjeupplagan, Göteborg, 2019.

Internetkällor

Barnombudsmannen, *Prövningen av barnets bästa : Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner*, 2020, <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/provning-av-barnets-basta-2020.pdf>, (hämtad 2021-10-26).

Regeringskansliet, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd ges rätt att utfärda föreskrifter om internationella adoptioner*, 2021-09-10,

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/09/myndigheten-for-familjeratt-och-foraldraskapsstod-ges-ratt-att-utfarda-foreskrifter-om-internationella-adoptioner/>, (hämtad 2021-10-12).

Socialstyrelsen, *Assisterad befruktning och embryodonation och dubbeldonation*, 2020-03-12, <https://www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/organ-och-vavnadsdonation/assisterad-befruktning-med-embryodonation-och-dubbeldonation/>, (hämtad 2021-09-22).

Sveriges domstolar, *Internationell adoption*, 2020-09-24, <https://www.domstol.se/amnen/familj/adoption/internationell-adoption/>, (hämtad 2021-10-17).

UR Samtiden, *Vad är kvalitativa forskningsmetoder?*, 2015, <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/play/ur/program/195067>, (hämtad 2021-10-26).

Muntliga källor

Intervjuperson 1, legitimerad psykolog och arbetar på en privat klinik med assisterad befruktning, digitalt, 2021-10-31.

Intervjuperson 2, legitimerad psykoterapeut och arbetar på två olika privata kliniker med assisterad befruktning, telefon, 2021-11-08.

Intervjuperson 3, arbetar på en kommun med både medgivandeutredningar och adoptionsyttranden, telefon, 2021-11-05.

Intervjuperson 4, arbetar på en kommun med både medgivandeutredningar och adoptionsyttranden, digitalt, 2021-11-12.